

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Diplomová práce

Bc. Miroslava Ságlová

Hodnocení rodinné situace dětí umístěných v Dětském domově

The evaluation of family situation of children located in children's home

Praha 2013

Vedoucí práce: Doc.PhDr. Oldřich Matoušek, CSc.

Poděkování

Děkuji Doc.PhDr. Oldřichovi Matouškovi, CSc. za odborné vedení mé diplomové práce a cenné rady, které mi během konzultací poskytoval. Dále děkuji svým rodičům, kteří mi vytvářeli zázemí nejen pro psaní této práce, ale i během celé doby studií.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 4. srpna 2013

.....
Bc. Miroslava Ságlová

Motto:

„Děti začínají tím, že své rodiče milují, později je soudí a zřídka, pokud vůbec kdy, jim odpouštějí.“

(O. Wilde)

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá hodnocením rodinné situace dětí umístěných v dětském domově.

Teoretická část práce se věnuje současné rodině a jejímu fungování v naší kultuře, dětskému domovu jako instituci, sociálně-právní ochraně dětí a hodnocení situace ohroženého dítěte a jeho rodiny.

Výzkumná část se nejprve zabývá názory sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí, které se vztahují k procesu hodnocení rodiny, počtu dětí umístěných v ústavních zařízeních a mediálnímu obrazu sociálních pracovníků v České republice. Dále se zaměřuje na způsoby hodnocení dětí umístěných v dětském domově formou pedagogické dokumentace a výchovných plánů dětí. Rovněž je zde okrajově popsána práce sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí s dětmi již v dětském domově umístěnými.

Klíčová slova

Dítě, dětství, rodina, dětský domov, nejlepší zájem dítěte, metody hodnocení rodiny

Abstract

This thesis deals with the evaluation of family situation of children placed in children's home.

The theoretical part is focused on the current family and its functioning in our cultural background, children's home as an institution, social-legal protection of children and evaluation of the situation of endangered child and its family.

The practical part firstly includes opinion of social workers of the Office for Social-legal Protection of Children which affects the process of evaluation of family, number of children placed in institutions and media image of social workers in the Czech Republic. Secondly, it concentrates on the methods of evaluation of children placed in children's home in the form of pedagogical documentation and educational plan of children. At last a brief description of the work of social workers of the Office for Social-legal Protection of Children cooperating with the children already placed in a children's home is included.

Keywords

Child, childhood, family, children's home, best interest of the child, evaluation of family

OBSAH

Úvod	8
1. Rodina a její fungování v současnosti v naší kultuře	10
1.1 Definování pojmů „rodina“, „dítě“, „dětství“ a „nejlepší zájem dítěte“	10
1.2 Funkce rodiny	13
1.3 Dnešní česká rodina	16
1.4 Rodinná politika České republiky	20
2. Dětský domov jako instituce.....	22
2.1 Dětský domov a umístění dítěte do něj	22
2.2 Chod dětského domova	24
2.3 Vychovatel v dětském domově	25
2.4 Historie dětských domovů	29
3. Sociálně - právní ochrana dětí.....	31
3.1 Význam sociálně-právní ochrany dětí.....	31
3.2 Výkon sociálně-právní ochrany dětí	32
3.3 Změny v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí.....	34
3.4 Historie sociálně-právní ochrany dětí na našem území.....	39
4. Hodnocení situace ohroženého dítěte a jeho rodiny	41
4.1 Okolnosti hodnocení rodiny.....	42
4.2 Metody hodnocení rodiny používané v ČR	44
4.2.1 Metodika Rozhodujeme V Zájmu Dítěte – vyhodnocení a individuální plán ochrany dítěte	45
4.2.2 Metoda SIDRO (Situace ohroženého Dítěte a Rodiny)	47
4.2.3 Dotazník funkčnosti rodiny	48
4.2.4 Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin.....	50
4.3 Metody hodnocení rodiny používané v zahraničí – Velká Británie, Slovenská republika	50
4.3.1 Velká Británie	51
4.3.2 Slovenská republika	52

5.	Výzkumná část.....	53
5.1	Cíl práce a výzkumné otázky	53
5.2	Výzkumný vzorek.....	54
5.2.1	Sociální pracovníci Orgánu sociálně-právní ochrany dětí.....	54
5.2.2	Děti umístěné v Domově.....	54
5.3	Metoda výzkumu	56
5.3.1	Metoda výzkumu použitá u sociálních pracovníků OSPOD	56
5.3.2	Metoda výzkumu použitá u dětí umístěných v Domově.....	57
5.4	Analýza dat – sociální pracovníci OSPOD	58
5.4.1	Podněty k hodnocení rodiny a problémy hodnocených rodin	58
5.4.2	Hodnocení rodiny v praxi.....	60
5.4.3	Používané metody k hodnocení rodiny	63
5.4.4	Vylepšení procesu hodnocení rodiny – návrhy	64
5.4.5	Počet dětí umístěných v českých ústavních zařízeních	66
5.4.6	Mediální obraz sociálních pracovníků v České republice.....	69
5.5	Analýza dat – děti umístěné v Domově	71
5.5.1	Způsoby hodnocení dětí pedagogickými pracovníky Domova	71
5.5.2	Kontakt pracovníků OSPOD s dětmi z Domova.....	76
5.6	Shrnutí výsledků – sociální pracovníci OSPOD	78
5.7	Shrnutí výsledků – děti umístěné v Domově	81
	Závěr	83
	Seznam použitých zdrojů:	85
	Literatura.....	85
	Seznam obrázků:.....	90
	Seznam tabulek:.....	91
	Seznam příloh:.....	92

Úvod

V současné době žije v České republice přibližně 6 000 dětí umístěných v dětském domově, dětském domově se školou nebo diagnostickém ústavu. Pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí museli u každého takového dítěte a jeho rodiny provést šetření a rodinnou situaci vyhodnotit. Na základě tohoto hodnocení se dále rozhodovalo, zda nechat dítě vyrůstat v jeho přirozeném prostředí a zaměřit se na sanaci rodiny nebo ho z rodiny odejmout a umístit do jedné z forem náhradní rodinné péče, protože situace už byla natolik závažná, že ponechání dítěte v původní rodině ohrožovalo jeho zdravý vývoj.

Vzhledem k tomu, že sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí mohou podávat k soudu návrh na vydání předběžného opatření, kterým se děti svěřují do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, je jim do rukou vložena velká zodpovědnost. Přestože mají k dispozici několik metod hodnocení rodiny, jako například metodu SIDRO či Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin, které jim mají sloužit jako opora při rozhodování, není jejich pozice záviděníhodná. Pevně stanovená hranice mezi tím, kdy dítě v rodině ponechat a za jakých okolností už ho z rodiny odejmout, totiž neexistuje.

Diplomová práce má dva hlavní cíle. Nejprve chce ukázat, jakým způsobem skutečně probíhá hodnocení dětí a jejich rodin. Druhým cílem je zjistit, zda mají sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí vytvořeny v zaměstnání odpovídající podmínky k tomu, aby hodnocení rodiny a práci s ní mohli vykonávat tak kvalitně, jak by bylo žádoucí a jak by si sami přáli.

Práce je rozdělena do několika částí. První čtyři jsou teoreticky zaměřené a týkají se rodiny a jejího fungování, popisují dětský domov jako instituci, objasňují, co všechno se skrývá pod sociálně-právní ochranou dětí a stranou zájmu samozřejmě nezůstává ani samotné hodnocení situace ohroženého dítěte a jeho rodiny. Pátá – výzkumná – část je věnována interpretaci dat, která byla v rámci výzkumu získána. Jsou zde mimo jiné zodpovězeny otázky, jak se sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí dívají na proces hodnocení rodiny, kterých metod k hodnocení využívají, jakým způsobem jsou hodnoceny děti umístěné v dětském domově nebo jak vypadá kontakt sociálních pracovníků s těmito dětmi.

Během celé doby studií mne velmi zajímala problematika ohrožených dětí a jejich rodin, z čehož plynuly i školní praxe, které jsem si k absolvování vybírala. Kromě dvou azylových domů pro matky s dětmi jsem působila i v dětském domově. A právě tady jsem si uvědomila, že zdaleka ne všechny děti, které jsou zde umístěny, by tu musely být. Většina z nich má rodiče nebo příbuzné, kteří by se o ně za určitých okolností mohli postarat a vzít si je do péče. Proto jsem si hodnocení rodiny zvolila jako téma své diplomové práce. Chtěla jsem zjistit, co všechno obnáší a jestli je jeho systém nastavený správně. Domnívám se totiž, že problematice hodnocení rodin a všeho co s ní souvisí, je zatím věnovaná příliš malá pozornost.

1. Rodina a její fungování v současnosti v naší kultuře

1.1 Definování pojmů „rodina“, „dítě“, „dětství“ a „nejlepší zájem dítěte“

Vymezení pojmů nebývá snadné a často přináší jisté těžkosti. Pro svou práci ovšem považuji vysvětlení výše uvedených za velmi důležité, proto se o něj pokusím. Začnu prvním z nich, tedy rodinou. Asi každý někdy slyšel slovní spojení, že rodina je základem státu, popřípadě základní stavební jednotkou společnosti. Pod těmito trochu nadnesenými až filozofickými výrazy si ovšem můžeme představit ledacos. Sociologický slovník uvádí, že rodina je „*Forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je rodina, jsou sociokulturně podmíněny. Patří k nim společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků atd.*“ (Jandourek, 2007: 206). Trochu jinou definici nabízí Slovník sociologických pojmů, ve kterém je rodina popisována jako „*Skupina osob spojená manželstvím, pokrevním příbuzenstvím nebo adopcí, která tvoří jednu domácnost a jsou spolu ve vzájemné interakci. Obvykle jsou to manželé, rodiče, děti a sourozenci. Rodinná skupina by měla být odlišena od domácností, které mohou zahrnovat více strážníků, a také od pouhého sdílení společného bydliště. (Například studenti „na privátě“.) Rodinu je také třeba odlišit od příbuzenství pokrevního, protože příbuzní mohou žít v několika domácnostech. Někdy se neodlišuje rodina a manželství páru, ale podstatou rodiny jako skupiny je soužití rodičů a dítěte/dětí. Tak tomu v mnoha manželství není.*“ (Jandourek, 2012: 194-195). Z obou definic tedy plyne jedna zásadní věc a to, že existence rodiny nemusí být stvrzena sňatkem partnerů. Podle Tomeše (2011) dokonce neexistuje žádná univerzální, obecně platná definice rodiny. Například naše právní předpisy definují rodinu pro účel poskytnutí státní sociální podpory tak, že za rodinu je považována oprávněná osoba a společně s ní posuzované osoby, a není-li těchto osob, považuje se za rodinu sama oprávněná osoba. To znamená, že rodina může být i samotná matka (otec) s dětmi. Paradoxem je, že Zákon o rodině rodinu nedefinuje.

Teď si vysvětlíme pojem „dítě“. Jedním z nejdůležitějších dokumentů, který se zabývá dětmi, je Úmluva o právech dítěte (OSN, 1989) Podle článku 1 se *„dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“* Z čehož plyne, že například ve Spojených státech amerických by byl za dítě považován i dvacetiletý muž, protože plnoletým se stane až v den svých jednadvacátých narozenin (jedná se pouze teoretický příklad, protože Spojené státy Úmluvu sice přijaly, ale zatím neratifikovaly). Situaci v České republice popisuje Tomeš (2011) tak, že za dítě je považován jedinec do 18 let, který je svou výživou závislý na podpoře rodiny. Pak mluvíme o takzvaném nezaopatřeném dítěti. Nicméně věková hranice se může posunout i vzhůru. Tento věk bude vyšší v případech, že dítě ještě studuje a zároveň nemá vlastní příjem, tudíž se opět jedná o dítě nezaopatřené.

Jako další definuji dětství. Tuto dobu obecně považujeme v životě člověka za nejhezčí. Značí ho bezstarostnost, zábava i jistá nezodpovědnost (ve smyslu ne úplné nutnosti dělat zásadní rozhodnutí), protože v tomto věku z velké části řídí život dětí jejich rodiče. Ne vždy ovšem měly děti takové výsadní postavení. Historie ukázala, že dříve byli chlapci a děvčata spíše jen malými kopiemi dospělých než samostatnými jednotkami, což potvrzuje i Jandourek, podle kterého je dětství *„První úsek sociálního vývoje člověka počínající narozením a ukončený podle tradičního pojetí v sedmém (právně v patnáctém) roce života. Ve všech kulturách je dětství obdobím domácí výchovy, primární socializace, kdy jsou dítěti zprostředkovávány normy, hodnoty, jazyk, vzorce chování a základní dovednosti (výstavba základní struktury osobnosti). Významný vliv na průběh dětství mají socioekonomický status rodiny a metody socializace vztažené k pohlaví dítěte. Biologicky končí pubertou, sociálně možnostmi vlastního odpovědného života. Společnost vytváří pro dětství zvláštní podmínky (zákaz práce, absence trestní a právní odpovědnosti, povinná školní docházka). Tomu se někdy říká období moratoria. Ještě středověk pojetí dětství, jak ho máme my, neznal. Umění a dokumenty té doby ukazují děti a dospělé promíchané mezi sebou. Nosí to samé oblečení a zabývají se těmi samými činnostmi. Svět, který považujeme za vhodný pro děti – pohádky, hračky, knihy – je až pozdějším výtvozem.“* (Jandourek, 2012: 56). Dětství jako takové se ovšem dá rozdělit ještě na několik období. Zuzana Nováková

z Fyziologického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně ho v online verzi časopisu Praktické lékařství¹ (číslo 6, ročník 2012) dělí takto:

- novorozenecké období (0.-28. den po narození, tzn. 1. měsíc)
- kojenecké období (1. měsíc – 12. měsíc, tzn. 1. rok)
- batolecí období (2.-3. rok)
- předškolní období (4.-5. rok)
- mladší školní období (6.-11. rok)
- starší školní období (12.-15. rok)
- dorostové období (15.-18.,19. rok)
- období mladého dospělého (19.-21. rok)

Posledním pojmem, který definují bude „nejlepší zájem dítěte“. Podle Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009-2011² je to „*takový stav, kdy je zachována životní úroveň a podmínky, nezbytné pro jeho zdravý tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj a je chráněno právo dítěte na plný a harmonický rozvoj jeho osobnosti a schopností; plnohodnotné dětství a osobní potenciál dítěte je plně vyvinut v rámci rodiny; cizí péče a podpora je dítěti poskytována jen v nezbytně nutné míře.*“ Naproti tomu Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky³ tvrdí, že „*Pojem „nejlepší zájem“ obecně označuje blaho dítěte. Vzhledem k tomu, že každý případ je jedinečný, nelze obecně definovat, co je v nejlepším zájmu dítěte. Nejlepší zájem dítěte je proto nutné zkoumat individuálně a brát při tom v úvahu konkrétní rysy každého případu.*“ K tomu navíc podle komentáře č.14⁴ k Úmluvě o právech dítěte, vydaného Úřadem vysokého komisaře OSN pro lidská

¹ Dostupné na

<http://www.praktickelekarenstvi.cz/pdfs/lek/2012/06/07.pdf>

² Dostupné na

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>

³ Dostupné na

<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/pravni-dokumenty/prirucky-doporuceni-a-stanoviska-unhcr/nejlepsi-zajem-ditete-vynatek-ze-smernice-unhcr-k-urcovani-nejlepsiho-zajmu-ditete-2008.html>

⁴ Dostupné na

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>

práva v roce 2013 platí, že „Nejlepší zájem dítěte musí být aplikován ve všech záležitostech týkajících se dítěte nebo dětí a brán v úvahu při řešení možných konfliktů mezi právy zakotvenými v Úmluvě a lidskými právy v jiných smlouvách. Pozornost musí být kladena na identifikaci možných řešení, která jsou v nejlepším zájmu dítěte. To znamená, že státy jsou povinné hájit nejlepší zájem všech dětí včetně těch vystavených situacím, kdy byla provedena opatření k adopci.“

1.2 Funkce rodiny

Rodina v obrovské míře ovlivňuje každého člověka a tím i celou společnost. Důležitost rodiny spočívá nejvíce v tom, že plní (měla by plnit) jisté funkce, které jsou pro dítě v ní žijící jen velmi těžko nahraditelné. Přesný popis těchto funkcí není možný, protože pohled většiny odborníků, ať už z oblasti sociální práce nebo třeba vývojové psychologie se trochu liší. Helus (2007) jich popisuje dokonce deset:

1. uspokojování základních, primárních potřeb dítěte v raných stádiích jeho života, (patří sem biopsychické potřeby jako je jídlo; pití; pohyb; pohodlí)
2. uspokojování potřeby organické příslušnosti dítěte, (jedná se o potřebu domova a potřebu „mít svého člověka“ - svou matku, otce a identifikovat se s ním)
3. poskytování akčního prostoru pro dítě, pro jeho aktivní projev, pro jeho činnou seberealizaci a pro součinnost s druhými, (dítě se učí různými činnostem, začíná je zvládat samo a je mu k tomu dán prostor)
4. uvádění dítěte do vztahu k věcem rodinného vybavení, (dítě se seznamuje se zařízením domácnosti, učí se poznávat, co znamená „já mám“, resp. „my máme“ a poznává pocit soukromého vlastnictví)
5. vytváření základů pro genderové sebepojetí, prožitku sebe sama jako chlapce nebo dívky, (toto sebepojetí získává i na základě sledování vzorů, které vidí u matky a otce, babičky a dědečka, ale i díky sourozencům)
6. poskytování působících vzorů a příkladů,

(dítě vidí lásku mezi rodiči, napodobuje jejich chování – proto si děti často hrají se svými vrstevníky na rodinu a v kočárcích vozí panenky, které simulují jejich budoucí potomky)

7. zakládání a rozvíjení vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého

(toto vědomí dítě získává skrze činnosti, kterých se účastní s dalšími členy rodiny, to znamená činnosti herní, pracovní, rekreační či zájmové)

8. otevírání příležitosti orientovat se v mezigeneračních vztazích a tím hlouběji proniknout do chápání lidí různého věku, jiného založení, postavení apod.,

(zejména na základě kontaktu s prarodiči)

9. získávání představy o širším okolí, společnosti a okolním světě

(díky příbuzným si děti ujasňují svět profesí, dalších povinností dospělých a vidí radosti, ale i problémy, které život přináší)

10. nabízení útočiště, prostoru, kde se děti mohou svěřit, očekávat radu a pomoc, zvláště v období vstupu dítěte do školy, v období nezdarů a životních krizí

Jak už jsem psala výše, názorů na dělení funkcí je hodně, je možné konstatovat, že co odborník, to trochu jiné členění. Podle Matouška a Pazlarové (2010) plní rodina momentálně v západní civilizaci především tyto funkce:

- podporování socializace – vychovávání dětí,
- vztahovou podporu dospělých lidí,
- ekonomickou podporu všech členů

Obě tato dělení mají hodně společného a je v nich de facto řečeno podobné, jen trochu jinými slovy. To samé platí ještě pro poslední rozdělení funkcí rodiny, které zde zmíním. Jedná se o základní členění, se kterým jsme se setkávali v průběhu celého studia. Podle něj jsou funkce rodiny následující:

1. Biologicko-reprodukční

Tato funkce je nezbytná k tomu, aby lidstvo nevyhynulo. Společnost je nastavená tak, že většina partnerů (záměrně neuvádím manželských párů) chce po nějaké době společného soužití počít dítě. V dřívějších dobách nebylo nic neobvyklého mít jich hodně, i čtyři a více. V tom se dnešní mladí lidé od svých předchůdců liší. Nejenže se

dětí rodí méně, většina rodin má jedno nebo dvě, ale také se posouvá doba narození toho prvního. Lidé nejprve studují, potom cestují a hlavně se snaží o vybudování dobré pozice na trhu práce. Na tom není nic špatného, ale pak hrozí, že ženy mohou mít problémy s otěhotněním. Pětatřicetiletá prvorodička, dnes normální jev, by byla v dřívějších dobách považována za naprostou raritu.

2. Emocionální

Tato funkce je naprosto nenahraditelná. Neexistuje žádná jiná instituce (v případě opuštěných dětí třeba dětský domov), která by dokázala poskytnout svým členům stejný nebo podobný pocit zázemí, jistoty, bezpečí a lásky. Domů, tam by se člověk měl vracet, když má těžkosti a když se potřebuje ukrýt před „celým světem“.

3. Sociálně-ekonomická

Členové rodiny se zapojují do ekonomické sféry skrze svá povolání buď jako „výrobci hodnot“ nebo jako spotřebitelé utrácející peníze za bydlení, potraviny, služby atd. V rámci rodiny dochází i k přerozdělování peněz, děti dostávající kapesné se tak přirozenou formou učí hospodařit s financemi. Problém v rodině může nastat v případě nedostatku finančních prostředků, což může být způsobeno ztrátou zaměstnání, nemocí, ale i neustále se zvyšujícími životními náklady.

4. Ochranná

Spočívá v zajištění životních potřeb dítěte (ale pochopitelně i dalších členů rodiny). Od okamžiku kdy dítě přijde na svět, stává se závislým na dospělých lidech a na jejich péči (zajišťují mu stravu, spánek, oblečení, hygienu). Největší měrou je závislé na rodičích.

5. Sociálně-výchovná

Rodina je první sociální skupina, jejíž členem se dítě stává. Je pro něj zdaleka nejdůležitější ze všech těch, ke kterým se jednou připojí. Dítě se učí v této skupině žít, komunikovat s ostatními jejími členy a osvojuje si různé návyky chování. Je to jakýsi trénink pro budoucí život, pro vstup do dalších sociálních skupin, jenž pro většinu dětí začíná kolem třetího roku života navštěvováním mateřské školy. Tento jev se nazývá socializační proces. *„Socializaci v rodině rozumíme především proces působení rodiny na své členy v celém souhrnu jevů a procesů: ekonomických, sociálních, kulturních,*

mravních, estetických, zdravotních a jiných. Ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá velmi široké spektrum nejrůznějších informací a aktivně je zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i s hodnotovými orientacemi a vzory, jimiž jsou pro dítě především rodiče a starší sourozenci. Dítě v socializačním procesu tedy nezůstává pasivním článkem, uplatňuje také svou vůli, své zájmy, přání, orientace. ... Rodinná socializace je v rozhodující míře nejen prostorem pro socializaci dítěte a v převážné míře také dalších členů rodiny, ale je také modelem pro osvojování sociálních rolí muže a ženy, otce a matky, a tak se promítá do budoucí reprodukční rodiny dětí.“ (Kraus, B., Poláčková, V. 2001: 80,82)

6. Relaxační (zábavná)

Svět lidí je plný povinností. Dospělí pracují, děti chodí do školy a kroužků. A rodina je právě to místo, kde by se mělo i odpočívat. Členové spolu tráví volný čas hraním si, navštěvováním zajímavých míst a lidí, ježděním na dovolené nebo i jen obyčejným odpočíváním doma. I tuto funkci rodina plní.

1.3 Dnešní česká rodina

Pokud máme hovořit o tom, jak dnes vypadá česká rodina, musíme si nejprve uvědomit, že v žádném případě ji nelze zobecňovat. Každá je jiná. Ale přesto se v současnosti objevují prvky, které jsou pro rodinu v České republice typické. Zároveň není možné tvrdit, že se týkají pouze naší země, jistě by se v nich našly i další státy Evropy. Období, kdy byl hlavou rodiny a o všem rozhodoval pouze otec, kdy ženy neměly přístup ke vzdělání a děti svým rodičům vykaly, odvál čas. Dnešní rodina je jiná. Nelze tvrdit, zda lepší nebo horší, ale zkrátka jiná. Proto se pokusím charakterizovat, v čem všem se odlišuje a co je pro ni typické.

Vysoká rozvodovost (pokles stability rodiny)

Neustále se hovoří o tom, jak stoupá počet rozvedených rodin, média uvádějí čísla kolem 50% manželství. Jenže tyto údaje jsou zkreslené, počet rozvodů se totiž nezvyšuje „...počet rozvodů se nemění – už od osmdesátých let je stabilizován okolo ročního průměru 30 000. Nepříznivě se však vyvíjí poměr počtu rozvodů ke stu nových sňatků. Ten činil v osmdesátých letech 37 a v současnosti dosáhl hodnoty 56. Počty rozvodů jsou vysoké a rostou ve velkoměstech a v průmyslových regionech s vyšším poválečným pohybem obyvatel a nižším procentem věřících (severní Čechy a severní Morava).“ (Matoušek, O. 2003: 42) Ve společnosti se tak zakořeňuje názor, že rozvod je vlastně něco normálního, jakási standardní záležitost, což je problém. Partneri nejsou příliš ochotní za manželství bojovat, a když už, tak často bojuje pouze jeden z nich. Bohužel, jen velmi málo rozvedených manželství je bezdětných, tudíž velký počet dětí se ocitne v situaci, kdy nevyrostá v domácnosti s oběma svými rodiči. O chybějícím vzoru (většinou mužském), netřeba mluvit. S rozvodovostí souvisí i další znaky současné české rodiny.

Nesezdané rodiny

Muž a žena se potkají, zamilují se do sebe, uzavřou manželství a pak mají děti. Tradiční představa, jak by se ze dvou lidí měla stát rodina. Trend ovšem takový není. Když spolu dva mladí lidé, kteří ještě neměli vlastní bydlení, čekali za minulého režimu potomka, většinou došlo i ke sňatku. Nejenom proto, aby se naplnilo očekávání okolí (být svobodnou matkou bylo celkem stigmatizující), ale také z dalších důvodů. Jedním z nich mohlo být i přidělení státního bytu. Dnes je situace jiná. Panuje mnohem volnější představa o nutnosti uzavřít manželství. Dřívější poměrně častá odpověď „musím se ženit“ dnes už z úst mladých mužů téměř nevychází. Čím dál více lidí žijících v partnerství tvrdí, že ke společnému šťastnému životu „ten papír“ nepotřebují. Možná je za tím strach, ztvrdit svůj vztah zákonem přece jen něco znamená. Už není možné se jen tak, v případě neshod a problémů, rozejít. Co spojil zákon, může rozdělit opět pouze zákon. Komplikace při rozvodech často nastávají při dělení majetku. Pokud neměli manželé podepsanou předmanželskou smlouvu a nejsou schopni se domluvit, nastávají velké problémy, končící v soudních síních bitvami právníků snažících se pro svého klienta získat co největší podíl ze společného majetku manželů. Slzy, zloba, výčitky, to vše je u takových sporů naprosto běžné. Z tohoto pohledu trochu paradoxně zní tvrzení,

že „Manželství má totiž u Čechů stále ještě vysoký status. Výzkumy postojů opakovaně ukazují, že většina nejmladší generace pokládá život v manželství za nejsprávnější formu rodiny.“ (Možný, I. 2008: 262). Na druhou stranu, pokládat něco za správné ještě neznamená se tím řídit a snažit se to udělat.

Zvyšující se věk vstupu do prvního manželství a stání se rodičem

Tato odlišnost částečně souvisí s onou výše zmiňovanou nesezdanou rodinou. Dnes je svět vnímán jako prostor, kde každý člověk bojuje o své místo na slunci. Aby vystudoval, sehnal dobré zaměstnání, pořídil se odpovídající bydlení. Až všechno toto získá, může se teprve začít „soustředit na budování rodiny.“ Zvyšuje se počet vysokoškolsky vzdělaných lidí. Studia dokončují zhruba ve 24 letech, pak se začleňují do pracovního procesu, budují si pozici. Tato fáze může trvat roky. Podle Matouška (2003) vstupovali v osmdesátých letech do svého prvního manželství muži průměrně ve 24 letech, ženy v 21 letech. Takto nízký průměrný věk obou pohlaví byl výjimkou i mezi dalšími státy východního bloku. O něco později, konkrétně v roce 1995, už byla čísla vyšší, mužům bylo při uzavírání sňatku 26 let a ženám 24. To, že do prvního manželství vstupují stále starší lidé, potvrzuje ve své studii i socioložka Hamplová (2003), podle které byl v roce 2000 průměrný věk těchto mužů téměř 29 let (přesně 28,9) a žen 26,5⁵ roku. Z nejaktuálnějších údajů Českého statistického úřadu vyplývá, že pokračuje trend zvyšování průměrného věku při uzavření manželství. V roce 2011 bylo toto číslo u mužů 32, 4 roku a u žen 29, 6.⁶

S tím pochopitelně souvisí i početí prvního dítěte. Situace je téměř totožná jako u prvního sňatku. Nejprve studia, pak popřípadě cestování, začlenění se na trh práce až poté přichází na řadu rodina. Což je ovlivněno i tím, že došlo k významnému pokroku v oblasti antikoncepce. Neplánovaná těhotenství jsou výjimečná a když už k početí dojde, nabízí se možnost interrupce, ke které je mnohem benevolentější přístup než dříve.

⁵ Dostupné na

http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/198_03-4%20text%20pro%20tisk.pdf

⁶ Dostupné na

<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>

Měnící se struktura rodiny

Jak už je zmíněno u rozvodovosti, hodně rozpadajících se manželství řeší otázku další výchovy společných dětí (které nakonec zůstávají spíše s matkou). Tím, že jeden partner odejde a vytvoří si zázemí jinde, se z původně jedné domácnosti stávají dvě. Proto u nás přibývá počet těch jednočlenných (s tím souvisí i vysoká poptávka po bytech uspořádání 1+kk a 1+2) a zároveň neúplných rodin (to je ta, kde jeden z rodičů trvale chybí). Ivo Možný situaci popisuje následovně „...*přibývá domácností v čele s jedním dospělým (nejčastěji matkou), a zejména domácností jednotlivců. Posledních pět Sčítání lidu v České republice zaznamenává trvalý pokles podílu rodinných domácností. Za rodinnou domácnost považuje Sčítání tu domácnost, jejíž osazenstvo tvoří heterosexuální pár, ať už sezdáný, anebo ne, s dětmi, anebo bez nich. V polovině minulého století tvořily tyto domácnosti tři čtvrtiny všech českých domácností; dnes jich je už jen 55 procent. Podíl domácností neúplných rodin (jeden rodič s alespoň jedním dítětem) se téměř zdvojnásobil, z 8 procent na 14 procent. Nejdynamičtěji však roste počet domácností jednotlivců – z 16 procent na 30 procent v témže období.*“ (Možný, I. 2008: 259)

Za zvyšující se počet jednočlenných domácností nejsou zodpovědné jen rozvody manželství, ale například i to, že hodně mladých lidí nežije v dlouhodobém partnerství a vyznávají prozatím život tzv. „singles“. Zvyšování věku vstupu do prvního manželství a zároveň věku početí prvního dítěte, ovlivňuje následně fakt, že mnoho rodin má dnes pouze jedno dítě. Odkládání těhotenství na pozdější dobu způsobuje posléze komplikace s otěhotněním a partneři jsou pak šťastní, když se jim podaří počít „alespoň“ jednoho potomka.

Tyto čtyři odlišnosti jsou nejvíce viditelné a nejlépe měřitelné. Nicméně existují i další, o kterých je třeba se být jen krátce zmínit. Jsou spojeny s pracovními kariérami rodičů, které se mohly díky novému politickému uspořádání začít velmi dynamicky rozvíjet. „*Po pádu komunistického režimu v roce 1989 zažívají rodiny těžkosti, na něž nebyl nikdo připraven – ani rodiče, ani děti, ba ani pracovníci rodinných a manželských poraden, na které se lidé s těmito problémy nejčastěji obracejí. Většina těchto problémů souvisí s otevřením prostoru pro nové druhy společenského uplatnění dospělých mužů a žen.*“ (Matoušek, O. 2003: 42)

Jedním z takových problémů je podle Matouška (2003) muž - podnikatel. V zaměstnání se mu daří, vydělává dost peněz a je schopen rodinu zahrnout luxusem v podobě exkluzivního bydlení, drahých aut či zahraničních dovolených. Potíž spočívá v tom, že téměř není doma, nemá čas na manželku ani na děti. Ty pak vyrůstají bez otce a výsledek je téměř stejný, jako kdyby vyrůstaly v neúplné rodině, i když oficiálně tomu tak samozřejmě není. Na druhé straně je opuštěná žena, která později začíná hledat jiného (ne tak časově vytíženého) partnera, a tak opět může dojít k rozvodu. Podobná je situace i v případě, že jsou extrémně pracovní vytíženi oba rodiče a nemají tak čas se skutečně věnovat svým dětem. Ty se pak snaží získat pozornost rodičů jakkoli, nevhodným a dokonce i nezákonným chováním.

1.4 Rodinná politika České republiky

Definovat rodinu nebylo snadné a podobné je to i s rodinnou politikou, každý stát ji totiž vnímá trochu jinak. Abychom si ji dovedli alespoň trochu ohraničit, tak vycházejme z toho, co uvádí Tomeš (2011). Zdůrazňuje, že se jedná o úpravu vztahů mezi rodiči, mezi rodiči a dětmi a o veřejnou intervenci do těchto vztahů. Rodinná politika se snaží o vytvoření takového rodinného prostředí, které umožní příznivý vývoj dítěte z fyzického i psychického hlediska a zároveň budou v tomto prostředí chráněny nejlepší zájmy dítěte. Rodinná politika vždy vychází z právního řádu dané země a z mezinárodních dokumentů, ke kterým se stát zavázal.

Česká republika se snaží svoje rodiny chránit a podporovat. Ochrana rodiny spočívá v tom, že zajišťuje svým občanům možnost svobodné volby partnera a rozhodnutí se, zda s ním založí rodinu či nikoli. Nesmí tedy v žádném případě docházet ke sňatkům, které známe z dřívější doby, kdy se manželství uzavírala kvůli majetku, většinou bez toho, aniž by se budoucí manželé milovali a ke svatbě se rozhodli dobrovolně. Co se týče právního rámce naší země, tak ochrana rodiny je přímo zmiňována v Listině základních práv a svobod. Podle článku 32 jsou rodina a rodičovství pod ochranou zákona. Rodiče mají právo na to, aby pečovali o své dítě a dítě má naopak právo na rodičovskou péči a výchovu s tím, že všechny děti (ty narozené v manželství i ty narozené mimo něj) mají stejná práva. Stejně tak je zaručena zvláštní ochrana dětí a mladistvých. Za zmínku určitě stojí i Zákoník práce, podle kterého má zaměstnankyně

právo na ochranu před ukončením pracovního poměru v době těhotenství či v době mateřské dovolené. Z mezinárodního hlediska je jedním z nejdůležitějších dokumentů Úmluva o právech dítěte, kterou v roce 1989 vydala Organizace spojených národů, kde se mimo jiné píše, že dítě má právo na ochranu před oddělením od rodičů proti jejich vůli a také právo na ochranu před nezákonným přemísťováním do zahraničí a nenavrácením zpět. Podle Tomeše (2011) by se na základě mezinárodněprávních norem měla česká veřejná rodinná politika zaměřit především na:

- podporu funkčních rodin ve smyslu podpory a pomoci v době zakládání rodiny a také v době, kdy je rodina zodpovědná za výchovu a péči o nezletilé děti,
- veřejnoprávní zásahy ve prospěch dítěte v případě, že rodina přestane vůči němu plnit své funkce (jedná se o sanaci dysfunkční rodiny a ochranu nejlepšího zájmu dítěte),
- ochranu ženy jako rodičky a matky (vzhledem k jejím biologickým funkcím) během zaměstnání

Náš stát se v rámci vlastní *Národní koncepce podpory rodiny s dětmi*⁷ snaží například o vytváření takových socio-ekonomických podmínek, které budou vhodné pro správné fungování rodiny. Sem řadíme:

- finanční zajištění rodiny (porodné, dávky v mateřství, dávky při ošetřování dítěte, rodičovský příspěvek, rodinné přídatky, novomanželské půjčky...)
- slučitelnost zaměstnání a rodiny (možnost pracovat na částečný úvazek, větší zapojení otců do výchovy-možnost zvolit si, zda na mateřskou dovolenou půjde matka nebo otec)
- služby péče o děti (zvyšování kapacity veřejných zařízení péče o děti předškolního věku, tedy jeslí a mateřských škol)

Česká republika také poskytuje rodinám základní sociální služby, které existují ve formě intervenční a preventivní služby, poradenské služby a institucionální služby

⁷ Dostupné na

http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf

2. Dětský domov jako instituce

2.1 Dětský domov a umístění dítěte do něj

Je nezpochybnitelné, že pro vývoj dítěte je nejlepší, pokud vyrůstá ve své rodině. Je na něj upřena veškerá pozornost, věnuje se mu maximální péče a o ni se dělí pouze s dalšími sourozenci (pokud je má). Některé děti bohužel nemají možnost žít se svými rodiči (popřípadě u příbuzných). Ti se totiž o své děti nechtějí nebo nemohou postarat. V takovém případě stát zajistí dětem náhradní výchovu. V České republice rozlišujeme dva základní typy: náhradní rodinnou péči a ústavní péči (tedy péči v zařízeních). Náhradní rodinnou péčí rozumíme „*Formu péče o děti, kdy je dítě vychováno „náhradními“ rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Tou je u nás zejména adopce (osvojení) a pěstounská péče.*“ (Bubleová, V., Kovařík, J. 1999: 31). V případě, že je výchova dítěte vážně ohrožena a jiná výchovná opatření, tzn. výchovné povinnosti, výchovná omezení, probační program či napomenutí s výstrahou, nevedla ke zlepšení situace, ale také v případech, kdy rodiče nemohou ze závažných důvodů výchovu dítěte zajistit, je soudem na základě zákona č. 94/1963 Sb., o rodině nařízena ústavní výchova. „*Ústavní výchovu lze vymezit jako umístění dítěte do péče školského zařízení určeného pro výkon ústavní výchovy na základě rozhodnutí soudu, jehož účelem je dočasně – tj. po dobu nezbytně nutnou – zajišťovat dítěti náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání; a to za podmínek podporujících sebedůvěru dítěte, rozvíjejících citovou stránku jeho osobnosti a umožňujících jeho aktivní účast ve společnosti s ohledem na potřeby odpovídající jeho věku.*“ (Motejl, O.a kol. 2007: 66)

V rámci této soudem nařízené ústavní výchovy může být dítě umístěno do několika zařízení. Pro lepší přehlednost předkládám níže schéma systému náhradní výchovy v České republice. Soud ovšem má, před tím než ústavní výchovu nařídí, ještě jednu povinnost – musí zjistit, zda není možné zajistit náhradní rodinnou péči nebo rodinnou péči v zařízeních pro děti, které potřebují okamžitou pomoc (jako jsou např. Klokánky). Tato zařízení mají totiž před ústavní výchovou přednost.

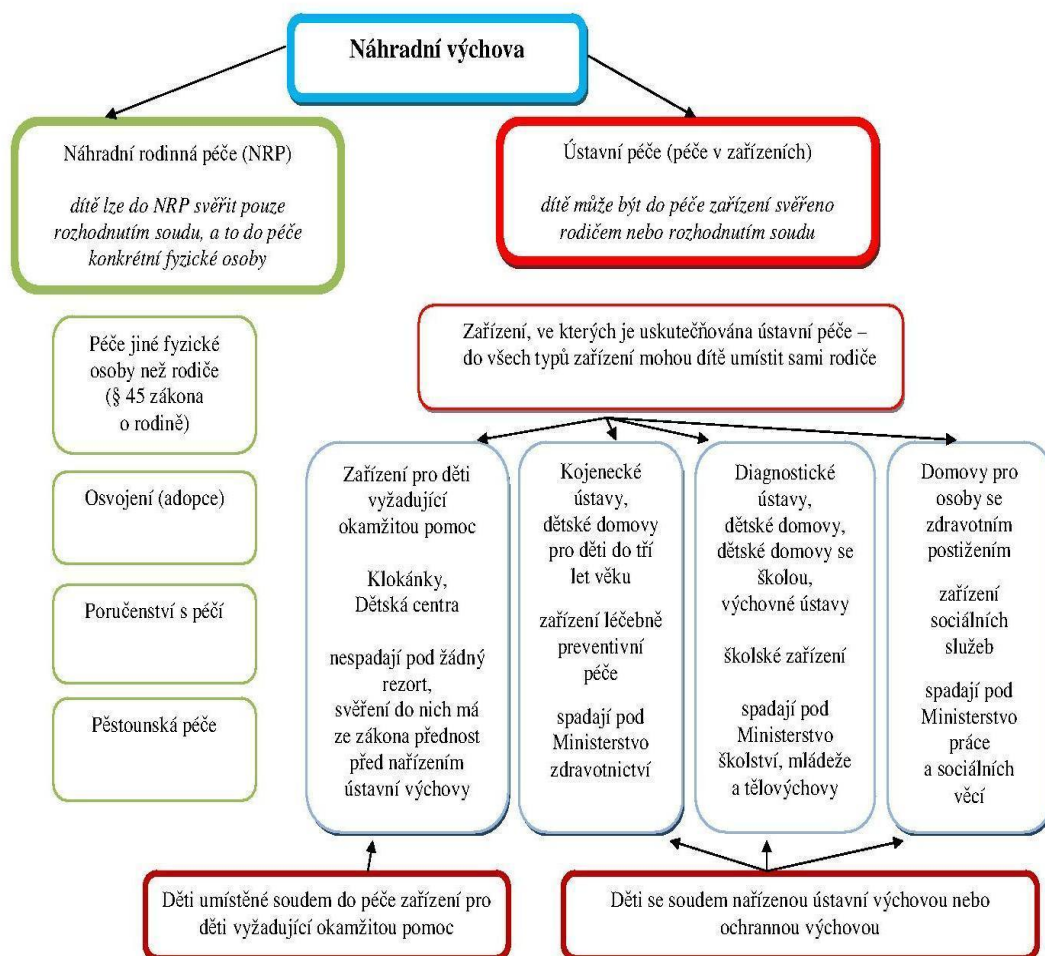

Schéma 1 – Systém náhradní výchovy v ČR

Zdroj: http://www.nahradnirodina.cz/nahradni_vychova/

Dětský domov je školské zařízení pro výkon ústavní výchovy spadající do resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Jeho zřizovatelem je krajský úřad oblasti, ve které se nachází. Řídí se zákonem č.109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Jeho účelem je zajišťování péče dětem (podle jejich individuálních potřeb), které nemají závažné poruchy chování a zároveň jim byla nařízena ústavní výchova. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Zpravidla jsou do něj umísťovány děti ve věku od tří do osmnácti let, popř. nezletilé matky spolu se svými dětmi. Ze zákona je možné dítěti prodloužit pobyt zde až do věku 26 let a to z

důvodu soustavné přípravy na výkon povolání (tzn. pokud i po dosažení plnoletosti ještě navštěvuje školu). V takovém případě sepiše dětský domov se zletilým jedincem smlouvu o jeho dalším pobytu. Ve vztahu k dětem plní toto zařízení především výchovné, vzdělávací a sociální úkoly.

2.2 Chod dětského domova

Aby mohl dětský domov plnit výše zmiňované úkoly, které má k dětem, je potřeba, aby bylo přesně stanovené, kdo co a jak bude v zařízení dělat. To znamená jak zaměstnanci, tak i samotné děti. Personální složení bývá rozděleno na dvě skupiny. Jsou jimi pedagogičtí a nepedagogičtí pracovníci. Do první kategorie spadá ředitel celého zařízení (vykonává především manažerskou funkci), společně se zástupcem ředitele (popř. vedoucím vychovatelem) a vychovateli. Vzhledem k jejich zaměření se očekává minimálně středoškolské vzdělání pedagogického směru, vhodnější variantou je však vysokoškolský diplom v oblasti speciální pedagogiky, sociální pedagogiky či sociálně-pedagogické asistence. Mezi nepedagogické zaměstnance patří hospodářka, kuchařky, prادلena, uklízečka, udržbář, popřípadě řidič a zahradník. Do některých dětských domovů také pravidelně dochází psychologové a etopedi. Sociální pracovníci navštěvují děti minimálně jednou za tři měsíce buď přímo v dětském domově nebo ve škole. Je nesmírně důležité, aby všichni tito lidé pracovali jako tým a snažili se tak vytvořit dětem co nejpříjemnější atmosféru k životu.

Pro chod dětského domova je zásadním dokumentem vnitřní řád, jenž na základě zákona č.109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních vydává ředitel zařízení. Obsahuje několik částí, mezi které patří charakteristika a struktura zařízení, postup při přijímání, přemísťování a propouštění dětí, organizace výchovně vzdělávacích činností v zařízení, organizace péče o děti v zařízení, práva a povinnosti dětí, práva a povinnosti zákonných zástupců, úhrada nákladů na péči o děti v zařízení, bezpečnost a ochrana zdraví, popřípadě další ustanovení.

2.3 Vychovatel v dětském domově

Člověkem, který dítě během jeho pobytu v dětském domově nejvíce ovlivňuje, je bezesporu vychovatel(ka). Tráví s dítětem téměř každý den hodně času (na jednu skupinu dětí připadají obvykle dva vychovatelé střídající se v pravidelných směnách), vidí, jak se chová při různých aktivitách, jak plní své školní povinnosti i jak se chová k ostatním dětem i zaměstnancům. De facto by se dali považovat za náhradní rodiče, dětmi jsou většinou oslovováni „teto“ a „strejdo“. Takovou tetou nebo strejdou z povolání se ovšem nemůže stát každý člověk. Vzdělání a odbornou způsobilost, které musí mít vychovatel ve školských zařízeních, je popsáno v zákoně č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících. Podle něj je za pedagogického pracovníka považován každý, *„kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálně pedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného, kterým uskutečňuje výchovu a vzdělávání na základě zvláštního právního předpisu“* (§ 2). Za takovou osobu je považován i vychovatel v dětském domově.

Musí ovšem splňovat následující předpoklady:

- je plně způsobilý k právním úkonům;
- má odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost, kterou vykonává;
- je bezúhonný (v tomto případě je myšleno, že nebyl pravomocně odsouzen za úmyslný trestný čin nebo za trestný čin z nedbalosti, který spáchal v souvislosti s výkonem činnosti pedagogického pracovníka);
- je zdravotně způsobilý;
- prokázal znalost českého jazyka (§ 3).

Kvalifikaci k výkonu tohoto povolání získává vysokoškolským vzděláním v oblasti pedagogických věd zaměřeném na vychovatelství nebo sociální pedagogiku, vyšším odborným vzděláním zaměřeným na vychovatelství nebo sociální pedagogiku, vzděláním v oblasti celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na vychovatelství, sociální pedagogiku nebo studium pedagogiky, popřípadě středoškolským vzděláním s maturitní zkouškou se zaměřením na vychovatelství (§ 16). Zároveň pro všechny pedagogické pracovníky platí, že po dobu

výkonu své pedagogické činnosti mají povinnost dalšího vzdělávání, kterým si upevňují, obnovují a doplňují kvalifikaci (§ 24).

Po příchodu dítěte do dětského domova mu vychovatel na základě dokumentace (např. z diagnostického ústavu, od psychologa, ze školy) sestaví individuální plán rozvoje dítěte, který je průběžně aktualizován. Vychovatel zajišťuje dětem výchovně vzdělávací činnost podloženou týdenními, měsíčními a ročními plány, dále vede jeho osobní list, zdravotní dokumentaci a dokumentaci týkající se kapesného a financí. Spolupracuje s učiteli školy, kam dítě chodí, s vedoucími uměleckých a sportovních kroužků, které dítě navštěvuje a doprovází ho k lékařům. Sleduje prospěch dítěte, připravuje se s ním na vyučování a chodí na třídní schůzky. Účastní se akcí pořádaných dětským domovem jako jsou výlety či ozdravné pobyty, ať už v ČR nebo v zahraničí. Děti jsou v dětském domově rozděleny do rodinných skupin o zhruba 6-8 jednotlivcích, tyto skupiny slouží trochu jako simulace rodinného prostředí. Děti se pod vedením vychovatele učí běžnému režimu v domácnosti. Ty menší nacvičují především sebeobsluhu (oblékání, základní hygienu), základy stolování a také slušného chování ve smyslu umět tři „P“, tedy pozdravit, poprosit a poděkovat. Ty starší se učí, jak zvládnout péči o domácnost, to znamená, uklízet, nakupovat, vařit, pečovat o mladší členy skupiny atd. Je důležité, aby vychovatel přistupoval k dětem individuálně, respektoval jejich odlišnosti, byl trpělivý, empatický, schopný s dětmi komunikovat a především, aby se jim sám snažil být vzorem, který díky odloučení od rodiny ztratily. Být vychovatelem je spíše poslání než povolání. Vykonávat tuto pozici je nesmírně náročné, což potvrzuje i tento výrok *„Práce vychovatele se neobejde bez odborných znalostí, do popředí se dostává výraznější důraz na profesionální komunikaci a na psychoterapeutické prvky. Ukazuje se, že je vhodné umět svěřence překvapit rovnoprávným vztahem, pokud možno na úrovni dospělý-dospělý. Takto s ním téměř nikdo nikdy nejednal, toho si často dokáže cenit více než klasické pozice učitel-žák, případně rodič-dítě, s níž má převážně negativní zkušenost.“* (Pilař, J. 2004: 313). Taktéž Škoviera se zamýšlí nad nad obtížností tohoto povolání. Píše, že *„Funkce vychovatele v náhradní institucionální výchově (...) je velmi složitá. Jeho nápn práce se pohybuje v rozpětí, kde na jedné straně je „utírání nudle dítěti“ a na druhé straně profesionální terapeutický či spirituální dialog. Má dilema. Současně má i nemá nahradit dítěti rodiče.“* (Škoviera, A. 2006: 61)

Vychovatel musí také dbát na dodržování práv, ale i povinností, které děti mají. Děti umístěné v dětském domově mají samozřejmě stejná práva, jaká mají děti nevyrostající v ústavních zařízeních. Například podle článku 24 Charty základních práv Evropské unie (2000) mají všechny děti právo na ochranu a péči, která je nezbytná pro jejich zdravý vývoj, mají právo svobodně vyjadřovat svoje názory a mají i právo udržovat osobní kontakt s oběma svými rodiči za předpokladu, že takový kontakt není v rozporu s jejich zájmem. Nicméně pobyt v ústavním zařízení s sebou přináší jistá specifika a tudíž jsou přesně popsána i práva (a povinnosti), které děti v těchto zařízeních mají. Tento postup je rozhodně správný, slouží totiž k jejich ochraně. Smutným faktem je to, že děti často velmi dobře znají svá práva, nikoliv však svoje povinnosti. Což potvrzují i Jedlička a kol. (2004), podle kterých se v posledních letech klientela ústavních zařízení velmi změnila. Nejen v tom, že je často agresivnější, ale zároveň i sociálně zdatnější a sebevědomější. Přesně si totiž uvědomuje, jaká má práva (povinnosti odsouvá do pozadí a nepřikládá jim dostatečnou důležitost) - jak se k nim pracovníci zařízení musí (smějí) chovat, je náročnější v oblasti kvality stravy, oblečení, ale i interpersonálních vztahů. „*Mnohý jedinec touží po neustálé konfrontaci s autoritou (stejně tak je tomu i v dnešní rodině) a nespokojí se s pouhým neosobním a formálním přístupem vychovatele či s jednoznačným režimem, který má za účel srozumitelně strukturovat denní program.*“ (Pilař, J. 2004: 313)

Práva, která děti v dětském domově mají, jsou přesně popsána ve vnitřním řádu (dle zákona č.109/2002 Sb.). Není nutné uvádět všechny, tak alespoň některá. Dítě má právo na společné umístění se svými sourozenci, nebrání-li tomu závažné okolnosti ve vývoji a vztazích sourozenců (zde se jedná o snahu udržet rodinu pohromadě), na svobodu náboženství, na seznámení se se svými právy a povinnostmi (tzn. s vnitřním řádem dětského domova), dále radit se se svým obhájcem nebo opatrovníkem bez přítomnosti třetích osob, účastnit se činností a aktivit zařízení organizovaných v rámci výchovného programu, na informace o stavu svých úspor či pohledávek, na udržování kontaktu s rodiči a dalšími blízkými osobami formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv, opustit samostatně se souhlasem pedagogického pracovníka zařízení za účelem vycházky, pokud se jedná o dítě starší sedmi let, které je samostatné přiměřeně věku a zároveň nedošlo k zákazu nebo omezení vycházek v rámci opatření ve výchově, na individuální přístup vychovatele při řešení závažných soukromých záležitostí (možnost jednat s ním o samotě bez účasti ostatních), pravidelně dostávat

kapesné a to použít k uspokojení svých potřeb kromě kouření, požívání alkoholu či jiných omamných látek, požádat o osobní rozhovor a uskutečnit osobní rozhovor s pověřeným zaměstnancem orgánu sociálně-právní ochrany dětí (bez přítomnosti dalších osob) a v neposlední řadě vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají (těmto názorům musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti).

Povinnosti dětí jsou ukotveny úplně stejně, zmiňme alespoň povinnost dítěte chovat se podle pokynů definovaných ve vnitřním řádu zařízení, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců zařízení, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, podrobit se na výzvu ředitele zařízení vyšetření, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou, hradit ze svých příjmů náklady spojené s přepravou do zařízení, které neoprávněně opustilo nebo se do něj nevrátilo, každé onemocnění či úraz hlásit pedagogickému pracovníkovi, dodržovat zákaz kouření, požívání alkoholu a jiných omamných látek, neprodleně ohlásit pedagogickému pracovníkovi sebemenší náznak šikany ve všech jejích podobách, být pravdomluvný a jednat čestně, opustit zařízení pouze s vědomím pedagogického pracovníka a také oznámit pedagogickému pracovníkovi všechny dary včetně finančních i jejich původ (čímž se zabrání podezření z toho, že dítě nějakou cennou věc ukradlo například spolužákovi ve škole). Všechna tato ustanovení jsou jasně daná a velmi důležitá, ale podle Matouška (1999) v každém ústavním zařízení existují ještě další pravidla (nepsaná), která doplňují pravidla oficiální. Čím je hranice mezi psanými a nepsanými pravidly menší, tím lépe pro klienty. Ti se pak totiž v zařízení lépe orientují a snáze tak mohou vycházet s personálem (a zároveň personál s nimi). Mezi taková nepsaná pravidla můžeme řadit poskytnutí klientům informací o tom, kdy mají volný čas pro sebe, jak se kontroluje hygiena a pořádek, jak je regulováno vzájemné navštěvování klientů uvnitř ústavu, popřípadě jaký je způsob hrazení škod, které klient ústavu způsobí.

2.4 Historie dětských domovů

V dnešní době si těžko dovedeme představit situaci, že bychom dítě, které z různých důvodů nemůže vyrůstat v péči vlastních rodičů, nechali na pospas osudu a nijak mu jako společnost nepomohli. Nicméně i takto situace v minulosti někdy vypadala. V období lovců a sběračů tomu tak ale nebylo. Pochopitelně ještě žádné instituce pro opuštěné děti neexistovaly, ale podle Matouška a Šustové (2001) byla forma pomoci jednotlivcům, kteří se ocitli v nouzi (tzn. i opuštěným dětem) realizována prostřednictvím rodiny a rodovým společenstvím - kmenem. Členové kmenů se navzájem velmi dobře znali, tudíž věděli o nouzi ostatních a pokud bylo třeba, snažili se o vzájemnou pomoc. Pokud ale dítě bylo slabé či nemocné, bylo bez soucitu zabito. Jeho „slabost“ by totiž mohla ohrozit sílu a stabilitu kmene. Za shodnou popisuje Matoušek (1999) i situaci v antice. K dispozici nejsou žádné důkazy o zařízeních pro sirotky. Nemocné, hendikepované a nechtěné děti byly zabíjeny, v lepším případě odloženy na ulici. Tam na ně buď čekala jistá smrt nebo byly někým nalezeny a vychovány. V takovém případě je jejich zachránce mohl prohlásit za své potomky. Často byly ovšem následně využívány jako otroci. Výstavbu historicky prvních „dětských domovů“ datujeme do roku 335 n.l., kdy byly v Cařihradě (dnešním Istanbulu) budovány útulky pro opuštěné děti. Na počátku 4. století se státním náboženstvím v Římě stává křesťanství a od té doby dobročinnost v Evropě leží převážně na bedrech křesťanské církve. V Evropě se útlukům říkalo také nalezince a první z nich byl vybudován v roce 787 v Miláně. O tom, jak byla tehdejší společnost v některých oblastech vyspělá, svědčí i fakt, že v roce 1198 zřídil papež Inocenc III. v Římě nalezince mající jedno velké specifikum, byl totiž vybaven tzv. tornem, což byla schránka zabudovaná do zdi nalezince tak, že se s ní dalo otáčet. Matka či otec tam mohli své dítě odevzdat (dělo se tak převážně v noci, aby nebyli poznáni). Tuto technickou novinku můžeme tedy směle považovat za předchůdce dnešního babyboxu. V období středověku se církve starala o všechny potřebné, tedy nejen o opuštěné děti, ale i chudé a nemocné. Pomoc jim byla poskytována přímo k klášterech nebo v zařízeních budovaných v blízkosti klášterů. Pro Evropu bylo v otázce péče o opuštěné děti velmi významné 16. století. V té době totiž začala vznikat „oficiální“ zařízení pro opuštěné děti, říkalo se jim sirotčince (i když dnes mluvíme o dítěti jako sirotkovi jen v případě úmrtí obou jeho rodičů). V roce 1520 se tak dělo v Holandsku, konkrétně v

Amsterdamu, dále v německých městech Augšpurku (1572) a Hamburku (1604). Další zemí, kde byla ve velké míře tato zařízení budována, se stala Belgie. Navíc ještě došlo k významné změně v zákonodárství, prosadilo se totiž tzv. Domovské právo. „*V našich historických zemích jej kodifikoval Ferdinand I. v Říšském policejním řádu vydaném v roce 1552. V něm se poprvé ukládá obci povinnost pečovat o své chudé. Obec je tím definována jako přirozené zázemí pro své příslušníky. (...) Tuto zásadu podržely všechny další zákonné normy péče u nás až do 20. století. (...) Obce se tak od 16. století stávají vedle církve dalšími zřizovateli „ústavů“ pro lidi, kteří postrádají vlastní rodinné zázemí nebo základní prostředky k udržení života.*“ (Matoušek, O. 1999: 29)

Počátek dvacátého století přinesl na našem území další změny. V roce 1901 byl zřízen sirotčí fond, z něhož byla částečně financována výchova, vzdělávání a výživa opuštěných dětí mladších 18 let. Obecně se dá říct, že sirotků a dětí potřebujících veřejnou pomoc vždy přibývá po válkách, konkrétně tedy po 1. a 2. světové. V roce 1918 stát zřídil Okresní komisi péče o mládež, která nalezince spravovala. V té době už existoval institut pěstounské péče, která se dělila na 4 typy:

- pěstounská péče nalezenecká
- pěstounská péče řízená a kontrolovaná Okresními komisemi péče o mládež
- pěstounská péče v tzv. Koloniích
- pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny – bez soudního jednání

Další převratné změny byly spojeny se nástupem nového politického režimu, když se roku 1948 dostala k moci Komunistická strana Československa. Nalezince musely být přejmenovány na ústavy péče o dítě, došlo ke zrušení okresních komisí péče o mládež (nahradily je národní výbory) a systému pěstounské péče. Proto bylo mnoho dětí umístěno do dětských domovů, pro které byly typické velké prostory a neosobní prostředí. Stát preferoval tato zařízení z důvodu, že se jednalo o ideální místo k výchově ke kolektivnímu smýšlení a socialistickým ideálům. Od toho se naštěstí postupně začalo ustupovat, v roce 1963 byl přijat nový Zákon o rodině, díky němuž byla opět zavedena neústavní náhradní rodinná péče. Postupně docházelo i ke změně v uspořádání dětských domovů. Začaly být preferovány menší domovy, s menším počtem dětí, které mají co nejvíce přiblížit skutečný život v rodině. A tento trend pokračuje dodnes.

3. Sociálně - právní ochrana dětí

O dětech se říká, že jsou budoucností národa, někteří lidé dokonce vidí smysl života pouze v jejich zplození a výchově. Nemá smysl polemizovat, zda je to dostatečná životní náplň, faktem ale zůstává, že děti mají ve společnosti trochu jiné postavení než dospělí. Pokud je dospělému člověku ubližováno, ve většině případů to pozná, někomu se svěří a požádá o pomoc. U dětí je situace komplikovanější. Jsou menší, slabší a ještě nevědí, že chování některých osob vůči nim může být protizákonné a tudíž si o pomoc neřeknou. Přestože jsou od narození chráněny hlavně svými rodiči a dalšími příbuznými, důležitou roli hraje i stát. Ten věnuje dětem v sociální a právní oblasti zvýšenou pozornost, kterou nazýváme sociálně-právní ochrana dětí.

3.1 Význam sociálně-právní ochrany dětí

Pokud bychom měli laikovi popsat, co tento pojem značí, určitě by stačilo vysvětlení vycházející z úvodního ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, podle kterého se jedná o cílenou činnost zajišťující práva dítěte na příznivý vývoj, řádnou výchovu, ochranu jeho zájmů (kam řadíme i ochranu jeho jmění) a také práva na působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Trochu jinak ji vysvětluje Tomeš, podle kterého je sociálně-právní ochrana dětí „...*uceleným systémem fungujícím samostatně v českém právu. Jejím účelem je poskytnout zvýšenou ochranu státu nezletilým dětem, tedy těm občanům, kteří se nemohou sami bránit v případě působení negativních vlivů na jejich osobu a vývoj.*“ (Tomeš, I. 2009: 197)

Sociálně-právní ochrana dětí vzniká jak na základě našeho právního systému, tak na základě mezinárodních smluv, které se Česká republika zavázala naplňovat. V případě, že orgán veřejné moci zjistí nesoulad mezi českým zákonem a mezinárodní smlouvou, je povinen při rozhodování upřednostnit mezinárodní smlouvu. Nejvýznamnějším českým právním předpisem týkajícím se této oblasti je zákon č. 401/2012 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, jenž vešel v platnost 1.1. 2013 a změnil zákon č. 359/1999 Sb. Podle něj je pozornost věnována dětem, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Dále také dětem, které vedou zahálčivý nebo nemravný

život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol či jiné návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly provinění (popř. jinak trestný čin) a nebo se opakovaně dopouštějí útěků z domova. Změnám, které tato novela přinesla se budu krátce věnovat později. Z mezinárodních dokumentů, které ČR ukládají povinnost chránit děti nelze nezmínit Úmluvu o právech dítěte přijatou OSN roku 1989 (předcházela jí Deklarace práv dítěte, 1959). Její výjimečnost spočívá v tom, že „*Úmluva je koncipována v souladu s moderním pojetím, kdy se na dítě pohlíží jako na občana, na subjekt obdařený některými právy, jež dospělí včetně rodičů musí respektovat. Tento posun v nazírání na dítě, který lze obecně vyjádřit „od objektu k subjektu“, byl základem k novému pojetí sociálněprávní ochrany dětí.*“ (Koldinská, K., Tomeš, I. 2003: 130).

Z dalších důležitých dokumentů sem můžeme zařadit Evropskou úmluvu o ochraně práv dítěte (Rada Evropy – 1996) a Úmluvu o ochraně práv dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení (Evropská unie – 2000).

3.2 Výkon sociálně-právní ochrany dětí

V zásadě se dá říct, že obecnými orgány, které děti chrání, jsou soudy (chránící samozřejmě i dospělé). K poskytování sociálně-právní ochrany dětí jsou pak určeny specializované orgány⁸. Které to jsou a jaká je jejich působnost, vymezuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí:

a) Obecní úřady obce s rozšířenou působností

Mají možnost podávat soudu návrh na odejmutí dítěte z rodiny, ukládat výchovná opatření, vykonávat funkci poručníka a opatrovníka, angažují se v poradenské činnosti, sledují vlivy, které mohou negativně působit na děti a snaží se přijímat taková opatření, která budou vzniku těchto vlivů předcházet, v konkrétně stanovených situacích organizují případové konference. Mimo to má starosta obce s rozšířenou působností možnost zřídit (jako zvláštní orgán obce) komisi pro sociálně-právní ochranu dětí, která je určena pouze k výkonu přenesené působnosti na úseku sociálně-právní ochrany dětí. Od 1.1. 2013 mají

⁸ U každého z orgánů jsou uvedeny jen některé činnosti spadající do jejich agendy

také (na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny) povinnost zpracovat individuální plán ochrany dítěte.

b) Obecní úřady

Stejně jako obecní úřady s rozšířenou působností mohou, vzhledem ke znalosti místních podmínek, sledovat ochranu práv dětí z bezprostřední blízkosti a činit preventivní opatření proti porušování těchto práv, mají na starost poradenství rodičům a dalším pečujícím osobám, vyhledávají děti vyžadující zvláštní ochranu a také podporují volnočasové aktivity dětí.

c) Krajské úřady (v Praze se jedná o Magistrát hlavního města Prahy)

Jejich nejdůležitější činností, s ohledem na téma této diplomové práce, je to, že zajišťují téměř celý proces náhradní rodinné péče (přípravu fyzických osob stát se osvojiteli nebo pěstouny, vedou evidenci dětí vhodných k osvojení nebo umístění do pěstounské péče, všem zúčastněným osobám poskytují poradenskou činnost). Plní funkci nadřízeného kontrolního orgánu a odvolacího orgánu ve vztahu k obecním úřadům a obecním úřadům obce s rozšířenou působností, rozhodují o udělení pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí fyzickým a právnickým osobám (tyto osoby však nejsou orgány sociálně-právní ochrany dětí). Na úrovni krajů také fungují krajské pobočky Úřadu práce ČR, které mají na starost například správu dávek pěstounské péče.

d) Ministerstvo práce a sociálních věcí

Jedná se o nejvyšší orgán v rámci této oblasti. Vede celostátní evidenci fyzických a právnických osob pověřených výkonem sociálně-právní ochrany dětí, řídí výkon státní správy na úseku sociálně-právní ochrany dětí vydáváním právních předpisů a směrnic a rovněž vykonává funkci kontrolního a odvolacího orgánu ve vztahu ke krajským úřadům.

e) Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí

Přísluší mu ochrana dětí ve vztahu k cizině, má na starost např. vymáhání výživného s mezinárodním prvkem, vede agendu mezinárodních adopcí, řeší protiprávní přemístování nebo zadržování dětí (tzv. „mezinárodní únosy dětí“).

3.3 Změny v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí

Už výše je zmíněno, že nejdůležitějším právním předpisem České republiky v oblasti ochrany práv dětí je zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Několik let se pracovalo na jeho přepracování, které mělo přinést změny především v systému péče o ohrožené děti. V listopadu 2012 byla poslanci novela schválena, a tak vešel 1.1 2013 v platnost zákon č. 401/2012 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Tento zákon přinesl hodně změn, které by se daly rozdělit do několika oblastí. Projekt „Čí je dítě“⁹ rozděluje a popisuje ony oblasti přibližně takto:

Pěstounská péče na přechodnou dobu

V české legislativě je zakotvena už od roku 2006 (do 31.12. 2012 byla vymezena v zákoně č.94/1963 Sb., o rodině), ale zatím nebyla příliš využívána. Nyní se její vymezení přesunulo do zákona o sociálně-právní ochraně dětí a v zákoně o rodině zůstala pouze ta část, podle níž má soud možnost svěřit dítě také do pěstounské péče na přechodnou dobu. Nově se určilo, že soud musí jednou za tři měsíce prozkoumat, zda trvají důvody, pro které je dítě do této formy náhradní rodinné péče svěřeno. Dále se stanovil jeden rok jako maximální doba, po kterou může být dítě v pěstounské péči na přechodnou dobu umístěno. Výjimkou je umístění několika sourozenců v časových intervalech do jedné pěstounské rodiny, v takovém případě uběhne ona doba až s uběhnutím maximální doby týkající se posledně umístěného dítěte.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Mají poskytnout ochranu a pomoc (tzn. uspokojení základních životních potřeb včetně ubytování, zdravotních služeb či psychologického poradenství) dětem, které se ocitly bez jakékoliv péče (případně je péče o ně nedostatečná) nebo je ohrožen jejich příznivý vývoj či dokonce život. V novele je zachováno, že dítě se do těchto zařízení umísťuje na základě rozhodnutí soudu, žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností, zákonných zástupců dítěte nebo samotného dítěte. Novinkou je stanovení maximálního počtu dětí umístěných v takovém zařízení na 28 a to i v případě, že je

⁹ Dostupné na

<http://www.cijedite.cz/?nav=aktuality/ostatni/228-zakon-o-spod,-dil-sesty-.html>

zařízení rozmístěno v několika budovách. Výjimku může na nezbytně nutnou dobu poskytnout pouze Ministerstvo práce a sociálních věcí, a to především v případech, kdy jsou do zařízení umísťovány sourozenecké skupiny. Také se určila maximální možná doba pobytu, kterou může dítě v těchto zařízeních strávit. V případě, že o umístění žádal zákonný zástupce, je doba stanovena na 3 měsíce, pokud žádal obecní úřad obce s rozšířenou působností či osoba zodpovědná za výchovu, tak se jedná o dobu 6 měsíců. Dále se stanovil maximální počet dětí, o které může pečovat jeden zaměstnanec zařízení, jedná se o 4 děti. Mimo to se přesně vymezila pravidla, za jakých lze děti přemísťovat do jiného zařízení. Nyní je zapotřebí souhlasu příslušného orgánu. Má se tak zabránit svévolnému přemísťování dětí daleko od svých rodičů a dalších příbuzných. Novela změnila také systém spolufinancování těchto zařízení. Příspěvek na úhradu pobytu dítěte zde platí rodiče ve výši maximálně 1,6 násobku životního minima (dříve 0,8 násobek) s tím, že ředitel zařízení může s přihlédnutím ke konkrétnímu případu a situaci v rodině dítěte určit nižší výměru. Státní příspěvek je nově stanoven na pevnou částku 22 800 Kč (dítě/měsíc), ale pouze na skutečnou dobu, kdy dítě v zařízení pobývá. Dříve zařízení pobíralo tyto peníze i případě, že dítě odjelo na delší pobyt k příbuzným.

Dohoda o výkonu pěstounské péče

Jedná se o zcela nový dokument, který pěstouni podle své volby uzavřou buď s obecním úřadem, obecním úřadem obce s rozšířenou působností, krajským úřadem či pověřenou osobou. Tento dokument upravuje všechna práva a povinnosti pěstounů. Z práv uvedme pro ukázkou právo na pomoc při zajišťování prostor pro uskutečnění styku dítěte s jeho rodiči a nebo jiných blízkých osob, z povinností pak zvyšování si dovedností a znalostí v oblasti výchovy a péče o dítě v rozsahu 24 hodin ročně. Pěstoun by měl dohodu uzavřít s tím subjektem, u něhož je přesvědčen, že bude nejlépe schopen zabezpečit potřeby jak dětí v pěstounské péči, tak pečujících osob (psychologickou pomoc, odlehčovací služby atd.)

Dávky pěstounské péče

V novele zákona doznaly význačných změn. Především zanikl nárok na tyto dávky ze zákona č.117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, nyní se jejich výplata bude řídit právě zákonem č. 401/2012 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Dále se změnila výše

částky některých z nich (viz tabulky níže) a také byla k původní čtveřici zavedena nová dávka – příspěvek při ukončení pěstounské péče.

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte

Je určen k pokrytí základních potřeb dítěte svěřeného do pěstounské péče, supluje dítěti výživné od rodičů a je vyplácen pěstounům. Jeho výše je pevně stanovena měsíční částka, závislá na věku dítěte a na stupni závislosti na pomoci jiné osoby.

Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte v pěstounské péči podle věku a zdravotního stavu dítěte (stupně závislosti dítěte na pomoci jiné osoby) měsíčně v Kč					
Nezaopatřené dítě ve věku	zdravé dítě	ve stupni závislosti I	ve stupni závislosti II	ve stupni závislosti III	ve stupni závislosti IV
do 6 let	4 500 dříve 4 002 změna + 498	4 650 dříve 4 089 změna + 561	5 550 dříve 5 046 změna + 504	5 900 dříve 5394 změna + 506	6 400 dříve 5 394 změna + 1006
od 6 do 12 let	5 550 dříve 4 922 změna + 628	5 650 dříve 5 029 změna + 621	6 800 dříve 6 206 změna + 594	7 250 dříve 6 634 změna + 616	7 850 dříve 6 634 změna + 1216
od 12 do 18 let	6 350 dříve 5 635 změna + 715*	6 450 dříve 5 758 změna + 692*	7 800 dříve 7 105 změna + 695*	8 300 dříve 7 595 změna + 705*	8 700 dříve 7 595 změna + 1105*
od 18 do 26 let	6 600 dříve 5 635 změna + 965	6 750 dříve 5 758 změna + 992	8 100 dříve 7 105 změna + 995	8 600 dříve 7 595 změna + 1005	9 000 dříve 7 595 změna + 1405

Pozn.: * u kategorie 12-18 let je počítáno s částkou, která byla doposud u kategorie 15-26, protože kategorie 12-18 let nebyla.

Tabulka 1 – Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte

Zdroj: <http://www.cijedite.cz/?nav=aktuality/ostatni/226-zakon-o-spod,-dil-ctvrty-.html>

Odměna pěstouna

Nárok na tuto dávku má pěstoun, kterému bylo dítě svěřeno do péče. Výše odměny se pohybuje v rozmezí mezi 8 000 až 24 000 Kč podle počtu dětí v pěstounské péči a stupni závislosti dítěte na pomoci jiné osoby (viz tabulka 2). Nově se odměna pěstouna posuzuje jako plat, ze kterého se se odvádí daň z příjmu fyzických osob, pojistné na sociální a všeobecné zdravotní pojištění. Změna nastala také v situacích, kdy jsou pěstouny prarodiče dítěte (takových případů je totiž zhruba 50% z celkového počtu všech pěstounů v ČR). Podle zákona o rodině totiž mají ke svým vnoučatům podpůrnou

vyživovací povinnost, samozřejmě pouze za předpokladu, že základní vyživovací povinnost nemohou poskytnout dětem jejich rodiče. Proto pěstounům-prarodičům bude tato dávka náležet jen v „případech hodných zvláštního zřetele“, kam se řadí dítě s vážným zdravotním postižením, větší počet dětí či nepříznivá sociální situace pěstouna. O nároku na tuto dávku rozhodne na základě podkladů od příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností krajská pobočka Úřadu práce ČR. Odměna pěstouna na přechodnou dobu se stanovila na pevnou částku 20 000 Kč za kalendářní měsíc.

Počet dětí v pěstounské péči	Výše odměny pěstouna v Kč měsíčně
1	8 000 dříve 3 410 změna + 4 590
2	12 000 dříve 6 820 změna + 5 180
alespoň 3 nebo 1 závislé na pomoci jiné osoby ve stupni II, III, IV nebo jde-li o osobu v evidenci, a to i v případě, že nepečuje o žádné dítě	20 000 dříve 18 755 změna + 1 245
1 dítě na přechodnou dobu a toto dítě je závislé na pomoci jiné osoby ve stupni II, III nebo IV	24 000
každé další dítě	+ 4 000

Tabulka 2 – Výše odměny pěstouna

Zdroj: <http://www.cijedite.cz/?nav=aktuality/ostatni/226-zakon-o-spod,-dil-ctvrty-.html>

Příspěvek při převzetí dítěte

Jedná se jednorázovou dávkou, která se vyplácí pěstounovi. Má přispět na nákup osobních věcí, které dítě zpravidla po odchodu z ústavní péče nemá. Výše této částky se liší podle věku dítěte (dítě do 6 let/8000 Kč; dítě 6-15 let/9000 Kč; dítě 15-18 let/10 000 Kč)

Příspěvek na zakoupení motorového vozidla

Výše tohoto příspěvku zůstala stejná, tzn. 70% z pořizovací ceny vozidla s tím, že maximální výše příspěvku je 100 000 Kč. Podle novely má nárok na tento příspěvek ten pěstoun, který má v péči alespoň tři děti, v předchozí právní úpravě to byly děti čtyři.

Příspěvek při ukončení pěstounské péče

Jedná se o zcela novou dávku náležící fyzické osobě, která v době dosažení plnoletosti pobývala v pěstounské péči, a to ke dni, kdy této osobě zanikl nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Příspěvek se vyplácí jednorázově ve výši 25 000 Kč (obdobný příspěvek se vyplácí také mladým lidem opouštějící dětský domov, ale jeho výše je „pouze“ 15 000 Kč).

Individuální plán ochrany dítěte

Do zákona o sociálně-právní ochraně dětí byl včleněn jako úplná novinka. Obecní úřad obce s rozšířenou působností má (na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny) povinnost zpracovat individuální plán ochrany dítěte, který vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny. Zároveň, ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou zodpovědnou za výchovu, dítětem a odborníky podílejícími se na řešení problémů dítěte a jeho rodiny, stanoví časový plán k provedení těchto opatření.

Plán se zpracovává od počátku poskytování sociálně-právní ochrany a pravidelně se aktualizuje, především při nařízení ústavní nebo ochranné výchovy, uložení výchovného opatření, svěřením dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, do pěstounské péče nebo jiné náhradní výchovy. Není třeba ho zpracovávat u dočasných a jednorázových případů.

Dalším důležitým faktem je i skutečnost, že do zákona o sociálně-právní ochraně dětí se nově zakotvila také jedna z metod sociální práce – případová konference. Obecní úřad obce s rozšířenou působností má povinnost ji uspořádat z důvodu řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin vždy před podáním návrhu soudu na opatření zasahující do rodičovské zodpovědnosti nebo na takové opatření, kterým se dítě svěřuje do náhradní péče.

Standardy kvality v oblasti sociálně-právní ochrany dětí

V ČR zatím existovaly v oblasti sociálních věcí pouze standardy kvality sociálních služeb. Od 1.1. 2013 jsou novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí zavedeny rovněž standardy kvality sociálně-právní ochrany. Tyto standardy obsahují principy a bodové hodnocení výkonu sociálně-právní ochrany, standardy sociální práce s klientem, standardy personálního a organizačního zajištění výkonu sociálně-právní ochrany a

technicko-provozní zajištění sociálně-právní ochrany. Jejich zavedení má odstranit roztržičnost postupů při výkonu sociálně-právní ochrany dětí a zároveň sjednotit úroveň jejího poskytování. Orgány sociálně-právní ochrany dětí, pověřené osoby a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc musí tyto standardy vypracovat nejpozději do 31. prosince 2014 s tím, že od toho data se jimi musí při výkonu své činnosti řídit.

3.4 Historie sociálně-právní ochrany dětí na našem území

Dnešní moderní společnost je ve svém smýšlení nastavena tak, že je potřeba děti chránit. Jsou samostatnými jednotkami, které mají svá práva a úkolem dospělých lidí je uplatňování těchto práv zajistit. Za tímto účelem jsou podepisovány mezinárodní smlouvy, přijímány zákony a mnoho dalších opatření. Chceme, aby děti vyrůstaly v harmonickém prostředí, prožily spokojené dětství, byly zdravé a šťastné. Takový „přátelský“ přístup k dětem ovšem nebyl v historii lidstva obvyklý. Stačí vzpomenout na období starověku, kdy Řekové, budoucí ideál tělesné a duševní krásy, bez milosti svrhávali postižené a nemocné děti do rokle Apothet. Další ukázkou nelidského zacházení je vnímání dítěte jako věci či majetku. „*Během minulých staletí se rovněž široce uznávalo právo otce nakládat se svým dítětem podle svých potřeb. Dítě, které bylo považované za jeho majetek, mohl například prodat nebo zabít. Tomuto právu se říkalo „potestas patris“ a vycházelo hlavně z přesvědčení, o zásluze muže na zplození nového lidského jedince. Bylo tomu tak až do objevu ženských zárodečných buněk pomocí mikroskopu.*“ (Pöthe, P. 1999: 16)

Na našem území se sociálně-právní ochrana dětí, jakožto úředně poskytnutá pomoc, poprvé objevila ve druhé polovině 19. století. Její vývoj popsala Špeciánová (2007), která uvádí, že základy veřejné správy ve prospěch sociálně potřebných a institucionalizace sociálně-právní ochrany dětí nastaly přijetím říšského zákona domovského č. 105 říšského zákoníku v roce 1863, jenž vymezoval mimo jiné péči o výchovu a výživu chudých dětí, i péči o zanedbané děti v zařízeních k tomu určených. Povinnost výkonu této činnosti náležela domovským obcím (péči zajišťovaly na vlastní náklady) potřebných dětí a rodin. Jak se však ukázalo, pro obce se jednalo o přílišnou zátěž, proto byl roku 1901 přijat zákon č. 62, který péči o chudé přesunul na vyšší

útvary veřejné správy. V roce 1918 začal stát zřizovat tzv. okresní komise pro péči o mládež, které se staly opatrovníky potřebných dětí a sirotků (jejichž počet po 1. světové válce pochopitelně výrazně stoupl) a měly na starost rozdělování ze sbírek získaného oblečení a obuvi. Kromě toho také zajišťovaly dětem pravidelné stravování. Tyto komise se postupem času proměnily na výkonné orgány a následně došlo i k jejich přejmenování na okresní péči o mládež. Koncem 20. let 20. století jich existovalo 220. V roce 1938 došlo k přerušení vývoje péče o děti, okresní péče sice existovala po celou dobu okupace, ale s omezenými možnostmi. Další období bylo silně ovlivněno změnami v politické sféře a nástupem Komunistické strany Československa k moci. Zákon č.7/1946 Sb., o hromadném poručení umožnil okresním péčím stát se vykonavateli hromadného poručení. Tento zákon byl později nahrazen zákonem č.69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže. V případě nutnosti svěřit dítě do náhradní rodinné péče, se dle tohoto zákona upřednostňovala kolektivní forma péče, jejímž cílem bylo vychovat z dětí jedince uznávající pouze socialismus. V té době vykonávaly činnost sociálně-právní ochrany dětí tzv. úřadovny ochrany mládeže na něž dohlíželo jako nadřazený orgán Ministerstvo spravedlnosti. Roku 1956 však došlo ke zrušení těchto úřadoven a jejich činnost se navrátila národním výborům. Důležitá změna nastala v roce 1969, kdy bylo zřízeno Ministerstvo práce a sociálních věcí, do jehož působnosti se sociálně-právní ochrana dětí začlenila a zůstala tam dodnes. Zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení upravil sociální péči pro různé skupiny obyvatelstva a do sociální péče tak byla zahrnuta i sociálně-právní ochrana dětí. „*Před přijetím zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (předpis veřejnoprávní povahy), byla činnost státních orgánů v oblasti sociálně-právní ochrany dětí upravena v zákoně č.94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, který má soukromoprávní povahu. Uvedená právní úprava nebyla vyhovující a přijetím zákona o sociálně-právní ochraně došlo k oddělení sociálně-právní ochrany od úpravy v předpisech soukromoprávní povahy.*“ (Špeciánová, Š. 2007: 8)

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí byl od 1. ledna 2013 novelizován. Změny, které novela přinesla, jsou popsány v podkapitole výše.

4. Hodnocení situace ohroženého dítěte a jeho rodiny

V úvodu druhé kapitoly této diplomové práce je zmíněno, že ideálním případem pro příznivý vývoj dítěte je stav, kdy vyrůstá ve vlastní rodině. Přes veškerou snahu zaměstnanců všech typů ústavních zařízení, není možné vytvořit dětem stejné podmínky, jaké by měly doma. O nenahraditelnosti rodiny v plném rozsahu píše i Dunovský, podle kterého *„Právě rodina je tou nejvýznamnější součástí společenské mikrostruktury, kde se procesy začleňování jedince realizují. Právem bývá proto rodina označována jako průsečík života jedince a společnosti. To platí hlavně ve vztahu k dítěti, jeho rozvoji a socializaci, kde zaujímá rodina úlohu rozhodující, nezastupitelnou.“* (Dunovský, J. 1986: 9)

Článek č. 32 Listiny základních práv a svobod vymezuje právo rodičů pečovat o své dítě a právo dítěte na rodičovskou péči a výchovu. Přesto někdy dochází k situacím, kdy toto právo nelze naplnit. Je tomu tak v případech, kdy vlastní rodina dítěte ohrožuje jeho vývoj nebo zdraví, pak je nutný zásah orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Neznamená to ovšem, že by hned bylo nutné dítě rodičům odejmout, odebrání je totiž až tou poslední možnou variantou. Nejprve přichází na řadu tzv. sanace rodiny, což jsou aktivity sociálně-právní ochrany směřující k zachování nebo obnovení narušených funkcí rodiny za pomoci profesionála z oblasti pomáhajících profesí. Rodina totiž disponuje schopností navrátit se do původního stavu a opět plnit všechny své funkce. *„I rodinný systém ohrožený nebo už narušený nějakou kritickou událostí má tendenci znovu se stabilizovat, obnovit svou funkci, „opravit se“, a to třeba i za cenu některých obětí. (Jde jen o to, aby tyto oběti neznamenal obětování některého člena rodiny).“* (Dytrych, Z. Matějček, Z. 1999: 133)

Otázkou však zůstává, kdy rodině sanace pomůže a kdy už ne. Zhodnotit rodinnou situaci mají na starost sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, čímž je jim vložena do rukou nesmírná moc, ale především zodpovědnost. Protože to, jak situaci zhodnotí, zásadně ovlivní další život dítěte a jeho rodiny. Proto je nutné celé hodnocení provést velmi pečlivě, což potvrzuje nejen Vrtbovská¹⁰ *„Vzhledem k tomu, že okolnosti života dítěte v obtížné rodinné situaci mohou být velice nepřehledné a*

¹⁰ Autorka je ředitelkou Institutu náhradní rodinné péče NATAMA (dnes se již jmenuje Petra Winnette)

komplikované, je třeba, aby sociální pracovník OSPOD měl jednak možnost a také všechny potřebné nástroje a dovednosti k pečlivému a úplnému vyhodnocení případu dítěte v péči. Včasně a správně provedené vyhodnocení případu dítěte je zásadním momentem pro jeho další život.“ (Vrtbovská, P. 2006: 37), ale i Matoušek s Pazlarovou, kteří píší, že „Pro profesionály, kteří hodnotí rodiny, však v některých případech může jít o sféru osudových rozhodnutí. Špatné posouzení situace dítěte a možností jeho rodiny může vést k tomu, že dítě bude dalším pobytem v rodině deptáno, v extrémním případě připraveno o život. Špatné posouzení může vést však k tomu, že dítě stráví roky v ústavní péči, příp. péči náhradních rodičů, i když by vhodná forma podpory jeho vlastní rodiny dávala naději na to, že v ní bude moci vyrůstat bez velkých problémů.“ (Matoušek, O., Pazlarová, H. 2010: 9).

4.1 Okolnosti hodnocení rodiny

V této části se zaměříme na tři oblasti:

- 1) kdy se hodnocení rodiny vykonává
- 2) kdo na hodnocení rodiny podává návrh
- 3) v jakém prostředí je vhodné hodnocení rodiny provádět

Nejprve je ovšem nutné vysvětlit si podstatu tohoto jevu. Posouzení situace klienta je „Proces, během kterého se posuzuje jednotlivce nebo jeho rodina a jejich prostředí jako součást rozhodování o tom, jaké jsou jejich potřeby.“ (Pierson, J., Thomas, M. 2006: 35). Důležité je i pochopení, čemu má hodnocení vůbec sloužit. „Hodnocení rodiny má v první řadě ukázat, nakolik je její prostředí pro dítě příznivé, příp. nepříznivé. Vedle toho má umožnit plánování a posuzování efektivity práce s rodinou“ (Matoušek, O., Pazlarová, H. 2010: 9). Zásadní informací, kterou nesmíme přehlédnout je to, že hodnocení rodiny (jak píší Pierson s Thomasem) je proces, nikoli jednorázový akt. Pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí sbírají, zaznamenávají a analyzují informace o dítěti a jeho rodině, na základě kterých se pak volí další postupy práce. Provádět hodnocení rodinné situace by se mělo v případech, kdy:

- 1) dojde k odůvodněné pochybnosti, zda vlastní nebo náhradní rodina dítě vychovává přiměřeně
- 2) se dítě dostane do péče jiné rodiny či ústavního zařízení
- 3) se do intenzivní péče dostane matka nebo otec, popř. když se oba rodiče ocitnou v nepříznivé sociální situaci
- 4) při rozhodování o návratu dítěte do rodiny po jeho umístění mimo rodinu
- 5) při rozhodování o formě péče o dítě po rozvodu rodičů
- 6) při výkonu opatření probační a mediační služby, které uložila justice dětem a mladistvým (zejména tzv.dohled)
- 7) při zvažování, zda při terapii dítěte či mladistvého pracovat s rodinou
- 8) při zvažování, zda při terapii dospělého pracovat s rodinou

Jak už bylo popsáno v podkapitole 3.3. týkají se změn, které přinesla novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, mají právě obecní úřady obcí s rozšířenou působností povinnost pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny, zejména z hlediska posouzení, zda se jedná o dítě podle paragrafu 6 (tedy dítě, jehož rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají či zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti atd.) a na základě tohoto vyhodnocení musí poté zpracovat individuální plán ochrany dítěte.

Možnost všimnout si, že je s dítětem zacházeno špatně a že by měl orgán sociálně-právní ochrany dětí provést hodnocení rodiny, má poměrně široké spektrum lidí v blízkém okolí dítěte. Patří sem další členové rodiny (většinou jde o širší příbuzenstvo), sousedé, známí rodiny, lékaři a učitelé dětí či lektoři a trenéři v zájmových kroužcích, které děti navštěvují. Ani to bohužel nestačí a stává se, že ohroženému dítěti se dostane pomoci mnohem později než by bylo žádoucí jen proto, že na naléhavou situaci nikdo neupozorní. *„I když je ve všech západoevropských zemích uzákoněna povinnost oznamovat příslušným orgánům státu případy špatného zacházení s dítětem, odhady expertů se shodují v tom, že oznámena je jen malá část případů a že se jen menší části z evidovaných případů dostane vůbec nějaké systematické pozornosti a intervence. Není důvod předpokládat, že situace v ČR bude jiná. Spíše je možné odhadovat, že v naší republice je ochota občanů angažovat se v takovýchto záležitostech ještě nižší než v zemích s nepřerušovanou demokratickou tradicí, kde lidé nemají tolik negativních zkušeností se státními orgány“* (Matoušek, O. 2005: 28-29).

Získávat informace k posuzování rodiny lze různě. Rozhovory, pozorování či vyplňování dotazníků by měly být (v ideálním případě) prováděny v přirozeném prostředí rodiny, to znamená u ní doma. Lze totiž předpokládat, že ve „svém“ se budou lidé chovat uvolněněji a tím pádem otevřeněji. Je ale pochopitelné, že nastanou situace, kdy je nutné vést společný rozhovor přímo v kanceláři sociálního pracovníka. Nezbytností je pak vyhradit si na členy rodiny v úředních hodinách dostatek času a zajistit ničem nerušené prostředí (např. vstupováním kolegů do kanceláře apod.)

4.2 Metody hodnocení rodiny používané v ČR

Jak vysoké nároky jsou kladeny na pracovníky sociálně-právní ochrany dětí z hlediska společenské zodpovědnosti při tvorbě hodnocení rodiny již není třeba dále vysvětlovat. I sociální pracovník je ale jen člověk a stejně jako se od sebe liší lidé, liší se i sociální pracovníci, tudíž i jejich přístup ke konkrétním případům. Vždy, ať chceme nebo ne, bude jejich práce alespoň částečně ovlivněna tím, jací jsou jako lidé.

Nikdy nelze bezpodmínečně vyloučit subjektivní prvek při hodnocení rodiny. Objektivní hodnocení, které by bylo absolutně nezávislé na posuzujícím člověku, je nereálné. Jedná se spíše jen o utopickou představu. (Hollandová in Matoušek, Pazlarová, 2010).

V České republice se řídí pracovníci sociálně-právní ochrany dětí vyhláškou č. 473/2012 o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která popisuje, na jaké oblasti se zaměřit a jak podrobně má být hodnocení situace dítěte a jeho rodiny vypracováno. Hned v prvním paragrafu určuje, že se provádí na základě¹¹:

a) vyhodnocování situace dítěte

(zjištění, do jaké míry jsou ohrožena práva a zájmy dítěte, vymezení zdravotních, sociálních či jiných rizik, kterým je dítě vystaveno, posouzení úrovně tělesného a duševního vývoje dítěte s ohledem na jeho věk)

b) vyhodnocování situace rodiny

(analýza příčin krize v rodině, zhodnocení vztahů mezi rodiči a dítětem, určení především vztahových, ekonomických a sociálních možností rodiny, určení

¹¹ U každého „vyhodnocování“ jsou uvedeny pouze některé oblasti, které zahrnuje

výchovných kompetencí a předpokladů rodičů k výchově dítěte a zhodnocení možných rizik ve výchově dítěte)

c) *vyhodnocování širšího prostředí rodiny*

(určení možností širší rodiny a jejich využitelnost pro rodinu – jedná se především o vztahové, ekonomické a sociální možnosti, určení možností v širším sociálním prostředí rodiny jako je dostupnost a kvalita sociálních, zdravotních a výchovně-vzdělávacích služeb či bezpečnost lokality)

K této vyhlášce také MPSV připravilo elektronický (10 stránkový) formulář „*Informace k vyhodnocení situace dítěte*“¹² jeho součástí je na poslední stránce i Individuální plán ochrany dítěte. Mimo to mají pracovníci OSPOD k dispozici i již dříve vydaný metodický materiál „*Metodické doporučení MPSV č.2/2009 k vyhodnocování situace dětí v obtížné životní situaci*“¹³, které stejně jako výše zmiňovaná vyhláška rozlišuje tři okruhy, kterým je při vyhodnocování věnována pozornost. Jsou v podstatě totožné, jen trochu jinak řazené a pojmenované. Jedná se o:

1. vývojové potřeby dítěte (sociální, emocionální a fyzický stav dítěte)
2. kapacitu rodičů pečovat o dítě
3. širší rodinu a prostředí

Kromě metodik vydávaných MPSV existují pochopitelně i další, které mohou pracovníci OSPOD využívat. Jedná se např. o tyto: metodika *Rozhodujeme V Zájmu Dítěte*, metoda SIDRO, Dotazník funkčnosti rodiny, Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin.

4.2.1 Metodika *Rozhodujeme V Zájmu Dítěte* – vyhodnocení a individuální plán ochrany dítěte

Autorkami metodiky¹⁴, která byla odborné veřejnosti představena na podzim roku 2011, jsou Jana Kocourková a Ria Černá. Cílem výzkumu diplomové práce („Vztahové

¹² Dostupné na

http://www.mpsv.cz/files/clanky/14230/vyhodnocovani_v2.pdf

¹³ Dostupné na

http://www.svp-km.cz/soubory/metodicke_doporuceni_MPSV_c-2.pdf

¹⁴ Dostupné na

<http://www.rvzd.cz/>

zázemí dítěte do 6 let věku v Kojeneckém ústavu s dětským domovem v Plzni“¹⁵) prvně jmenované autorky bylo totiž sestavení diagnostického nástroje pro hodnocení funkčnosti rodiny, jejíž dítě bylo umístěno do ústavního zařízení pro děti do tří let. A právě tento nástroj byl později přizpůsoben terénní praxi a pojmenován svým současným jménem. Metodika obsahuje 3 části:

Část A – vyhodnocení situace dítěte (zde jsou vymezeny tyto oblasti: základní údaje o dítěti, popis příčin ohrožení dítěte a důvodů zahájení sociálně-právní ochrany, pobyty dítěte mimo rodinu, zdraví, citový vývoj a chování, rodinné a sociální vztahy, vzdělání, zájmy a talenty, identita a představa vlastní budoucnosti, sebeobsluha a přání dítěte)

Část B – vyhodnocení rodiny a rodičovských kompetencí včetně Podpůrného nástroje (kromě základních informací o rodičích jsou zde stanoveny oblasti, ve kterých rodina potřebuje pomoc a podporu: složení rodiny, nemoci a sociálně-patologické jevy v chování a v osobnosti rodičů, zaměstnanost a finanční závazky rodičů, manželství/partnerství /rozvod/rozchod, typ vazby rodiče k dítěti a míra kontroly dítěte ze strany rodičů, symptomy špatného zacházení s dítětem ze strany rodičů, sourozenci dítěte, bydlení, limity rodičů při péči o dítě, širší rodina a sociální síť rodiny, další spolupracující instituce, organizace, vliv komunity a přání rodičů)

Část C – individuální plán ochrany dítěte (v této části jsou popsány konkrétní cíle ochrany dítěte, kroky k jejich naplnění, odpovědné osoby a termíny, do kterých mají být tyto cíle splněny)

Manuál k podpůrnému nástroji na vyhodnocení rodiny a rodičovských kompetencí¹⁵, jenž se řadí do částí B této metodiky, popisuje její používání následovně: „*Pracovník sleduje 9 kritérií s 18 indikátory pomocí záznamového archu nástroje RVZD. Jednotlivá kritéria (např. složení rodiny, sourozenci dítěte, typ vazby rodičů k dítěti a míra kontroly dítěte ze strany rodičů atd.) jsou blíže kvalitativně popsána, aby pracovník věděl, co všechno sledované kritérium zahrnuje. Každý indikátor (např. Limity matky, Péče rodičů o sourozence dítěte, Čistota a uspořádanost bydlení, atd.) má čtyřbodovou škálu s kvalitativním popisem. Pracovník vybírá položku, která nejvíce odpovídá situaci ohroženého dítěte. Záznamový arch u každého dítěte v rodině vyhodnocuje pracovník sám, předpokládá to jeho dobrou znalost situace dítěte a rodinných poměrů. V*

¹⁵ Dostupné na

http://rvzd.cz/Metodika_RVZD_manual_cast_B.pdf

některých případech je vhodné vyhodnocovat Záznamový arch v rámci případové konference (např. situaci rodiny dobře zná více odborníků – sociální pracovník OSPOD, sociální pracovník nestátní neziskové organizace, psycholog). S výstupem z RVZD a doporučením je vždy rodina seznámena (buď samotným pracovníkem, který nástroj vyhodnotil, nebo je-li rodina přizvána na případovou konferenci, tak v rámci jejího průběhu; není-li přizvána, tak po případové konferenci). Zpracování záznamového archu trvá přibližně 30-40 minut.“ (str. 4)

Metodika Rozhodujeme V Zájmu Dítěte tak v situaci ohroženého dítěte propojuje kvalitativní a kvantitativní hledisko (na základě kvalitativního popisu jednotlivých indikátorů je přiřazována bodová hodnota na škále 1-4).

4.2.2 Metoda SIDRO (Situace ohroženého Dítěte a Rodiny)

Tento nástroj k hodnocení rodiny začalo v roce 2008 vytvářet občanské sdružení Člověk hledá člověka ve spolupráci s Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí (VÚPSV), MPSV, norskou výzkumnou agenturou Norwegian social research, odborníky z Katedry sociální práce Karlovy Univerzity a sociálními pracovníci městských úřadů i neziskových organizací. Cílem této metody je umožnit profesionálům z oblasti pomáhajících profesí efektivně zhodnotit fungování rodiny (formou rozhovorů, pozorování, analýzy dokumentů) – kromě zmapování rizikových faktorů má především identifikovat silné stránky a zdroje rodiny, na základě kterých se pak vytvoří plán podpory rodiny. Metodika je rozdělena na 2 části:

- 1) protokol 1
 - dotazník verze A – určena k akutnímu použití
 - dotazník verze K – určena pro komplexní využití
- 2) protokol 2
 - škálové hodnocení

Údaje o rodině jsou rozděleny v rámci několika oddílů:

- oddíl RE – reference, dostupná dokumentace a navázání kontaktu
- oddíl SR – společný rozhovor s dospělými v roli rodičů
- oddíl IR – rozhovor s jednotlivými dospělými v roli rodičů (individuální rozhovory)

- oddíl PO – rozhovor s dalšími pečujícími osobami
- oddíl PD – pozorování dítěte-klienta (do 5 roku)
- oddíl RD – rozhovor s dítětem-klientem (5 let a starším)

Získané kvalitativní údaje o rodině a dítěti se shrnují do záznamového archu I. Ty kvantitativní naopak do záznamového archu II. (jde o soubor škál, na stupnici 1-6 s tím, že 1 = optimální stav a 6 = nejvyšší stupeň rizika).

VÚPSV ve své výroční zprávě za rok 2010¹⁶ popisuje silné a slabé stránky této metody takto: „Mezi identifikované faktory, které v praxi mohou limitovat používání metodiky SIDRO, jednoznačně vystupuje výrazné časové zatížení při jejím použití, a to jak pro pracovníky, tak pro šetřené rodiny. Stávající časové vyčerpání pracovníků OSPOD související s enormním množstvím případů, které mají řešit, jim v praxi neumožňuje věnovat počátečnímu hodnocení situace v rodině tolik času, kolik by bylo nutné při snaze zjišťovat širokou škálu informací. Tuto situaci lze hodnotit jako poměrně rizikovou. Druhým často zmiňovaným limitem je otázka univerzální využitelnosti metodiky. Např. mezi kurátory se většina domnívá, že se metodika obecně nehodí na kurátorské případy. Třetím limitem pro využívání metodiky jako celku je deklarovaná obtížná zjištělnost některých v ní požadovaných informací. Na druhou stranu přínos hodnocené metodiky je spatřován v komplexním poznání rodiny a dítěte a kladně byla hodnocena její využitelnost pro plánování práce s rodinou a pro případové konference, konzultace, supervize i zvýšení sebejistoty pracovníka“ (výroční zpráva VÚPSV za rok 2010: 23-24).

4.2.3 Dotazník funkčnosti rodiny

Jedná se o metodu, kterou roku 1986 vymyslel Jiří Dunovský. Je založena na „...hodnocení funkční schopnosti rodiny a její kapacitě ve vztahu k dítěti plnit svou rozhodující a nezastupitelnou funkci – funkci socializačně-výchovnou v návaznosti na další funkce.“ (Dunovský, J. 1986: 25). Podle Dunovského (1986) se diagnóza rodiny

¹⁶ Dostupné na

http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vyrocka_VUPSV-2010.pdf

provádí podle osmi následujících kritérií: složení rodiny, stabilita rodiny, osobnost rodičů, sociálně-ekonomická situace rodiny, sourozenci, stav a vývoj dítěte, zájem rodičů o dítě a péče rodičů o dítě. U každého z kritérií je určena (3-5 bodová) škála tzv. „trestných bodů“, které se následně sčítají. Čím je dané kritérium nepříznivější vzhledem k poruše rodiny, tím více trestných bodů je za něj uděleno. Na základě výsledného skóre Dunovský definoval 4 typy rodin:

Funkční rodina (0-4 trestné body)

Jedná se o rodinu, kde je zajištěn dobrý vývoj a prospěch dítěte. Takových rodin je v naší společnosti naprostá většina.

Problémová rodina (5-9 trestných bodů)

Zde se vyskytují poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které však vážněji neohrožují rodinu jako systém a vývoj dítěte v ní. Rodina je schopna si své problémy vyřešit sama, popřípadě za jednorázové nebo krátkodobé pomoci zvenčí.

Dysfunkční rodina (10-14 trestných bodů)

V této rodině se objevují závažné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují rodinu jako celek a hlavně vývoj a prospěch dítěte v ní. Vyřešení těchto poruch už není rodina schopna zvládnout sama, musí přijít pomoc zvenčí ve formě sanace rodiny (často bývá velmi problematické určit, kdy ještě rodinu podporovat a kdy se v zájmu dítěte proti ní postavit, např. zbavit rodiče jejich rodičovských práv).

Afunkční rodina (15-24 trestných bodů)

Poruchy u tohoto typu rodiny jsou už tak závažné, že dítěti závažně škodí nebo ho dokonce ohrožují na životě. V těchto případech sanace rodiny už nemůže splnit svůj účel a jediným řešením je odebrat dítě a umístit ho jinam (buď do náhradní rodiny nebo ústavní péče).

Z dnešního pohledu je ovšem škálování některých kritérií poněkud zastaralé. Např. 2 trestné body získává rodina tzv. družská, kdy oba vlastní rodiče (nebo jeden z nich) žijí se svým partnerem a sledovaným dítětem aniž by byli manželi. A stejně tak 2 trestné body získává „... rodina rozvrácená, kdy vztahy mezi jednotlivými členy rodiny jsou tak narušeny, že zakládají konkrétní možnost rozpadu rodiny především rozvodem.“ (Dunovský, J. 1986: 26). V tom lze vidět jistý nepoměr, protože dnes je nesezdaných

párů vychovávajících společně děti mnohem více než dříve a hlavně, vyrůstání s nesezdanými rodiči není jistě tak rizikové jako vyrůstání v rozvrácené rodině.

4.2.4 Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin

Když Petra Vrtbovská (dneš již Petra Winnette) vypracovávala v roce 2005 metodiku *Moderní pojetí sociální práce s rodinami a dětmi v obtížné rodinné situaci* nechala se inspirovat právě tímto zahraničním modelem (původem z Velké Británie), to byl vlastně první krok k jeho používání na našem území. Svou volbu následně vysvětlovala takto: *„To, že jsme si ji vybrali jako jednoho, nikoliv jediného partnera, má více důvodů – všechny dokumenty jsou psány v angličtině, což u severovýchodních států není pravidlem. Druhým důvodem byl fakt, že Velká Británie je v této oblasti jedním z nejrozvinutějších států, tomuto tématu se věnuje více než 30 let. Zabývá se tímto tématem na univerzitách, výzkum ve Velké Británii je ve světovém měřítku na špičce.“* (Vrtbovská, P. 2006: 46). Vzhledem k tomu, že tato metodika je hlavním opěrným bodem při hodnocení rodin ve Velké Británii, budu se jí podrobněji věnovat v následující podkapitole.

4.3 Metody hodnocení rodiny používané v zahraničí – Velká Británie, Slovenská republika

Metod k hodnocení rodiny existuje celá řada. Některé z nich jsou používány jen v zemi svého vzniku, jako např. metodika *Rozhodujeme V Zájmu Dítěte* v České republice, jiné se staly inspirací pro další státy, které buď používají onu původní verzi nebo si metodiku trochu upravily a s tou následně pracují. Níže u Velké Británie a Slovenska, je popsána vždy jedna nejdůležitější (nejpoužívanější) metoda, norma. Jak ale uvádí Matoušek a Pazlarová (2010), známe i další modely a nástroje hodnocení rodiny: Moosovy škály rodinného prostředí (vznik v roce 1981 ve Spojených státech amerických), McMasterský model rodiny (1983 – Kanada), Škála rodinného prostředí (1986 – Slovensko), Měřítko pro hodnocení rodiny (2000 – Kanada), Severokarolínská hodnotící škála pro znovusjednocení (2008 – Spojené státy americké).

4.3.1 Velká Británie

Hlavním modelem hodnocení rodiny používaným ve Velké Británii je *Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin*. Jedná se o metodiku, kterou si v roce 2000 nechalo britské ministerstvo zdravotnictví vypracovat expertní skupinou. Jejím cílem je poskytnutí uceleného pohledu na situaci dítěte a jeho rodiny, na jehož základě si pomáhající profesionál udělá o rodině úsudek a přijme jistá opatření. Nejedná se o žádný manuál popisující krok za krokem, jak s rodinou pracovat. Spíše je to (jak plyne z názvu) obecný rámec k popisu rodiny, jenž se dělí na tři sekce: vývojové potřeby dítěte, výchovné schopnosti rodičů a faktory vztahující se k rodině a prostředí. Tyto tři oblasti jsou navzájem propojené, každá z nich obsahuje ještě několik dalších podsekcí a všechny společně působí na dítě a jeho rodinu. V schématu níže jsou všechny oblasti přehledně znázorněny s tím, že v prostředku se nachází ochrana a sociální zabezpečení a dítěte, což naprosto zřetelně vyjadřuje, kam mají opatření vzniklá na základě posouzení rodiny směřovat.

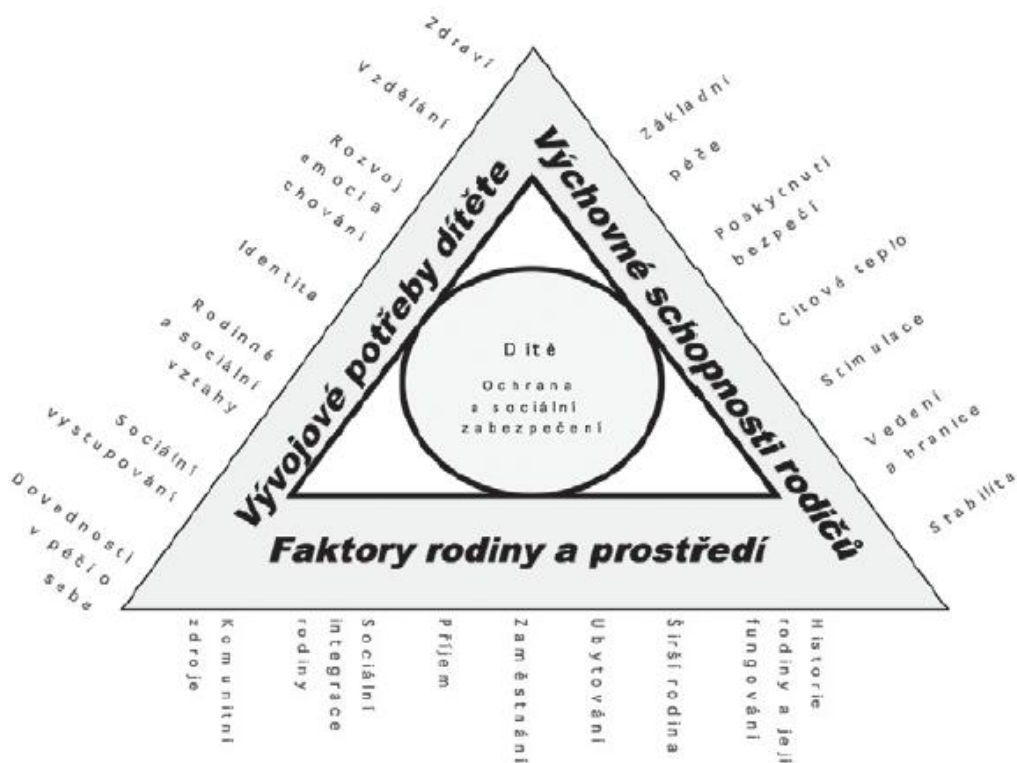

Schéma 2 – Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin

Zdroj: <http://www.clovekhledacloveka.cz/res/data/000240.pdf> (str. 26)

Samotné hodnocení rodiny prostřednictvím této metodiky probíhá formou rozhovorů se členy rodiny, vyplňováním dotazníků a škálováním.

4.3.2 Slovenská republika

Se Slovenskou republikou tvořila Česká republika dlouhá léta jeden stát, tudíž některé dříve vzniklé metody byly společné pro obě oblasti (např. Dunovského Dotazník funkčnosti rodiny). Dnes je situace trochu jiná. Podle vyjádření Idy Želinské¹⁷, bývalé ředitelky Úřadu práce, sociálních věcí a rodiny Bratislava, se kolizní pracovníci¹⁸ na Slovensku řídí výlučně interní normou č. IN – 014/2012 *Vykonávání funkce kolizního opatrovníka a souvisejících opatření sociálně-právní ochrany dětí a sociální kurately úřady práce, sociálních věcí a rodiny*.¹⁹ Tato norma jim ukládá, že se mají zaměřit na rodinné, sociální a bytové poměry v rodině. Informace se zjišťují formou návštěv u obou rodičů (v případě že žijí v oddělených domácnostech) a rozhovory s jednotlivými členy rodiny. Kolizní opatrovník pro účely soudního jednání informace zaznamená a vytvoří zprávu o rodinných, bytových a sociálních poměrech.

¹⁷ Na základě e-mailové korespondence mezi ní a autorkou této diplomové práce

¹⁸ Zpravidla sociální pracovníci OSPOD, které stanovil soud, aby chránili zájmy dítěte a nedošlo ke střetu zájmu mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí těchto rodičů

¹⁹ Dostupné na

http://otcovia.sk/docs/IN_014_vykonavanie_funkcie_kolizneho_opatrovnika.pdf

5. Výzkumná část

Výzkumná část mé diplomové práce je zaměřená na zjištění, zda hodnocení situace dětí a jejich rodin probíhá na základě k tomu určených metod nebo je závislé spíše na osobním pohledu hodnotitele. Zajímalo mne, jak se na tento proces dívají samotní pracovníci OSPOD, v čem vidí jeho obtížnost, popřípadě, jakým způsobem by ho změnili. Také jsem se zaměřila na to, kterak jsou hodnoceny děti umístěné v dětském domově, resp. co všechno se u nich hodnotí. Dotkla jsem se i dalších oblastí, jako je mediální obraz sociálních pracovníků či vysoký počet dětí umístěných v českých ústavních zařízeních.

5.1 Cíl práce a výzkumné otázky

Jako cíl své diplomové práce jsem si stanovila zjistit, jakým způsobem probíhá hodnocení dětí a jejich rodin v praxi (např. kdo ho navrhuje, podle jakých kritérií se provádí, s jakými problémy se potýkají rodiny, u nichž k hodnocení dochází, jak jsou hodnoceny děti v dětském domově). Dalším cílem bylo zjistit, jestli mají pracovníci OSPOD vytvořeny v rámci svého zaměstnání odpovídající podmínky k tomu, aby hodnocení rodiny a práci s ní mohli vykonávat tak kvalitně, jak by bylo žádoucí a jak by si sami přáli.

Výzkumné otázky:

- 1) Jakým způsobem probíhá hodnocení dětí a jejich rodin?
- 2) Mají pracovníci OSPOD vytvořeny ke své práci dostatečně kvalitní podmínky?
- 3) Jaké je mezi pracovníky OSPOD povědomí o metodách určených k hodnocení dětí a jejich rodin?

5.2 Výzkumný vzorek

Výběr výzkumného vzorku proběhl kombinací výběru záměrného a samovýběru. Už když jsem se rozhodovala, kde budu v rámci studia vykonávat Praxi II.²⁰, věděla jsem, že ono zařízení zvolím jako místo k získávání většiny dat pro psaní své diplomové práce. Tím zařízením se stal jeden z dětských domovů (dále už jen Domov) v Ústeckém kraji²¹. Právě volba zařízení a s ním spojených sociálních pracovníků OSPOD představovala záměrný výběr. Samovýběrem pak byla svobodná volba zaměstnanců OSPOD a Domova poskytnout mi informace. Druhým výzkumným vzorkem byly děti umístěné v Domově.

5.2.1 Sociální pracovníci Orgánu sociálně-právní ochrany dětí

Každé dítě umístěné v Domově má „svého“ sociálního pracovníka (zaměstnance OSPOD), který ho pravidelně navštěvuje buď přímo v zařízení nebo ve škole. Některým sociálním pracovníkům spadá do agendy několik dětí současně, většinou v případech sourozeneckých skupin. Já jsem kontaktovala ty, jejichž děti umístěné v Domově jsou zároveň mladší 18 let. Všichni z 10 oslovených pracovníků ke spolupráci svolili, s jedenáctou potenciální respondentkou se mi bohužel nepodařilo vůbec spojit. Děti spadají do různých územních oblastí, tudíž to samé platí i pro jejich sociální pracovníky, kteří tak byli rozptýleni na šesti pracovištích OSPOD Ústeckého kraje.

5.2.2 Děti umístěné v Domově

Při zkoumání tohoto vzorku jsem se zaměřila na všechny děti Domova, jejichž sociální pracovníky se mi podařilo kontaktovat a kteří mi poskytli potřebné informace. Zároveň ovšem platilo, že děti nesměly být starší 18 let. A to z toho důvodu, že plnoletí mají zvláštní režim a nejsou tak „typickými obyvateli“ Domova. Dohromady se tedy

²⁰ Jeden z povinných předmětů v rámci navazujícího magisterského studia

²¹ Z důvodu zachování anonymity nelze konkretizovat

jednalo o výzkumný vzorek čítající 17 dětí, 10 chlapců a 7 dívek. V tabulce je uveden jejich věk a délka pobytu v Domově.

Jméno dítěte (změněno z důvodu zachování anonymity)	Věk dítěte	Délka pobytu v Domově (v letech)
Petr	13	2
Karolína	11	6
David	16	2
Lucie	14	1
Jitka	13	6
Tomáš	11	8
Pavčina	10	3
Jakub	6	2
Lukáš	17	5
Sára	9	5
Monika	15	6
Václav	9	3
Milan	10	2
Tereza	14	8
Jan	13	2
Radek	4	1
Jaromír	16	6

Tabulka 3 – Základní informace o dětech umístěných v Domově

Zdroj: vlastní šetření

5.3 Metoda výzkumu

Při sběru dat potřebných pro napsání této části diplomové práce jsem použila metod kvalitativního i kvantitativního výzkumu. Vzhledem k tomu, že jsem měla dva výzkumné vzorky, budu se pro lepší přehlednost věnovat každému z nich zvlášť.

5.3.1 Metoda výzkumu použitá u sociálních pracovníků OSPOD

Jakým způsobem byli tito pracovníci vybráni, jsem popsala už výše – u výzkumného vzorku. Kontakt na ně (telefon a e-mailovou adresu) mi poskytla ředitelka Domova. Použitou metodou k získání dat byl rozhovor pomocí návodu. *„Návod k rozhovoru představuje seznam otázek nebo témat, jež je nutné v rámci interview probrat. Tento návod má zajistit, že se skutečně dostane na všechna pro tazatele zajímavá témata. Je na tazateli, jakým způsobem a v jakém pořadí získá informace, které osvětlí daný problém. Zůstává mu i volnost přizpůsobovat formulace otázek podle situace. Rozhovor s návodem dává tazateli možnost co nejvýhodněji využít čas k interview“* (Hendl, J. 2008: 174). Tuto metodu považuji za nejvhodnější z toho důvodu, že pracovníci OSPOD jsou velmi časově zaneprázdněni a já jsem potřebovala co nejefektivněji využít čas, který mi věnovali. Vypracovala jsem seznam deseti otázek²² s tím, že případné další doplňující položím podle toho, jak se bude rozhovor vyvíjet. Nejprve jsem všem sociálním pracovníkům zatelefonovala, představila se, vysvětlila důvod, proč jim volám a zeptala se, zda bychom se mohli domluvit na spolupráci. Zároveň jsem je ujistila, že všechno proběhne anonymně. Mile mne překvapilo, že všichni byli ochotní mi vyhovět. Vzhledem k tomu, že jsem rozhovory chtěla nahrávat na diktafon mobilního telefonu a tudíž bylo nutné osobní setkání, tak se jako jediný problém jevilo dohodnutí termínu schůzky, která měla proběhnout vždy na jejich pracovištích. Se šesti pracovníky jsme datum mojí návštěvy vymysleli bez větších problémů a já k nim přijela rozhovor nahrát. S dalšími čtyřmi jsme ovšem zjistili, že vzhledem k časovým možnostem obou stran nebude osobní setkání v dohledné době možné. Proto jsme se dohodli, že jim seznam otázek pošlu na e-mailovou adresu a oni mi ho vyplněný přepošlou zpět (čímž se metodou ke sběru dat stal de facto dotazník o otevřenými otázkami, který spadá pod

²² Viz „Příloha 1 – Otázky pro pracovníky OSPOD“ v seznamu příloh

výzkum kvantitativní). Zároveň jsem se nabídla, že pokud nebudou nějaké otázky rozumět, mohou se na mě samozřejmě (opět přes e-mail) obrátit a já ji vysvětlím. Taková situace nakonec nastala pouze v jednom případě. Jedna sociální pracovníce se z neznámého důvodu ozvala až po delší době s tím, zda je zodpovězení otázek ještě aktuální – bohužel již nebylo. Proto jsem od ní jako od jediné ze všech oslovených žádná data nezískala. Nahrané rozhovory jsem následně přepsala do wordového dokumentu. Sběr dat touto formou mi zabral přibližně pět týdnů.

Během rozhovorů nedošlo k žádným komplikacím, vždy před nahráváním jsme odstranili potenciální rušivé elementy (otevřená okna, puštěné rádio...), takže byly nahrané hlasy naprosto zřetelné. Pracovníci odpovídali uvolněně, žádná z otázek pro ně nebyla tabu. Nicméně někteří projevíli jisté obavy, jestli se nebudou při mluvení „zasekávat“ a zpočátku soustředěně sledovali na stole položené nahrávací zařízení.

5.3.2 Metoda výzkumu použítá u dětí umístěných v Domově

Informace o dětech jsem získala ze dvou zdrojů. Prvním z nich byly rozhovory s návodem (zvolené ze stejného důvodu jako u pracovníků OSPOD) nahrané s pedagogickými pracovníky Domova, včetně paní ředitelky. Právě jí jsem nejprve přinesla ukázat seznam otázek²³, na které bych se jejích podřízených chtěla ptát, a ona mi na základě toho dovolila vychovatelům otázky položit. Rozhovory jsem stejně jako u pracovníků OSPOD nahrávala na diktafon mobilního telefonu a následně přepisovala do wordového dokumentu (i pracovníky Domova jsem informovala o tom, že vše bude anonymní). Vzhledem k tomu, že jsem v tomto zařízení vykonávala praxi téměř půl roku a všechny zaměstnance dobře znala, proběhlo nahrávání ve velmi přátelské atmosféře. Rozhovory se nahrávaly na několik etap – podle rozpisu služeb zaměstnanců.

Jako druhý zdroj jsem zvolila analýzu dokumentů. Měla jsem k dispozici složku každého dítěte obsahující jeho doklady, fotografie, vysvědčení, lékařské záznamy, ale především usnesení soudu a rozsudky – a právě z těchto dvou materiálů jsem čerpala nejvíce. Kromě toho jsem nahlížela i do Knihy úředních návštěv, ze které jsem zjišťovala, jak často chodí pracovníci OSPOD děti navštěvovat. Žádné z těchto dokumentů jsem nesměla vynášet z Domova nebo si je kopírovat. Informace jsem si

²³ Viz „Příloha 2 – Otázky pro vychovatele v dětském domově“ v seznamu příloh

proto přepisovala do počítače. Během několika návštěv zařízení mi paní ředitelka vyhradila místnost, aby mne nikdo při práci nerušil.

5.4 Analýza dat – sociální pracovníci OSPOD

V této části své práce se budu věnovat oblastem, na které byly zaměřeny rozhovory se sociálními pracovníky OSPOD, jejich výpovědi zde podrobím analýze. V závorce za citací je vždy uvedeno jejich příjmení.²⁴

5.4.1 Podněty k hodnocení rodiny a problémy hodnocených rodin

Je pochopitelné, že není nutné provádět hodnocení každé rodiny, naprostá většina z nich totiž nemá tak závažné problémy, aby k němu vůbec muselo dojít. A rodiny mající problémy, o nich na veřejnosti nemluví. Dalo by se říct, že každé hodnocení začíná tam, kde na jeho potřebnost někdo upozorní, ať už jednotlivec či instituce. Velkou část případů objeví pracovníci OSPOD sami při práci v terénu, ale obecně se respondenti shodli na tom, že nejčastějšími podněcovateli k provedení hodnocení rodiny jsou lidé, kteří přicházejí s dětmi do styku často a pravidelně – učitelé. *„Takže nejčastěji je to určitě škola, školka, kdy nás upozorní a my začneme rodinu sledovat. A v posledních případech to byli doktoři, lékaři. Jinak opravdu ta škola, ta je na prvním místě. Občas přijde anonym nebo občas to jsou i ti sousedi, ale nejčastěji ta škola“* (Novotná). Kromě školských zařízení byli zmiňováni i lékaři. *„Tak bývá to často ze školy. Někdy to bývá i od lékaře. Výjimečně dostáváme oznámení od členů rodiny nebo anonymní oznámení. Ale nejčastěji asi ze školy“* (Černá). Lékaře nebo školu, popř. obojí zároveň zmínilo osm z devíti respondentů. Kromě těchto dvou povolání se v odpovědích objevila i „policie“. O tom, že na některé rodiny se přijde částečně náhodou, svědčí toto vyjádření *„Tak asi nejčastěji to je, takový to, že jdete do terénu, do nějaký rodiny a všimnete si jiný. To bejvá často tahle. Nebo i sami klienti, kteří třeba s náma dlouhodobě spolupracujou, to se stává konkrétně mně docela často, že třeba i rodiny,*

²⁴ Změněno z důvodu zachování anonymity

kde mám soudní dohledy, kde jakoby tam je zvýšený můj dohled, tak mě tipujou na rodiny, který třeba nějakým způsobem nefungují“ (Sýkorová).

Problémů, které jsou důvodem možného odebrání dítěte z rodiny a umístění do náhradní rodinné péče, je celá řada. Praxe ovšem ukazuje, že většina rodin nemá pouze jeden, ale více problémů, což její situaci značně komplikuje. *„Jsou to takový ty multiproblémové rodiny většinou, tady konkrétně jsou to často spojení špatný péče, drogový závislosti obou rodičů, mladý věk rodičů, absolutní nezáměr prostě, absence jakýhokoliv mateřského pudu. (...) Jako většinou to není nikdy rodina, která by měla jeden problém, že by to bylo třeba jenom finanční situace, s tím se dá vždycky pracovat. Ale pokud tam jsou do toho zahrnutý drogy a takovýchle věci okolo, tak už jakoby je to problém, no“ (Sýkorová).* Právě ekonomická situace rodiny byla velmi často uváděna jako jeden z hlavních problémů rodin, z čehož pochopitelně vyplývají i těžkosti se zajištěním adekvátního bydlení. *„Tak, je jich hodně těch důvodů. Samozřejmě jsou tam bytové podmínky, finanční podmínky, špatná péče – to znamená týrání, zneužívání. Je tam i záškoláctví, vysoký počet neomluvených hodin“ (Novotná).* *„Tak zpravidla to bývá nějaká špatná ekonomická situace. Právě buď to bývá nějaká ta nevyhnutelná ztráta bydlen a nebo, nebo to bývají ekonomické problémy, že ta rodina se ocitne naprosto bez prostředků. Nicméně tam nemůže být dítě umístěno“ (Černá).* *„Co je všechno jakoby ostatní, tak to se vždycky snažíme nějakým způsobem řešit, že jo. Ale v momentě, když už opravdu máte tu rodinu na ulici a nemáte ji kam dát, přestože bytová otázka nemá být účelem umístění, ale kam je dáte? Azylové domy máte plný, jo. Ubytovny prostě nikdo nezaplatí nebo na ně nemaj nebo jsou taky plný. Já přece nemůžu to dítě nechat na ulici“ (Veselá).* Z výše uvedených vyjádření vyplývá, že sociální pracovníci dobře vědí, že „pouze“ nevyhovující bytové poměry nesmí být důvodem k odebrání dítěte z rodiny – samozřejmě za předpokladu, že rodina jinak o děti pečuje dobře. Jednalo by se totiž o porušení práva na respektování soukromého a rodinného života dle článku 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Stačí připomenout rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva v případě sporu mezi Antonínem Havelkou a Českou republikou, podle kterého byl ze strany našeho státu porušen právě výše zmiňovaný článek 8.

Jako další problémy byly zmiňovány kriminalita, prostituce či neschopnost postarat se o chod domácnosti. Tato má zjištění korespondují s nejčastějšími příčinami odebrání dítěte z rodin dle Zieglerové (1997), podle které to jsou především: trestná činnost

rodičů, zneužívání a týrání dětí, nízká sociální úroveň rodiny, prostituce matky, nezvládnutá výchova či alkoholismus a užívání jiných návykových látek rodiči.

5.4.2 Hodnocení rodiny v praxi

Ve chvíli, kdy je dán podnět k hodnocení rodiny, učiní sociální pracovníci několik na sebe navazujících kroků, kterými určí, v jaké situaci se rodina skutečně nachází. Nejprve je nutné ověřit, zda není rodina v evidenci OSPOD vedena už z dřívějšího období. V takovém případě má sociální pracovník k dispozici informace, na jejichž základě si může učinit o dané rodině alespoň nějakou představu. Častěji je však stav opačný. *„Pokud rodinu vůbec neznám, musím jít nejprve do terénu a místním šetřením si mohu vyhodnotit aktuální stav věci přímo v rodině. Při tomto si pochopitelně zjistím základní sociální anamnézu, ošetřujícího lékaře dětí, případně školská zařízení, která navštěvují a následně si ověřím péči rodičů i z těchto zdrojů“* (Kolářová). Navštívením rodiny se následně vykrystalizují tři možnosti dalšího postupu. Buď je vše v pořádku a není nutný žádný zásah nebo je situace vážnější a další práce s rodinou je nezbytná. *„V případě, že tedy potom zjistíme, že to bylo třeba plané nějaké oznámení, tak samozřejmě do té rodiny už nezasahujeme, nebo provedeme ještě nahodilou kontrolu po nějaké delší době. No a v případě, že pochopitelně zjistíme, že ta rodina je skutečně riziková, tak ty návštěvy probíhají častěji, popřípadě jim navrhujeme spolupráci s neziskovou organizací. Tady u nás máme Diakonii, charitu, takže tahle možnost tam je. A nebo tam nařídíme soudně dohled, kdy teda je oficiálně zajištěno, že ta rodina je sledovaná námi potom“* (Černá). Poslední variantou je situace, kterou můžeme označit za krizovou, v takovém případě by ponechání dítěte v rodině mohlo vážně ohrozit jeho zdraví nebo dokonce život. *„Takže, pokud je to tak, že to je jako krize opravdu, že dítě najdeme třeba v zuboženém stavu nebo tak, tak ho většinou odvážíme ihned a nechává se vydávat předběžný opatření – takzvaný dvacetičtyřhodinový. To znamená, že ten soud během 24 hodin rozhodne o umístění dítěte někde, jo. Snažíme se většinou do Klokánku nebo právě teďko využíváme ty pěstouny na přechodnou dobu, pokud samozřejmě jsou volní a nebo jde dítě do diagnostického ústavu“* (Nováková). Z toho plyne, že pracovníci musí být připraveni na všechny situace, musí je umět správně vyhodnotit a zareagovat na ně. Aby se zabránilo tomu, že se rodina na šetření předem připraví a vytvoří příznivé

podmínky ve snaze ukázat se v lepším světle, jsou návštěvy v naprosté většině neohlášené. „*My se neohlašujeme, my se snažíme rodině neoznamovat, kdy by jsme měli přijít na šetření. Ale jestliže samozřejmě je dvakrát, třikrát nezastihneme, tak už pak jim tam necháme pozvánku, kdy prostě přijdeme*“ (Jelínková).

Hodnocení rodinné situace je proces, tudíž ani odebráním dítěte práce s rodinou pro OSPOD nekončí. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí mu nařizuje, aby alespoň jednou za tři měsíce sociální pracovníci navštívili dítě, ať už se nachází v dětském domově, Klokánku, diagnostickém ústavu či u pěstounů na přechodnou dobu. Mají zjistit, jak ono zařízení (popř. pěstouni) s dítětem pracuje a zda je všechno v rámci možností v pořádku. Totožný interval platí i pro šetření u rodičů dítěte. V tomto období by v ideálním případě mělo být hlavním cílem rodičů, ve spolupráci s pracovníky OSPOD, vytvoření takových podmínek, díky kterým by jim bylo možné dítě vrátit znovu do péče. Tuto skutečnost potvrdila i respondentka Kolářová, která říkala, že „*Rodiče sami by měli usilovat o to, jak děti získat zpět do své péče, iniciativa by tedy měla vycházet z nich.*“ Od respondentů jsem proto chtěla zjistit, zda na základě svých zkušeností považují tři měsíce za optimální rozmezí. „*Vono záleží i na tom, jestli se o to dítě v tom dětském domově ty rodiče zajímají nebo nezajímají. Jestliže se zajímají, tak by bylo dobrý do té rodiny chodit častěji, zjišťovat u těch rodičů, jestli je to lepší, jestli by si třeba mohli vzít to dítě na návštěvu, jestli by pak se mohla někdy zrušit ta ústavka v budoucnu. Jestliže rodiče o to dítě neprojeví zájem, my je třeba nemůžeme ani dohledat, takže prostě tam ta návštěva pak není ani možná. Takže zjišťujeme na úřadu práce, kde se rodiče zdržují, jestli nemají aktuální adresu, aby jsme zase znovu navázali kontakt s těma rodičema*“ (Jelínková). A právě „motivace rodičů“ bylo slovní spojení, které se vyskytovalo téměř ve všech odpovědích. Tam, kde rodiče chtějí situaci zlepšit a jeví o dítě zájem, jsou tři měsíce příliš dlouhá doba a OSPOD se snaží být s těmito rodiči v kontaktu častěji. „*Mám tady jednu maminku, která má chlapečka v kojeneckém ústavu a s tou jsem de facto v dennodenním pomalu kontaktu, protože ta mi chce říct, co dělá. A už je jakoby samonastavená, že spolupracuje, že prostě chce toho kluka zpátky. Takže každý týden máme domluvenou schůzku, kdy ona mi donáší věci, který třeba zvládla, udělala. Že se přihlásila někam na pracovní místo, jaký pohovor a takhle, kdy jezdí za klukem. Že tam je zas kontakt dennodenní*“ (Sýkorová). Podobnou zkušenost měla i další z dotazovaných „*No a pokud vidíme, že s ním samozřejmě, že ten rodič má zájem, tak s ním pracujeme intenzivněji, protože určitě taky chceme docílit společně toho, aby*

to dítě se mu mohlo případně co nejdřív vrátit zpátky“ (Černá). Ve většině případů je ale situace opačná – rodiče o své děti nejeví žádný zájem nebo nejsou vůbec k zastižení. To pak pracovníci OSPOD považují šetření spíše za povinnost, kterou je nutnou splnit. „Pokud ten rodič opravdu nechce a je poznat, že nechce, že ani jakýmkoliv přístupem k němu nic nezměníme, tak to nemá asi smysl, možná ani za ty tři měsíce jednou“ (Černá). „Jak u kterých rodičů, v podstatě ty rodiče který se o dítě nezajímají, nemají vůbec prostě, nejezdějí za ním, nepišou, nic. Tak jako tam samozřejmě je to bezpředmětný takový rodiče navštěvovat. Navíc mnohdy nevíme, kde ty rodiče jsou a není opravdu v našich silách, ani personálních, po nich pátrat nebo vyjíždět po kraji světa někde“ (Nováková). „...takže to jsou takové kontroly, jakoby, že tam jedete, zjistíte, že tam nejsou, jedete na jinou adresu, kterou vám dá policie, tam taky nejsou. Takže je to takový jakoby, tam se plněj opravdu ze zákona“ (Sýkorová).

Všichni respondenti do jednoho se shodli na tom, že je velký rozdíl pracovat s rodinou, která má dítě ještě ve své péči a s rodinou, které už bylo odejmuto. Jedná se především o četnost šetření v rodině. „Pravda však je, že pokud jsou v rodině děti, provádí se šetření častěji“ (Kolářová). Důvody, proč tomu tak je, jsou poměrně logické – převládá snaha udělat všechno pro to, aby nemuselo být dítě z rodiny odebráno „Protože tam opravdu chcete předejít té situaci, kdy to dítě bude muset být umístěno. A chcete opravdu, aby ta rodina spolupracovala.“ (Veselá) a hlavně se kontroluje, jestli je dítě v pořádku. „Protože tam jezdíte i kvůli tomu, aby jste věděla, jak to dítě vypadá, že jo? Jestli je teda v pohodě, jestli už teda to není na umístění. Pak chcete si sama sobě uvěřit, že to dítě je jako dobrý. Abyste nenesla tu zodpovědnost, že už jste měla umísťovat nebo já nevím co“ (Veselá). Problém spočívá v tenké hranici mezi tím, kdy rodinu ještě sanovat a kdy dítě z rodiny už vzít pryč. Právě vyřešení tohoto dilematu bývá pro sociální pracovníky velmi náročné. „Fakt to bývá i záprah na psychiku pracovníka. Ve chvíli kdy tam furt to dítě jakoby je a vy víte, že tam je to ohrožení a pořádek ještě jakoby to není na to odebrání. My je fakt tam necháváme jakoby, protože není fakt účelem sociálního pracovníka ty děti odebírat, fakt nechcem“ (Sýkorová). Když je dítě skutečně odejmuto, klesá tedy počet šetření v rodině, což respondenti obhajovali různě. „Četnost návštěv pochopitelně klesá, když se nám nepodařilo sanovat před umístěním, teď to těžko zachráníme“ (Martincová). „Ale jak se dítě umístí, tak už sledujeme to dítě, jsme v kontaktu se zařízením a ty rodiče už to není takový pravidelný. Samozřejmě řešíme dovolenky, řešíme návštěvy, ale jako že by jsme byli u nich každý

týden, abychom jim šlapali na paty, to už není potřeba“ (Novotná). Z obou těchto vyjádření lze vyrozumět jistou rezignaci na zvrácení situace.

5.4.3 Používané metody k hodnocení rodiny

Pozice sociálních pracovníků není snadná, zodpovídají totiž v jistých směrech za budoucnost celých rodin. Zajímalo mne, na základě čeho tedy hodnocení rodiny provádí, zda využívají dostupných metodik, popř. jaký na ně mají názor. V teoretické části jsou některé z nich popsány, já jsem svým respondentům vyjmenovala čtyři (metodu SIDRO, Dotazník funkčnosti rodiny, Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin a Darlingtonovský systém pro hodnocení rodiny) a zeptala se, jestli některý z nich používají.

Je alarmující, že pět respondentů odpovědělo, že nic takového nepoužívá. *„Ne, ani je neznám, zatím vždycky stačil zdravý selský rozum“ (Martincová). „(smích) Ne. Nebo kolegyně říkala, že používá?“ (Veselá).* Po jednom hlasu získala metoda SIDRO a Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin, v jednom případě odpověděla respondentka kombinaci Dotazníku funkčnosti rodiny a metody SIDRO. Poslední z dotazovaných se zmínila i o novince, kterou přinesla novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí. *„No my by jsme rádi používali všechny. Zatím používáme ten, co máme teďkon od Ministerstva stanovený, ten, ono se tomu říká IPOD. Individuální plán ochrany dítěte. A jakoby všeobecně si myslím, že to hodnocení těch rodin je hrozně důležitá věc a je to dobrý, že to je. Ale bohužel tady v Ústeckém kraji je problém, nebo jako všeobecně v Ústeckém kraji, prostě sever Čech, je problém, že ty práce je tady strašně moc. A že jakoby já sama mám za sebe pocit, že ty dotazníky nejdou nebo že ty hodnocení nejde dělat tak kvalitně, s takovým časovým jako, s takovou časovou dotací jak by bylo potřeba“ (Sýkorová).* Časovou náročnost a možná až nesplnitelnost získat všechny informace pro Individuální plán ochrany dítěte, kritizovala i další z respondentek. *„Nicméně jsem přesvědčena, že každý vám asi řekl, že od té doby co vstoupil v platnost nový zákon, tak budeme muset vyhodnocovat podle individuálních plánů situaci v rodině. Takže budeme určitě všichni využívat individuální plán, který je velice rozsáhlý a ta situace se tam bude zkoumat ohromně komplexně. Až si myslíme mnohdy přebytně, protože v některých rodinách ani nepůjde ty informace zjišťovat,*

tak, jak je tam uvedeno. (...) Je tam i uvedeno, že při tom vyplňování si můžeme žádat vyjádření nebo zprávy od lékařů apod. Ale je to neuvěřitelně časově náročná věc. A samozřejmě budeme to praktikovat jenom u těch rizikových nebo ohrožených rodin. Protože kdybychom to měli brát u všech případů, tak jak to je zamýšleno, tak to by se prostě nedalo realizovat vůbec“ (Černá). Nejde v žádném případě o to, že by pracovníci OSPOD nechtěli vyplňovat Individuální plán ochrany dítěte, spíše jsou přesvědčeni, že by čas věnovaný „papírování“ mohli využít efektivněji – přímou prací s rodinou. „Myslím si, že máme hodně moc administrativní práce, která je na úkor tý naší terénní činnosti. A to je asi takový základní nedostatek, kterej nám ji hodně otravuje. A nebo, že rádi bychom se prostě věnovali víc prakticky klientovi a rodině. A vzhledem k tý administrativě, že se nám to prostě znemožňuje“ (Červená).²⁵ Pro lepší představu o náročnosti tohoto povolání z hlediska vysokého počtu případů, jimiž se musí jednotliví sociální pracovníci zabývat, si zde uvedeme i vyjádření jedné z respondentek, která vyjmenovala konkrétní čísla. „Tak nikdo nevidí, že každej máme na starost, třeba konkrétně tady v Nové Vsi²⁶, 200 spisů, ve kterých je třeba 500 dětí. A abych jakoby ve chvíli, kdy bych měla do každé rodiny docházet, tak že bych tam měla být jednou týdně, tak bych musela pracovat asi, nevím jak dlouho. Nedá se to prostě stíhat. Ze zákona by jsme měli mít na starost 80 rodin, já mám na starost asi 300. Takže to se prostě nedá stíhat, takže potom selektujete, kde to prostě je důležitý, kde ve chvíli kdy nic nehoří, tak do toho prostě neš'ouráte“ (Sýkorová).

5.4.4 Vylepšení procesu hodnocení rodiny – návrhy

Všichni respondenti jsou lidé, kteří se v oboru pohybují několik let a rukama jim prošly desítky nebo spíše stovky případů. Mají k dispozici metodiky hodnocení, řídí se zákony, podstupují supervize, nasbírali hodně zkušeností. Přesto jsem chtěla zjistit, zda by přivítali nějakou další pomoc, ať už teoretickou (příručku, přehled) či praktickou (školení, kurzy), která by jim v procesu hodnocení rodiny usnadnila část týkající se rozhodování o (ne)odejmutí dítěte z rodiny.

²⁵ Byla přítomná, když jsem nahrávala rozhovor s její kolegyní (měly společnou kancelář), zeptala jsem se jí, zda nechce připojit nějaký svůj postřeh

²⁶ Jméno města změněno z důvodu zachování anonymity pracoviště respondentky

V podstatě všichni se shodli na tom, že není možné vytvořit „příručku“, která by byla použitelná na všechny případy. „*Metodiky již existují. Nicméně je mnohdy velmi problematické se jimi v praxi řídit, protože každý případ má svá specifika a je svým způsobem jedinečný. Myslím si, že paušalizovat a striktně se řídit obecnou příručkou nelze*“ (Mikolášek). Jedna z respondentek uvedla, že se řídí zákony, ale přesto by lidem chtěla pomoci trochu více, než jí právě zákon stanovuje. To však může být bohužel kontraproduktivní, protože klienti o takovou pomoc nemusí vůbec stát. „*Tak my se musíme řídit podle zákona o rodině a zákona o sociálně-právní ochraně dětí, takže to je taková naše metodická příručka. Takže tím, když my se řídíme, měli by jsme být jakoby chráněni proti tomu, že by si někdo mohl stěžovat. Ovšem jsme i lidi, takže se snažíme těm lidem dát něco víc. A pak je kámen úrazu v tom, že si ty lidi prostě budou stěžovat, že jsme udělali něco jiného než voni chtěli. Tak já si myslím, že metodická příručka, na vaši otázku, jsou naše zákony*“ (Jelínková). Sociální pracovníci jsou tedy přesvědčeni o tom, že případy mohou mít sice stejné rysy, ale v globálu je každý jiný, tudíž není možné vytvořit oporu použitelnou vždy a za všech okolností. Resp. se na vytvoření něčeho takového dívají dost skepticky. „*S nápadem určité kategorizace přišel již zákonodárce a to ve formě vytvoření standardů (Quality4Children, pozn.aut.)²⁷, které by měly vyjít v platnost ještě v tomto roce. Tak jsme na to zvědavý, jak budeme mnohdy těžko popsateľné situace „vecpávat“ do jednotlivých „škatulek*“ (Kolářová).

Situace ovšem není taková, že by pracovníci OSPOD nenašli nic, co by jim mohlo pomoci při rozhodování. Ocenili by především možnost spolupracovat s dalšími odborníky. „*My by jsme spíš asi uvítali možná služby nějakýho právníka nebo psychologa na oddělení, to by nám určitě hodně pomohlo. To je asi dost nereálný. (...) A navíc, teď má, že jo, vstoupit v platnost nový občanský zákoník, vytvoří se zákon o rodině, tam to bude hodně, hodně složitý, no. Nejsme právníci, ale přesto jsme vázaný tak, jako že ovládáme ty právní předpisy do všech detailů (Červená).²⁸ Sociální práce je provázaná s dalšími obory – psychologíí, sociologíí, sociální psychologíí nebo i právem.*

²⁷ Jedná se o Standardy pro péči o děti mimo domov v Evropě, které byly vytvořeny ve spolupráci tří mezinárodních organizací: Mezinárodní SOS dětské vesničky, Mezinárodní organizace pro pěstounskou péči (IFCO) a Mezinárodní federace výchovného společenství (FICE). Česká verze Standardů je dostupná na:

http://www.quality4children.info/navigation/cms,id,31,nodeid,31,_language,en.html

²⁸ Viz pozn. pod čarou číslo 25

Tudíž je pochopitelné, že pokud nemají pracovníci OSPOD možnost spolupráce s lidmi z těchto oborů, považují to za velký nedostatek. „*Já bych tady uvítala, a někde to maj na OSPODech, třeba psychologa. Jo? Proč nemůžu mít k dispozici psychologa? Mám tady pocit, že s dítětem není něco v pořádku, že prostě jeví se mi tak, že by tam mohlo být týraní, zneužívání nebo něco takovýho a co já s tím mám teď dělat? Já chodím do rodiny, dítě je malý, pořádně nám nic neřekne, nakreslí obrázek sem tam. Chodíte do rodiny, ale nevidíte je, že jestli ho tam mlátěj. Modřiny teda viditelný žádný nemá, že jo? Doktor vám řekne: „No, tak jako na prohlídky chodí. Spolupráce s rodinou je dobrá. Nikdy jsem neviděl, že by měl jakoby modřiny.“ Ale furt se vám to tam jakoby nezdá, jo? A potřebujete psychologický vyšetření. Ale ne za půl roku“ (Veselá).*

5.4.5 Počet dětí umístěných v českých ústavních zařízeních

Česká republika je Evropskou unií kritizována za to, že má velký počet dětí umístěných v ústavních zařízeních. Vzhledem k tomu, že pracovníci OSPOD mohou dávat návrhy na odejmutí dítěte z rodiny a v ústavních zařízeních navštěvují děti, které spadají do jejich agendy a jsou tím pádem celé problematice velmi blízko, tak mne zajímalo, jestli sdílejí názor zástupců Evropské unie. Odpovědi byly poměrně rozdílné. „*Počet je přiměřený skladbě obyvatelstva“ (Martincová). „Je pravdou, že v ČR je počet umístěných dětí v ústavních zařízeních vysoký – oproti ostatním členským státům. Je to však dáno rozdílným systémem péče o ohrožené děti. Každý systém má svá pro a proti“ (Mikolášek). Právě systém péče byl zmiňován i u dalších dvou respondentek jako důvod onoho vysokého počtu. „Tak ten počet dětí asi, asi je jakoby vyšší, ale je to tím, že tady do týdlectý doby nebo de facto jako do posledního roku nebyl moc nastavenej jakoby jinej systém péče, kam by ty děti mohly bejt umístovaný“ (Sýkorová). „Tak já si myslím, že u nás je ústavní péče přeci jenom ještě víc zakořeněná, že v jinejch zemích Evropské unie už jsou využívány i jiný formy“ (Černá). V jedné z odpovědí se sociální pracovnice rozhovořila o tom, jak je snadné někoho kritizovat, ale zároveň neuvést, jak tedy danou činnost vykonávat lépe. „V podstatě nevím, co si o tom mám myslet. Protože mám pocit, že jsme neustále jenom kritizováni. A nikdo nikdy neřek pořádně, jak to funguje jinde. Jo? Jakým způsobem děti neumísťujou. Jakým způsobem se s těma rodinama pracuje. A jestli vůbec to, že to dítě je umístěno, znamená, že je něco špatně. Jestli to naopak není*

jakoby zpětná vazba toho, že víme, že ty rodiny jsou problémové a mohli jsme tam nějakým způsobem včas zasáhnout. Že naopak jsme něco nezanedbali a nemáme někde prostě po rodinách děti, který naopak jsou silně ohrožený a v Evropský unii je nemaj umístěný jen proto, že třeba o nich nevědí.“ (...) Jestli to není zase z druhé strany. Protože my neustále slyšíme jen o tom jak jako, jak v zahraničí je to lepší. A nikdy jsem neslyšela, co přesně je tam lepší a jak je teda oni maj přesně systém. Vždycky se jakoby vycucne jenom část, jo? Třeba „OSPOD v zahraničí to dělá takhle“, ale už se neřekne jakoby návaznost toho, nebo kolik ten OSPOD má případu na starosti, nebo co všechno je v jeho kompetenci, co může dělat. Jestli dělá to, co děláme my. Jo? A kdo teda všechno tam o ty, o ty děti ohrožený, se zajímá. Takže si myslím, že se tady občas porovnávají jabka s hruškama.“ (Veselá). Vztít dítě z rodiny a umístit ho do ústavního zařízení (popř. do pěstounské péče) je sice až tou poslední alternativou, ale v některých případech se jiná možnost nenabízí. Dítě tím získá alespoň možnost vyrůstat v bezpečí a prostředí zdravém pro jeho vývoj. „Většina dětí pochází z rodin primárně nefunkčních, „neopravitelných“, když to rodina naprosto nezvládá, zbývá umístění nebo utopit“ (Martincová). Nelze opomenout ani fakt, že všichni sociální pracovníci působí v Ústeckém kraji, který má jistá specifika. „Osobě si myslím, že opravdu je hodně dětí v ústavních zařízeních. Snažíme se to minimalizovat. Ale vzhledem k tomu, že jsme v Ústeckým kraji, není to úplně možný. Jelikož jsou tady sociálně vyloučené lokality. Rodiče nejsou schopný se vo děti dostatečně starat“ (Jelínková). Zároveň je také nutné odlišit, z jakých důvodů se dítě do ústavní výchovy dostalo a kdo jeho umístění navrhl. Jinak by totiž mohlo dojít ke značnému zkreslení informací. „Paušálně se hodnotí, množství dětí v těchto zařízeních, málo kde je specifikováno, kolik dětí je v zařízeních pro to, že se o ně nemá kdo starat a kolik dětí je v těchto zařízeních kvůli výchovným problémům, které mnohdy sami rodiče umístěných dětí nedokážou řešit a mnohdy i sami se obrátí na soud s návrhem o nařízení ústavní výchovy“ (Kolářová).

Dále mne zajímalo, co si myslí o snaze státu snižovat počet dětí v ústavních zařízeních. Byl chválen za myšlenku vybudování sítě profesionálních pěstounských rodin, i když její realizace je zatím v počátcích. „Tak on stát se právě snaží. Ted' určitě změnou zákona. Zavedení té myšlenky těch profesionálních pěstounských rodin. (...) Právě protože nemáme proto vytvořeno prostředí, nemáme v podstatě žádné profesionální pěstouny. A ted' se to vaří úplně v podstatě z vody, nikdo neví pořádně, jak by se to mělo dělat. Tak myšlenka je to hezká, ale prozatím pro praxi je téměř

nererealizovatelná, protože nemáme na to zázemí v žádném směru“ (Černá). Ale pokud by se měl snížit celkový počet dětí umisťovaných do náhradní rodinné péče (tzn. i do té pěstounské), tak panovala mezi respondenty shoda v tom, že stát musí zaměřit svou pozornost na návazné služby, kterých je nedostatek. „Určitě vypracovat návazné služby. Protože jakoby s těma rodinama v podstatě pracuje teda OSPOD, kterej ale na to není kapacitně zařízen. A pokud chce rodině pomoci, nemá jí jakoby co doporučit, jakou službu doporučit. Já chci rodině doporučit službu a mám, řekněme, obvod vesničky kolem Nové Vsi²⁹. Tak já tu rodinu, která je finančně na tom špatně, nedostanu někam do poradny v Ústí nad Labem nebo v Praze. To opravdu je pro tu rodinu tak finančně náročný, aby tam takhle jezdila“ (Veselá). Navíc často trvá týdny i měsíce, než člověk může návazných služeb pro jejich nízkou kapacitu využít. „Pokud objednáš někoho k psychologovi a psycholog mi řekne: „Za čtyři měsíce“, k čemu mi to pomůže? Ta maminka mi tady sedí a řekne: „Já toho kluka prostě nezvládám teď. Co s ním mám dělat?“ Já řeknu: „Já vás objednáš k nějakýmu, že jo, etopedovi nebo do střediska výchoný péče, ale za měsíc, za dva.“ Jo? To je ještě to, to je ještě to opravdu lepší. Jo? Měsíc, dva. Takže já, opravdu, mně chybí návazný služby, sociálně-aktivizační služby, někdo, kdo by do tý rodiny pravidelně docházel, kdo by tam byl schopný být každý týden. Třeba na hodinu. A fakt s tou rodinou intenzivně pracoval, protože to mi jakoby kapacitně nejsme schopný“ (Veselá). I další dotazovaná viděla největší problém v nedostatku a časové dostupnosti návazných služeb. „Měl by zvýšit množství specializovaných odborných pracovišť, která by „nasytila“ poptávku po těchto službách (pomoc psychologů, etopedů, SVP, PPP, DPA...). Tyto jsou naprosto nedostačující a pomoc těm, kteří ji potřebují, se dostává s velkým zpožděním neboť u těchto odborníků jsou velké čekací lhůty“ (Kolářová). Jedna z odpovědí připomněla i důležitou roli neziskových organizací, které se ovšem často nacházejí ve složité situaci. „Podpora neziskových organizací, protože tady u nás na severu funguje pár neziskovek, ale ty opravdu bojují o přežití. Nám teda samozřejmě v terénu hodně pomáhají, ale bylo by potřeba víc. Víc těchle služeb na podporu těch rodin“ (Červená).³⁰

²⁹ Jméno města změněno z důvodu zachování anonymity pracoviště respondentky

³⁰ Viz pozn. pod čarou číslo 25

5.4.6 Mediální obraz sociálních pracovníků v České republice

Lékaři, vědci nebo učitelé. Tato povolání mají v české společnosti vysokou míru prestiže. Sociální pracovníci mohou pouze tiše závidět, jejich postavení odpovídá obrazu, který o nich prezentují média. Často jsou popisováni jako ti, kteří odebírají rodinám děti, popř. jako ti, kteří zanedbali svou práci a nevyšli si dlouhodobě týraného či zneužívaného dítěte. Na přímou otázku, zda souhlasí s tím, že mediální obraz sociálních pracovníků není příliš dobrý, mi všech devět respondentů odpovědělo kladně. Stejně tak jednotní byli ve vysvětlování, proč tomu tak je. Především jde o to, že kvalitně odvedená práce není pro média zajímavá. *„No to moc rádi slyšíme tuhle otázku. Že se jí vůbec někdo zabývá. Protože určitě tomu tak je, zejména, že ta naše práce je taková, že pokud jí děláme dobře, tak se to považuje za samozřejmost a nikdo tak nějak se tím nezabývá“* (Černá). *„Protože dobré věci jsou prostě obyčejné a nudné. Adrenalin a sledovanost přinášejí jen dramata“* (Martincová). *„Ale je to prostě, protože kauzy odebíraných dětí, případně týraných a zanedbaných, zneužívaných, jsou prostě mediálně známý. Jo? A toho si prostě média všimají a to prostě zveřejňují. To, že někdo dítě jakoby zachrání, to nikoho nezajímá, že jo? Dobrá zpráva celkově nikoho nezajímá“* (Veselá). Příčinou špatného mediálního obrazu je i skutečnost, že široká veřejnost není médiem seznámena s tím, co všechno povolání sociálního pracovníka obnáší a lidé tak mají o výkonu tohoto zaměstnání zkreslené představy. *„(...) to povědomí o té práci není. Není, není. Ty lidi prostě neví, co děláme. Neumějí si vůbec představit, jaká ta práce je. A hlavně, že ta práce se změnila od těch dob, kdy jakoby se ten, se ten stereotyp o té práci zafixoval“* (Sýkorová). Bohužel, situaci nepomáhají ani české filmy či seriály. Paradoxně asi největší „negativní reklamu“ sociálním pracovníkům přinesl oscarový snímek Kolja. *„Vždycky to byla ta paní Zubatá, jo, prostě je to tak. A samozřejmě určitě je to i tlak na tu sociální pracovníci, jo. Prostě, když někde řeknete, že jste sociální pracovníci, tak okamžitě padáte dolů. (...) Protože v podstatě ten sociální pracovník zase je to jakoby postava, že jo, která když si vezmete jakékoli seriál, film, knížku, tak prostě vždycky je to někdo, kdo přináší tu perzekuci, že jo. Jako v životě jsem snad neviděla, že by někde byla sociální pracovníci, která jakoby té rodině pomáhá, jo“* (Nováková). Lepšímu postavení této práce v povědomí lidí navíc brání i mlčenlivost, kterou jsou sociální pracovníci vázáni. Nemají možnost bránit se a vysvětlovat celkový kontext svých případů. *„Když si vezmete v podstatě ty*

mediálně jakoby prezentovaný kauzy, tak jsou vždycky z pohledu té rodiny, málokdy jsou z pohledu toho úřadu. Takže ten divák, kterej se na to kouká, neví vůbec, co tomu všechno předcházelo. Jaká dlouhá práce s tou rodinou v podstatě je do chvíle, než voni viděj ten pořad v té televizi“ (Nováková). S tím souhlasila i další z respondentek. „Je to z velké části i neznalostí médií naší práce, zkrslváním situací a také tím, že dle zákona máme mlčenlivost a tak se můžeme k jednotlivým kauzám vyjadřovat pouze v obecné rovině“ (Kolářová). Zpětná vazba od některých klientů ovšem ukazuje, že jejich počáteční obavy ze „sociálky“ byly zbytečné. Pokud se rodina ocitne v problémech a zároveň projeví snahu je řešit, tak právě pracovníci OSPOD jsou těmi, kteří jim pomoci mohou a chtějí. „A vždycky vidíme, že ti klienti, když s náma potom učiní osobní zkušenost, tak jsou někdy sami překvapení z toho, že měli třeba obavy a nakonec vidí, že ta realita je úplně jiná“ (Černá). Jedna z respondentek dokonce během rozhovoru přišla s nápadem, jak by se dal pohled široké veřejnosti na výkon sociální práce změnit k lepšímu. Zároveň by si lidé, kteří sociální pracovníky kritizují, uvědomili, jaká rizika toto povolání přináší. „Možná kdyby se o tom udělal nějaký dokument. O té práci. Třeba choděj den s hasičema, choděj den s policií, jako co dělají. Tak proč nechodí se sociálníma pracovníkama? Myslím, že by lidi docela koukali, kdyby je naše kolegové vzali do Šamanova³¹, z čeho tam rodiny žijou. A s čím tam musíme pracovat. Nehledě na to, že pravidelně se tady bojíme toho, že každěj z nás může chytit žloutenky, že můžeme chytit různá impetiga, různé infekční choroby, protože ty lidi to prostě maj. Málokdo si uvědomí, že musíme kvůli dětem lízt do feťáckejch bytů, že musíme lízt do bytů, který jsou na spadnutí, do bytů, kde nám hrozí jakýkoliv zranění. Mě samotnou kolikrát už napadl klient, protože byl vožralej prostě. Todle jako nikdo nevidí no“ (Sýkorová).

³¹ Část města spadající pod OSPOD respondentky – název změněn z důvodu zachování anonymity

5.5 Analýza dat – děti umístěné v Domově

V této části práce se zaměřím na oblasti, kterým jsme se s pedagogickými pracovníky Domova, včetně paní ředitelky, věnovali během rozhovorů a jejich odpovědi podrobím analýze. V závorce za citací pak uvádím příjmení respondentů.³² Dále se zaměřím na to, jak pracovníci OSPOD pracují s dětmi už umístěnými v Domově.

5.5.1 Způsoby hodnocení dětí pedagogickými pracovníky Domova

Pokud je dítě umístěno do dětského domova, nepřichází tam jako bezejmenný tvor, ale několik hodnocení své osoby si s sebou už přináší. Jedná se o dokumentaci z diagnostického ústavu, popř. spisy od dalších odborníků, kteří dítě vyšetřovali. Tato data slouží vychovatelům v Domově k vytvoření přibližné představy o dítěti. „*Takže vlastně hnedka při tom příchodu my dostáváme vlastně veškeré ty spisy z diagnostickýho ústavu, to znamená vlastně jako tu osobní kartu toho dítěte, jeho vývoj, vlastně celkovou diagnózu. Jsou tam jakoby záznamy psychologa, etopeda a vlastně jakoby takhle všechno, jako co se vlastně dělá v tom diagnostáku, jo? Vlastně veškerý to šetření a my v podstatě na to navazujeme*“ (Kroupová). Navazováním je myšleno vytvoření osobních listů dětí, ihned po jejich příchodu do Domova. „*Každý měsíc se píšou osobní listy, kde se píše, jaký dítě je, jak se chová v dětském domově, ve škole, jaké má problémy, co provedl, co neprovedl, s nějakým výsledkem a dalším postupem na další měsíc, to je osobní list, píše se to měsíčně a střídají se dva vychovatelé*“ (Šípková). Osobní listy jsou, jak respondentka uvedla, pravidelně aktualizovány. Výsledky měsíční práce dítěte a další navržené postupy jsou v podstatě hodnocením chování dítěte. Oficiálním názvem těchto listů je „Osobní plán rozvoje dítěte“. Dalším materiálem, který vychovatelé dětí zpracovávají (a tím je hodnotí), je pedagogická dokumentace. Ta neobsahuje pouze školní výsledky dětí, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale i další body. „*No, tato dokumentace obsahuje konkrétní problémy dětí ohledně výchovné činnosti, učení a zdravotní dokumentace a problémů, hlavně rodin*

³² Příjmení změněno z důvodu zachování anonymity

celkově, protože jestli to dítě nemá kam jezdit, tak se tam všechno zaznamenává“ (Kratochvíl). Do osobních listů a pedagogické dokumentace se nezaznamenávají pouze problémy a prohřešky dětí, ale „(...) samozřejmě i úspěchy. No, ale těch úspěchů děcka moc nemají. Tak víc asi úspěchů mají v zájmové činnosti než ve školní“ (Smutná).

Děti jsou v Domově rozděleny do tzv. rodinných skupin s tím, že každá z nich smí mít maximálně osm členů. Aby oba vychovatelé, kteří mají skupinu střídavě na starost, vždy věděli, jak se skupinou pracovat, čím a kdy konkrétně se zabývat, jsou vypracovávány časové plány. Zajímalo mne, jak takové plány vypadají a čeho se týkají. Respondenti se rozhovořili o třech typech plánů – ročním (dlouhodobém), měsíčním (střednědobém) a týdenním (krátkodobém). Roční plán *„Ten se vlastně utváří jednou ročně jakoby na září, na další školní rok, není to jakoby kalendářní rok a vždycky jakoby podle toho školního roku. S tím, že vlastně je tvořen podle věku těch dětí, mentální úrovně, podle vlastně jakoby školy. To znamená, že vlastně třeba děvčata, který jsou jakoby na speciální škole, tak mají vlastně jiný ten plán, jinak je to zaměřený než ty, co jsou na normální škole“ (Kroupová). Jednou z nejdůležitějších částí, které tento plán obsahuje, je popis jednotlivých výchovných činností, kterým se vychovatelé musí s dětmi pravidelně věnovat. Patří sem mimo jiné rodinná, sexuální, pracovní, zdravotní a estetická výchova, dále sportovní a rekreační činnost či výchova ke zdravému životnímu stylu. „Když například je nějaká sportovní akce, v tu ránu se čtrnáct dní i tři týdny předtím ty děti na to připravují. Tohleto se ale nezaznamenává v tom ročním plánu, protože tadyty akce jsou náhodné, to někdo zavolá a okamžitě se něco pro to udělá“ (Kratochvíl). Stejný respondent mi zároveň popsal i to, že pokud se jeden z vychovatelů specializuje na nějakou činnost a má k ní mnohem blíže než ostatní „tety“ a „středové“, tak ji logicky provozuje i s dětmi z ostatních skupin, ne jenom z té své. „Každý z vychovatelů má určitou činnost na starosti, já mám například na starosti muziku, hudbu. Tety mají zase výtvarný činnosti“ (Kratochvíl). Za podobu definitivní verze ročního plánu je zodpovědných několik lidí. „Vždycky na skupinu jsou dva vychovatelé, tak oni společně by to měli jakoby udělat a pak to dají vlastně ke schválení vedoucímu vychovateli a pak paní ředitelce“ (Kroupová). Stejně jako ve škole žáci dostávají vysvědčení, tak i pracovníci Domova provádějí hodnocení celoroční práce dětí. Sloužím jim k tomu právě roční plán. „Oni to hodnotěj koncem školního roku, kdy vlastně píšou analýzu. Co proběhlo a tak dále. Potom vlastně dělají i další ten plán. To*

znamená, to, co už se povedlo, už není potřeba, takže vlastně do dalšího toho plánu to nepíšou“ (Kroupová). Z výše uvedeného vyplývá, že pokud se podaří naplnit cíl stanovený v ročním plánu, není nutné ho začleňovat do plánu na další školní rok. Vychovatel zhodnotil dítě pozitivně – co se naučit mělo, to se naučilo. Proto se následně může zaměřit na jinou činnost. Kromě toho je ředitel Domova povinen vypracovat výroční zprávu, která hodnotí chod celé organizace včetně lidí v ní, tudíž i umístěných dětí. Do měsíčního plánu jsou zaznamenávány především akce, kterých se jednotlivé děti (popř. celý Domov) účastní. Patří sem různá vystoupení, soutěže, exkurze, pobyty ale třeba i návštěvy lékařů. Měsíční plán si tvoří každý z vychovatelů (resp. dvojice) sám. Cílem je vytvoření přehledu, kdy a kolik dětí bude v Domově přítomných. Podle toho se pak řeší i personální zajištění práce se skupinou. Nejvíce se moji respondenti rozhovořili plánech krátkodobých, tedy těch týdenních. Tyto týdenní plány jsou zaměřeny na aktuální činnost a při jejich tvorbě se vychází z ročních plánů. „Na každý den kdy sloužíš, musíš mít dvě činnosti. Jednu jakoby náhradní a jednu hlavní, ale stejně jakoby to máš, jakoby to můžeš změnit a ono jakoby se to mění docela často, protože ty si něco naplánuješ a děti musej na nějakou akci s kroužkem, takže tam jdeš s nima“ (Lísková). Činnostmi, o kterých se respondentka zmiňuje, jsou právě ony výchovné činnosti, které by se měly všechny během týdne prostřídát. Zakomponovat je do sedmi dnů nebývá vůbec snadné, děti totiž chodí do kroužků, připravují se na vyučování a také mají osobní volno. Naštěstí není nutné se vždy držet plánu a věnovat se pouze připravené činnosti, improvizace možná je. „Začneme zdravotní výchovou, ale my jsme schopný skončit u rodinných problémů, rodinných vztahů a v tom je to takový rozmanitější. (...) Kolikrát je to odpoledne tak pěkné, ale já nevím, jak bych to tam³³ měla napsat jednou větou, že jsme tady seděli a klábosili, že táta je alkoholik a máma je prostě děvka a ty děti tak nechtěj dopadnout, tak já nevím, jak to tam napsat“ (Smutná). Týdenní plány si vychovatelé připravují většinou o víkendu, a na rozdíl od ročního plánu, je nemusí konzultovat s vedoucí vychovatelkou nebo ředitelkou Domova. Na pravidelných poradách mezi vedením Domova a vychovateli se pak mluví o jejich naplňování. V případě, že by vedoucí vychovatelka nebo ředitelka, která chodí do rodinných skupin na hospitace, nebyly s náplní týdenních plánů spokojeny, tak svoje připomínky přednesou a s vychovatelem o nich diskutují. To, zda k naplnění plánu

³³ Do „Třídni knihy“ – kniha skupiny, kam vychovatel zaznamenává všechny uskutečněné výchovné činnosti

došlo či nikoliv, zjišťují z Třídních knih rodinných skupin. „*Každá skupina má třídnici a tam se vlastně píše, co se ten den stalo. A to se má jakoby vlastně jakoby shodovat s tím týdenním plánem. Pokud ne, tak se tam vlastně dopisují změny. Takže vlastně tam to hodnotíme, jako co se prostě probralo*“ (Kroupová). Naopak děti se do tvorby týdenních plánů zapojit mohou. Jejich názor si vychovatelé vždy vyslechnou a alespoň částečně se snaží vyjít dětem vstříc. „*Ten vychovatel vlastně si sedne většinou jakoby s těma dětma na skupině a probere, co by třeba chtěly příští týden dělat, jo? A oni třeba jakoby řeknou „Chceme si hrát venku.“ Tak on už to jakoby nějak odborně nazve a prostě jakoby k tomu dopíše ten cíl a tak*“ (Kroupová). Existují dva hlavní důvody, proč vychovatelé chtějí, aby se děti zapojovaly do tvorby týdenních plánů. Tím prvním je přirozená chuť člověka o něčem rozhodovat. Pokud mají totiž děti pocit, že se mohou částečně podílet na programu, který je čeká, zvyšuje se pravděpodobnost, že je konkrétní činnost bude bavit. „*Já s těma dětma vo tom, co budeme dělat, mluvim. Takže tak nějak si myslím, že většinou je to i baví, jo? Že když se něco plánuje, vejlety nebo nějaký vyrábění a tak, tak se i domlouváme*“ (Pondělíčková). Je ale pravdou, že děti z ústavních zařízení bývají často pasivní a jsou zvyklé plnit pouze to, co jim naplánoval někdo jiný. Což potvrdila i jedna z vychovatelek Domova. „*Oni by chtěli, aby je někdo zabavil, jo. Já si vždycky dělám legraci, že si vezmu klaunský nos a budu jim tu dělat salta. Ty děti vesměs nechtěj nic. Když jim řeknu „Jdeme hrát vybíjenou“, tak je to samý „hm, hm“, ale pak jdeme a je z toho super hodinové míčové zápolení (...) jako tý organizace mají moc, ale samotné zase neuměj ten volný čas využít, smysluplně využít*“ (Smutná). Což je druhý důvod, proč mají vychovatelé snahu děti do tvorby plánů zapojit. Chtějí vidět jejich aktivitu, snahu a nápaditost. Ve skutečnosti totiž nejde o to, aby se děti uměly rozhodnout, jestli si chtějí zkusit upéct bábovku nebo štrúdl, ale aby se učily rozhodovat samy o sobě, o svém životě. Protože „*(...) nejsou samostatný a nevedeme je k tomu, ta výchovná péče je k tomu nevede a ani je to nenaučí*“ (Smutná). Děti jsou samozřejmě několik dní dopředu informovány o tom, které výchovné činnosti se budou věnovat. Plány jim visí na nástěnce v prostorách Domova. Co se týče týdenních plánů, zajímala mne ještě jedna záležitost. Děti v rámci výchov získávají nové znalosti a dovednosti, chtěla jsem proto vědět, zda jsou nějak zpětně zkoušeny a hodnoceny, jestli si něco skutečně zapamatovaly. „*Ted'ka jsme dělali, že musíš děti proškolit, jak se budou chovat v bazénu, jako co můžou, co nemůžou a takhle. A když je to takhle něco, třeba proškolení jízdy na kole a takhle, tak si vždycky udělám test, víš? A*

vždycky za týden jim ho dám, abych jako věděla, jestli něco vědí“ (Lísková). Po takovém testu si s dětmi respondentka o problematice krátce povídá. Kde chybovaly, kde naopak odpověděly správně a pak jejich znalosti slovně zhodnotí. Dokumenty, které jsem zmiňovala (osobní listy, roční, měsíční a týdenní plány) se týkají každého z dětí v Domově. Kromě toho si v některých případech vyžádá OSPOD od Domova vypracování zprávy o dítěti (hodnocení pobytu dítěte v zařízení – jak se chová k ostatním dětem, pedagogickým pracovníkům, jak se projevuje v běžných činnostech atd.). Tyto zprávy jsou následně používány při soudních jednáních týkajících se konkrétního dítěte.

Pokud dítě vyrůstá se svými rodiči, jsou to právě oni, kdo chodí na třídní schůzky do škol, popř. do zájmových kroužků nebo sportovních oddílů, zjišťovat si, jak si jejich potomek vede, jak je (ne)úspěšný. U dětí z Domova zastávají tuto funkci vychovatelé. Chtěla jsem proto zjistit, jak se rodiče zajímají o výsledky svých dětí, především ve škole, ale i v dalších činnostech. Zda s vychovateli mluví, ptají se, mají zájem vidět vysvědčení či diplomy ze soutěží. Jestli je pro ně tedy důležité vědět, jakým způsobem je jejich dítě hodnoceno jinými osobami. Odpovědi respondentů se příliš nelišily. *„No, tak to je individuální. Záleží, jak se ta rodina má k tomu, že chce s náma mluvit, jo? Popravdě řečeno, tady z té naší skupiny, z těch devíti dětí, jsou asi jen dvě rodiny, s kterými spolupracuju“* (Kratochvíl). Bohužel tou spoluprací jsou myšlena především setkání vychovatele a rodiče při předávání dětí – před a po odjezdu na návštěvy, poskytování souhlasu rodičů s vyšetřeními u lékařů, psychologů atd. *„Ono to je většinou nárazový. Ty rodiče se ozývají třeba před velkýma prázdninama nebo před Vánočema. Ale jakoby takhle, že by pravidelně prostě, tak to tady jsou tak jedno, dvě děti. Mají rodiče, který teda spíš zavolaj a chtěj rovnou mluvit s tím dítětem a ne s náma“* (Kroupová). Je tedy vidět, že rodiče nemají téměř žádný zájem získat od vychovatelů jakékoli informace. Preferují spíše setkání s dětmi, ale to také jen občas.

5.5.2 Kontakt pracovníků OSPOD s dětmi z Domova

Důvody, proč byly děti umístěny do Domova, jsou velmi pestré. Nejčastější příčinou bylo zanedbání péče spojené s dalšími okolnostmi jako např. závislost rodičů na návykových látkách, kriminalita nebo nezaměstnanost a s tím spojená špatná finanční a bytová situace rodiny. Podle informací, které jsem získala z dokumentů dětí, postupoval OSPOD při práci s rodinou správně. Nejprve se snažil o sanaci rodiny (s jednou dokonce pracoval více než dva roky než došlo k odejmutí dítěte), pak se snažil zajistit jinou formu náhradní rodinné péče (většinou u příbuzných) a až jako poslední variantu zvolil právě odejmutí dítěte z rodiny.

Já jsem ale svou pozornost upřela především na to, jakým způsobem jsou sociální pracovníci OSPOD v kontaktu s dětmi už umístěnými v Domově, protože „oni by v podstatě podle jejich zákona mají chodit jednou za čtvrt roku na kontrolu. V podstatě zjistit, jestli se těm dětem tady něco neděje nebo jestli opravdu ty děti jako nestrádají. A i by měly dětem přinést nějaký informace třeba z domova, jestli je tam něco nového, jestli se to někam posunulo“ (Pavlisová). Nejprve mne zajímalo, jak dlouhá doba uplynula od umístění dítěte do Domova a první návštěvou pracovníka OSPOD, který ho má v evidenci. U deseti dětí se jednalo maximálně o jeden měsíc. U třech dětí bylo rozmezí o něco delší – dva měsíce. U zbylých případů se jednalo o 3, 4 a 5 měsíců. Z Knihy úředních návštěv jsem také zjišťovala, zda přicházejí sociální pracovníci za dětmi pravidelně. Odpověď je kladná, přibližně jednou za tři měsíce. Situace na pracovištích OSPOD se tedy poměrně liší. Pokud to časové možnosti pracovníkům dovolí, je patrná snaha přijít za dětmi co nejdříve. Vzhledem k tomu, že případů je moc, bývá situace i opačná – viz interval 5 měsíců. V tom vidí problém i vychovatelé dětí. „No, pracovníci sem chodí pravidelně za dětma, i když teda jako ne úplně všichni. Ted'ko jsem zjistila, že tady je nějaká delší prodleva než by měla bejt. Já tuším, že by měli chodit jednou za tři až čtyři měsíce. (...) Jo, tak u toho jednoho dítěte to tak úplně není, no“ (Pondělíčková). Pravidelnost návštěv je určitě důležitá, důležitější je však způsob, jakým návštěva proběhne. Všichni respondenti se shodli v tom, že situace není zdaleka ideální. „Oni se nezeptají na nějaký můj názor a těch dětí se akorát zeptají, jestli se jim tady líbí, jestli chodí tancovat... Přivezou jim pytlík bonbónů a říkám, ta návštěva trvá pět minut“ (Smutná). Taková návštěva pak téměř postrádá smysl a vychovatelé v ní vidí spíš jen splnění jedné z mnoha povinností, které pracovníci OSPOD mají, než aby jí přikládali

skutečnou váhu. „*Tak jak ty hovory probíhají, si nejsem jistá, protože, že jo, tam nejsme. Ale co takhle děti povídají, tak přijdou, zeptaj se jich, jak se mají a v podstatě jedou domů. Takže některý ty návštěvy opravdu jsou takový, bych řekla, hodně formální. Aby vlastně oni splnili tu jejich povinnost. (...) Jako my teda samozřejmě zapisujeme, že ty návštěvy probíhají, takže evidence je. Takže opravdu, že jo, kdyby asi potom někdo kontroloval, tak jo, probíhají návštěvy pravidelně. Ale jako aby dětem třeba řekli nový informace o rodině, aby třeba, když ty děti mají nějaký požadavky, že chtějí rodině něco vyřídit, tak jako dost často to takhle nefunguje*“ (Pavlisová). Poměrně často se stává, že sociální pracovníci přijedou za dětmi do Domova v dopoledních hodinách, tudíž za nimi musí následně jet do školy. Během přestávek by ovšem na společný rozhovor nebyl dostatek klidu a soukromí, takže děti musí obětovat část výuky. „*Oni si je odeberou z té třídy. Když teda přijdou, tak většinou jdou za ředitelem a ten teda jakoby ty děti veme ze třídy. Jdou asi, ty děti říkaly, že byly v ředitelně, takže asi to řešej jakoby u něj v kanceláři. Takže není to asi vázaný na přestávky, jo*“ (Pavlisová). Jednoznačně největší problém viděli všichni vychovatelé v tom, že za dětmi poměrně často jezdí cizí sociální pracovníci. Sice ze stejného pracoviště OSPOD, ale nejsou to ti, do jejichž evidence dítě patří. „*Ale stalo se mi několikrát, že sem přijede prostě nějaká úplně jiná jejich sociální pracovnice, která s tím dítětem vůbec nemá nic společného. A jde si vlastně jenom pro podpis a má to za sebou*“ (Kratochvíl). „*Mně spíš vadí to, že třeba nejezděj prostě ty konkrétní. Jo, že vopravdu prostě přijedou zprostředkovaně. Oni sem prostě přijedou za dvěma dětmi a vlastně ani jedno to dítě nemá tu svoji pracovnici. Přijedou úplně jiní, jo. Jenom, protože prostě mají někde cestu, tak prostě se asi domluví, že vezmou i nás, že prostě zjistí, co a jak*“ (Pavlisová). Kromě toho, že za dětmi často jezdí cizí sociální pracovníci, dochází i k tomu, že se dětem „jejich“ sociální pracovníci střídají (vzhledem k personálním změnám na OSPOD), což není příliš vhodné. Pro děti je pak obtížné hovořit o citlivých věcech s někým, koho moc neznají. „*Takže v podstatě ty děti jí ani neznají. Pak se nedivím, že se jí nechtěj nějak svěřovat, že jo. Protože v podstatě cizímu člověku, s ním něco řešit, tak některý děti opravdu prostě potřebujou asi ten kontakt jakoby delší*“ (Pavlisová). Důvodem, proč je situace takto napjatá, je podle mých respondentů přetížení sociálních pracovníků OSPOD. „*Jako říkám, já vím, že to není jakoby z toho, že by oni třeba si tu práci chtěli nějakým způsobem zjednodušit, odfláknout jí. Věřím tomu, že prostě toho mají hodně, že jich je tam málo*“ (Pavlisová). Ne vždy je však situace takto negativní. Existují i sociální

pracovníci, kteří mají s dětmi vybudovaný vztah a svou práci odvádějí ke spokojenosti všech. „Ale jsou vlastně výjimky no, některý ty děti prostě, těší se, že přijede teta, že přijede sociální pracovnice, skočí jí kolem krku a popovídají si co je nového“ (Kratochvíl). Jedno z práv, které dítě umístěné v ústavním zařízení má, je i možnost kdykoli kontaktovat svého sociálního pracovníka. Problém spočívá v tom, že ti jsou někdy téměř k nezastižení. „Nevím jako no, děti třeba, že jo, by měly mít šanci prostě, když maj pocit, že by si s tou sociální pracovnicí chtěly popovídat, tak jí třeba zavolat. Ale i my, když něco kolikrát řešíme, tak jim voláme třeba pět dní vkuse, než se jim vůbec dovoláme. Protože oni jsou u soudu nebo někde na výjezdu“ (Pavlisová). Jádrem problému je tedy především množství času, který mají sociální pracovníci OSPOD na kontakt s dětmi k dispozici. Z jeho nedostatku pak totiž plynou výše zmiňované komplikace.

5.6 Shrnutí výsledků – sociální pracovníci OSPOD

Cílem této práce bylo zjistit, jakým způsobem probíhá hodnocení dětí a jejich rodin, včetně toho, jestli mají pracovníci OSPOD vytvořeny v rámci svého zaměstnání odpovídající podmínky k tomu, aby hodnocení rodiny a práci s ní mohli vykonávat tak kvalitně, jak by bylo žádoucí a jak by si sami přáli.

Z informací uvedených výše (viz podkapitola Analýza dat – sociální pracovníci OSPOD) vyplývá následující:

Veškerá práce s rodinou začíná identifikováním potřebného dítěte a jeho rodiny. Velkou část případů objeví sociální pracovníci při terénní práci. Značnou část podnětů k hodnocení rodiny podávají ovšem lidé, kteří přicházejí s dětmi do pravidelného a častého kontaktu – učitelé, lékaři, příbuzní a sousedé. Rodiny, které se dostanou do zájmu OSPOD můžeme v drtivé většině nazývat tzv. mnohoproblémovými. To znamená, že nemají jeden zásadní problém, ale dochází ke kombinaci několika problémů najednou. Potíž při řešení jejich situace spočívá právě v tom, že není možné zaměřit se na odstranění jednoho problému. Rodina se snaží vyřešit všechny najednou, z čehož plyne, že žádnému z nich nemůže věnovat veškerou svou pozornost a energii.

Jako nejčastěji vyskytované problémy respondenti uvedli špatnou péči o děti, závislost na návykových látkách, kriminalitu, neschopnost vést domácnost, nezaměstnanost a s tím spojenou tíživou finanční situací, která se zrcadlí ve ztrátě bydlení. K tomu všemu byla zmiňována malá (popř. vůbec žádná) motivace k řešení nežádoucí situace.

V případě, že je dítě s rodinou identifikováno, řídí se všichni moji respondenti přibližně stejným systémem, jak s rodinou následně pracovat. Nejprve si ověří, zda není rodina v evidenci OSPOD už z dřívější doby, čímž by bylo možné o ní získat nějaké informace. Když se rodina v materiálech nenachází, vydávají se sociální pracovníci na šetření do rodiny, aby zjistili, jaká je aktuální situace. K tomu si navíc vyžádají zprávy od lékařů, popř. školských zařízení, které děti navštěvují. Na základě tohoto šetření mohou dále nastat tři situace. Buď je všechno v pořádku (to bývá v případech, kdy byl podnět k hodnocení rodiny podán anonymně jako pomsta od někoho ze sousedů či širšího příbuzenstva) a s rodinou není třeba nijak dál pracovat. Nebo je situace vážnější, OSPOD se začne dítětem a rodinou pravidelně zabývat a společně se snaží problémovou situaci vyřešit. Poslední (a zároveň nejhorší) variantou je stav, který můžeme označit za krizový. V takovém případě neexistuje jiná možnost než dítě z rodiny alespoň dočasně odejmout a umístit ho do náhradní rodinné péče. Šetření v rodinách nebývají hlášená. Především z toho důvodu, aby se na ně rodina nemohla připravit a prezentovat se tak v lepším světle. Pokud přece jen dojde k odebrání dítěte z rodiny, neznamená to, že by práce s rodinou pro pracovníky OSPOD končila. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí jim nařizuje pravidelné návštěvy rodiny minimálně v tříměsíčním intervalu. Toto rozmezí však bývá velmi individuální, někdy je kontakt mnohem častější – pokud je vidět snaha rodiny situaci řešit a dostat dítě zpět do péče. Existují ale i případy, kdy je situace přesně opačná a moji respondenti považují návštěvy rodičů odejmutého dítěte pouze za splnění zákonné povinnosti. Jsou podle nich totiž téměř zbytečné. Rodiče o dítě buď nejeví žádný zájem nebo se s nimi moji respondenti nemohou ani zkontaktovat a navštívit je. Je to z důvodu časté změny bydliště rodiny. V globálu se však moji respondenti shodli v tom, že se snaží dítě co nejdéle udržet v jeho přirozeném prostředí, kdy jeho odejmutí z rodiny je až poslední variantou, která je v některých případech ovšem nezbytná.

Přestože mají sociální pracovníci OSPOD k dispozici mnoho metodik pro hodnocení dětí a jejich rodin (např. Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin, Darlingtonovský systém pro hodnocení rodiny, Dotazník funkčnosti rodiny či metodu

SIDRO), téměř je nevyužívají. Polovina dotazovaných s nimi nepracuje vůbec, zbytek pouze s některými a to ještě ne vždy. Při rozhodování se řídí vlastním úsudkem a v praxi nabytými zkušenostmi. Téměř všichni zmiňovali novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která s sebou mimo jiné přinesla povinnost vyplňovat Individuální plán ochrany dítěte. U něj kritizovali respondenti především velké množství času, které je pro jeho vyplnění nezbytné. Což ostatně platilo i pro výše zmiňované metodiky. Respondenti se nestaví vysloveně proti nim, ale spíš by chtěli svůj čas věnovat přímé práci s rodinou než časově náročné administrativě.

Pokud by měli dotazovaní možnost vylepšit proces hodnocení rodiny, shodli se, že by to nebylo formou vytváření nové metodiky ani žádné univerzální teoretické příručky. Každý případ má totiž podle jejich mínění natolik individuální charakter, že vytvořit jednotnou teoretickou pomoc, která by byla aplikovatelná na všechny situace, není ani proveditelné. Uvítali by spíše možnost mít k dispozici okamžitou odbornou pomoc psychologů a právníků. Spolupráci s nimi považují za velmi důležitou, bohužel ne všechny OSPOD mají k dispozici svého psychologa a právníka. A obracet se na ty soukromé je, kvůli dlouhým čekacím lhůtám, komplikované.

Co se týče neustálé kritiky ze strany Evropské unie směrem k České republice ohledně vysokého počtu dětí umístěných v ústavních zařízeních, ukázalo se, že ne všichni respondenti její názor sdílí. Ti, kteří s představiteli Evropské unie souhlasí, vysvětlovali tuto skutečnost rozdílným systémem péče o ohrožené děti u nás a v zahraničí. Objevil se i jeden neutrální postoj. Jedna ze sociálních pracovníček totiž odpověděla, že neví, co si o tom mám myslet. Kritika, v podstatě mířená na OSPOD, jí vadí především z toho důvodu, že jí nikdo neřekl, jak by tedy měla správně vykonaná práce vypadat. K čemuž dodala, že umístění dítěte do náhradní rodinné péče může být naopak dobrou vizitkou práce OSPOD, který tak nic nezanedbal a odvedl dítě pryč z prostředí ohrožující jeho zdravý vývoj. Podle další z respondentek počet těchto dětí odpovídá skladbě obyvatelstva, tudíž ho nelze považovat za nízký, ale ani za vysoký. Pokud by se měl počet dětí umístěných do ústavních zařízení trvale snížit, byli sociální pracovníci toho mínění, že by stát měl svou pozornost zaměřit na podporu a rozvoj návazných služeb. Těch současných je totiž nedostatek a bývají místně a časově nedostupné.

S výkonem každého povolání je spojena i jeho prestiž, která je hodně ovlivněna tím, jakým způsobem je ono povolání prezentováno médií. Podle všech mých respondentů je

mediální obraz sociálních pracovníků špatný. Prvním důvodem je fakt, že média informují pouze o pochybeních, ke kterým došlo a dobře provedená práce není nikde prezentovaná, protože je nezajímavá. Druhým důvodem je malé povědomí veřejnosti o tom, co všechno toto povolání ve skutečnosti obnáší. Jisté omezení navíc sociální pracovníci spatřují v mlčenlivosti, kterou jsou vázáni. Své kroky v případě jednotlivých kauz tak mohou před širokou veřejností obhajovat jen velmi omezeně.

5.7 Shrnutí výsledků – děti umístěné v Domově

Cílem této práce bylo zjistit, jakým způsobem probíhá hodnocení dětí a jejich rodin, včetně toho, jestli mají pracovníci OSPOD vytvořeny v rámci svého zaměstnání odpovídající podmínky k tomu, aby hodnocení rodiny a práci s ní mohli vykonávat tak kvalitně, jak by bylo žádoucí a jak by si sami přáli.

Z informací uvedených výše (viz podkapitola Analýza dat – děti umístěné v Domově) vyplývá následující:

Co se týče hodnocení dítěte před příchodem a po příchodu do Domova, platí, že umístěvané dítě si s sebou už jisté hodnocení své osoby přináší. Jedná se o zprávu z diagnostického ústavu, popř. další zprávy od psychologa nebo etopeda. Tyto dokumenty slouží vychovatelům a vedení Domova k získání důležitých informací o nově přicházejícím. Na začátku pobytu vypracují vychovatelé dítěti „Osobní plán rozvoje dítěte“, který se každý měsíc aktualizuje. Zaznamenává se do něj chování dítěte k ostatním dětem a zaměstnancům Domova, průběh školní výuky nebo jeho volnočasové aktivity. Pravidelná aktualizace spočívá ve zhodnocení celoměsíční práce dítěte, včetně návrhu dalších postupů. Tím, že se na tvorbě Osobního plánu rozvoje dítěte podílí oba vychovatelé, kteří mají rodinnou skupinu na starost, je zajištěna větší objektivita. Jedná se o podobnou situaci jako v běžné rodině, kdy se dítětem primárně zabývají také dvě osoby – matka a otec. Dalšími materiály, kterými je dítě hodnoceno jsou pedagogická dokumentace a roční (resp. měsíční a týdenní) plány dětí. Roční plán se týká období od září do června, koresponduje tak se školním rokem, nikoliv kalendářním. Je tvořen vychovateli, načež ho připomínají a schvalují vedoucí

vychovatelka a ředitelka Domova. Týdenní plány jsou zaměřeny na aktuální činnosti, tzv. výchovné činnosti, kterých je celkem devět a během týdne se musí všechny vystřídat. Tyto plány si tvoří vychovatelé sami, ale děti se na jejich tvorbě mohou svými návrhy podílet. Kromě Osobního plánu rozvoje dítěte, pedagogické dokumentace a časově ohraničených plánů dětí, hodnotí Domov děti ještě pro účely soudních řízení. Děje se tak pouze v některých případech a to na žádost OSPOD. Pro rodiče nejsou žádná hodnocení o jejich dětech vypracována. Neprojevují o ně zájem.

Kontakt pracovníků OSPOD s dětmi z Domova je komplikovaný. Hlavním důvodem je přílišná časová vytíženost sociálních pracovníků, kteří mají na starost velké množství případů a nemohou se tak dětem věnovat při návštěvách v Domově (nebo ve škole) dostatečně dlouhou dobu. Existují samozřejmě výjimky, ale z celkového pohledu nejsou vychovatelé a vedení Domova s jejich prací příliš spokojeni. Zároveň si ale uvědomují, že vinu nenesou sami sociální pracovníci, že by byli neochotní nebo neprojevovali o děti zájem, jádrem problému je právě nedostatečná časová kapacita, kterou mají k dispozici. Jako další problém se ukázalo střídání sociálních pracovníků u dětí, které je dáno personálními změnami nebo tím, že za dětmi často přijíždí i cizí sociální pracovníci. Děti si k nim tak nevybudují žádný vztah a je pro ně velmi obtížné mluvit s nimi o citlivých záležitostech.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala problematikou hodnocení ohrožených dětí a jejich rodin. Pro svou práci jsem si stanovila dva základní cíle. Nejprve jsem chtěla zjistit, jakým způsobem ve skutečnosti hodnocení rodiny probíhá. Dále mne zajímalo, zda mají sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí ke své práci vytvořeny adekvátní podmínky.

V první kapitole jsem se zabývala rodinou jako takovou. Na začátku jsem definovala základní pojmy, které pro svou práci považuji za nezbytné, tedy „rodinu“, „dítě“, „dětství“ a „nejlepší zájem dítěte“. Kromě toho jsem popsala funkce rodiny, současnou českou rodinu a rodinnou politiku České republiky.

Druhou kapitolou jsem zaměřila svou pozornost na dětský domov. Přibližuji okolnosti, ze kterých je sem dítě umístěno, jak vypadá chod dětského domova včetně práce vychovatelů a také připomínám historii dětských domovů.

Ve třetí kapitole jsem se věnovala sociálně-právní ochraně dětí. Popisuji její význam, historii, kdo ji vykonává a především objasňuji změny, které od 1.1. 2013 přinesl novelizovaný zákon č. 401/2012 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Čtvrtou kapitolou jsem se snažila ukázat, jak v teoretické rovině hodnocení rodin probíhá. Vysvětlila jsem zde, kdy k němu dochází a popisuji metody, na základě kterých by sociální pracovníci mohli hodnocení rodin provádět. Zároveň jsem přiblížila způsoby, jakými probíhá hodnocení rodin v zahraničí – konkrétně ve Velké Británii a na Slovensku.

Pátou kapitolu jsem zaměřila na výzkum, který jsem pro účely této diplomové práce uskutečnila. Charakterizovala jsem svůj výzkumný vzorek, zdůvodnila zvolené výzkumné metody a především zanalyzovala data, která jsem od svých respondentů získala. Z informací získaných od sociálních pracovníků vyplynulo, že rodiny, o které se OSPOD zajímá, bývají mnohoproblémové a nejvíce podnětů k jejich hodnocení přichází ze školských zařízení, které děti navštěvují; že z metodik, které mají k dispozici jsou využívány jen metoda SIDRO a Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin a to navíc jen občas; že by velice uvítali, kdyby měli ke spolupráci vždy dostupné další odborníky, především psychology, právníky atd. a že je podle nich mediální obraz sociálních pracovníků v ČR špatný hlavně z toho důvodu, že média vyzdvihují kauzy, u nichž systém selhal, ale správně odvedenou práci, které je naprostá většina, vůbec

nezveřejňují. Z dat, týkajících se dětí umístěných v dětském domově jsem se dozvěděla, že hodnocení dětí probíhá formou Osobního plánu rozvoje dítěte, pedagogické dokumentace, ročních, měsíčních a týdenních plánů a když je to pro účely soudních řízení nutné, tak i formou zpráv o dítěti, které dětský domov, na základě žádosti OSPOD, o konkrétním dítěti vypracuje. Velmi důležitým faktem, který jsem zjistila, je i skutečnost, že kontakt sociálních pracovníků s dětmi není ideální. Největší překážkou je totiž časová dotace, kterou mají sociální pracovníci k dispozici – je nedostatečná.

Tyto výsledky nejde pochopitelně zobecňovat pro všechny pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí a pro všechny děti umístěné v dětských domovech, na to byl můj výzkumný vzorek příliš malý. Přesto jsem se na základě získaných informací pokusila vytvořit několik návrhů, které by celou problematiku hodnocení rodin mohly usnadnit:

- 1) **Sjednocení metodiky k hodnocení rodiny**, protože metodik, které mají pracovníci OSPOD k dispozici, je hodně a oni tak pořádně neví, kterou si mají zvolit. Stanovila bych jednu a do zákona o sociálně-právní ochraně dětí bych zavedla povinnost ji využívat.
- 2) **Posílit personální složení sociálních pracovníků OSPOD**, protože jich je nedostatek a musí se tak věnovat neadekvátně vysokému počtu případů.
- 3) **Zajistit OSPOD právníky a psychology** – zaměstnala bych tyto odborníky na plný úvazek jen pro spolupráci s OSPOD. Protože u těch ze soukromých ordinací a kanceláří, jsou několikaměsíční čekací doby, což je nepřijatelné.
- 4) **Školit dětské lékaře a učitele v rozpoznávání násilí na dítěti**, protože jsou to právě oni, kdo přicházejí s dětmi pravidelně a často do styku, tudíž mají velké předpoklady k odhalení páchaní nevhodného chování směrem k dítěti.
- 5) **Vytvořit kampaň zaměřenou na širokou veřejnost**, která by stejně jako lékařům a učitelům ukázala, jak nevhodné chování rozpoznat.

Všechny mnou uvedené návrhy mají jediný cíl – chránit děti před špatným zacházením. Děti nemohou nebo neumějí požádat o pomoc, když je jim ubližováno. Domnívám se proto, že jistá zodpovědnost leží na každém z nás. Chtěla jsem touto prací poukázat na to, jak složitý je celý proces odebrání dětí z jejich rodin. Zároveň bych si přála, aby tato práce vedla k zamyšlení všechny lidi, kteří se doposud starali jen o svůj život a o své soukromí.

Seznam použitých zdrojů:

Literatura

- BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. Organizace náhradní rodinné péče in MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8
- ČERNÁ, I., MATYÁŠOVÁ, P., MOTEJL, O., PANOVSKÁ, K. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv *Rodina a dítě*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007.
- DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum zdravotnické nakladatelství, 1986. ISBN 08-040-86
- DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-897-0
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 80-247-1168-0
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4
- HOLLAND, S. Child and Family Assessment in Social Work Practice in MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8
- JANDOUREK, J. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2
- JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007. ISBN 80-7367-269-3
- JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk-prostředí-výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 8073150042
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9
- MATOUŠEK, O.: Sociální práce se zneužívanými, týranými a zanedbávanými dětmi a jejich rodinami in MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X
- MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-76-1
- MATOUŠEK, O., ŠUSTOVÁ, J.: Vývoj sociální práce jako oboru v západním světě in

MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8

PIERSON, J., THOMAS, M. *Collins dictionary of Social Work*. Glasgow: HarperCollins Publishers, 2006. ISBN 0-00-721478-2.

PILAŘ, J.: Náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy a ve školských zařízeních preventivně výchovné péče in JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0

PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-21-8

ŠKOVIERA, A. *10 dilem náhradnej výchovy*. Bratislava: Nová práca, 2006. ISBN 80-88929-81-4

ŠPECIÁNOVÁ, Š. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007. ISBN 978-80-86991-27-6

TOMEŠ, I. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-868-5

TOMEŠ, I., KOLDINSKÁ, K. *Sociální právo Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-831-2

TOMEŠ, I. *Sociální správa*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-483-0

VRTBOVSKÁ, P. *Socialní práce: Moderní pojetí sociální práce s rodinami a dětmi v obtížné rodinné situaci*. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2006, roč. 2006, č. 1. ISSN 1213-6204.

ZIEGLEROVÁ, R. Příčiny umístování dětí v dětském domově internátního typu a jejich následná resocializace in VOCILKA, M. *Dětské domovy v České republice I*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 1999. ISBN 80-902667-6-2

Zákony a vyhlášky

Interná norma č.IN – 014/2012 Vykonávanie funkcie kolízneho opatrovníka a súvisiacich opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Vyhláška č. 473/2012 o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č.109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních

Zákoník práce č. 262/2006 Sb.

Zákon č. 401/2012 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí,

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících

Internetové zdroje

Český statistický úřad: *Sňatečnost*

Dostupné z:

<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>

[cit. 6.6.2013]

Čí je dítě - projekt o.s. Vhled – Centrum Sámovka a skupiny nezávislých odborníků:

Zákon o SPOD, díl první-šestý.

Dostupné z:

<http://www.cijedite.cz/?nav=aktuality/&list=100>

[cit. 24.6.2013]

Rozhodujeme V Zájmu Dítěte

Dostupné z:

<http://www.rvzd.cz/>

[cit. 9.7.2013]

Metodika Rozhodujeme V Zájmu Dítěte: *Manuál k podpůrnému nástroji na vyhodnocení rodiny a rodičovských kompetencí.* (Černá, Kocourková)

Dostupné z:

http://rvzd.cz/Metodika_RVZD_manual_cast_B.pdf

[cit. 9.7.2013]

Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Národní koncepce podpory rodiny s dětmi*

Dostupné z:

http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf

[cit. 4.6.2013]

Ministerstvo práce a sociálních věcí: *Národní akční plán transformaci a sjednocení system péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011*

Dostupné z:

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>

[cit. 4.6.2013]

Ministerstvo práce a sociálních věcí: Elektronický formulář *Informace k vyhodnocení situace dítěte*

Dostupné z:

http://www.mpsv.cz/files/clanky/14230/vyhodnocovani_v2.pdf

[cit. 4.7.2013]

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: *General comment No.14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art.3, para 1)*

Dostupné z:

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>

[cit. 5.6.2013]

Praktické lékařství: *Fyziologické zvláštnosti dětského věku* (Nováková)

Dostupné z:

<http://www.praktickelekarenstvi.cz/pdfs/lek/2012/06/07.pdf>

[cit. 5.6.2013]

Sociologický ústav Akademie věd České republiky 2003: *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním* (Hamplová)

Dostupné z:

http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/198_03-4%20text%20pro%20tisk.pdf

[cit. 6.6..2013]

Středisko náhradní rodinné péče: *Náhradní výchova*

Dostupné z:

http://www.nahradnirodina.cz/nahradni_vychovaI

[cit. 7.6..2013]

Středisko výchovné péče Kroměříž: *Metodické doporučení MPSV č.2/2009 k vyhodnocování situace dětí v obtížné životní situaci*

Dostupné z:

http://www.svp-km.cz/soubory/metodicke_doporuceni_MPSV_c-2.pdf

[cit. 4.7.2013]

Občanské sdružení Otcovia.sk: *Interná norma č.IN – 014/2012 Vykonávanie funkcie kolízneho opatrovníka a súvisiacich opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny*

Dostupné z:

http://otcovia.sk/docs/IN_014_vykonavanie_funkcie_kolizneho_opatrovnik.pdf

[cit. 12.7.2013]

Quality4Children. *Standardy pro péči o děti mimo domov v Evropě*

Dostupné z

http://www.quality4children.info/navigation/cms,id,31,nodeid,31,_language,en.html

[cit. 22.6.2013]

Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky v České republice: *Nejlepší zájem dítěte*

Dostupné z

<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/pravni-dokumenty/prirucky-doporuceni-a-stanoviska-unhcr/nejlepsi-zajem-ditete-vynatek-ze-smernice-unhcr-k-urcovani-nejlepsiho-zajmu-ditete-2008.html>

[cit. 5.6.2013]

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí: *Výroční zpráva o činnosti a hospodaření Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí za rok 2010.*

Dostupné z:

http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vyrocka_VUPSV-2010.pdf

[cit. 9.7.2013]

Mezinárodní dokumenty

Úmluva o právech dítěte (Organizace spojených národů, 1989)

Charta základních práv EU (Evropská unie, 2000)

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Rada Evropy, 1950)

Seznam obrázků:

Schéma 1 – Systém náhradní výchovy v ČR.....	23
Schéma 2 – Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin.....	51

Seznam tabulek:

Tabulka 1 – Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte	36
Tabulka 2 – Výše odměny pěstouna	37
Tabulka 3 – Základní informace o dětech umístěných v Domově	56

Seznam příloh:

Příloha 1 – Otázky pro pracovníky OSPOD

Příloha 2 – Otázky pro vychovatele v dětském domově

Příloha 1 – Otázky pro pracovníky OSPOD

- 1) ČR je Evropskou unií kritizována za to, že má vysoký počet dětí umístěných v ústavních zařízeních, co si o tom myslíte?
- 2) Mohl (měl) by stát udělat něco pro to, aby se tento počet snížil? Pokud ano, co by to bylo?
- 3) Co je podle Vás největším problémem rodin, jimž jsou děti odebrány z péče a umístěny do dětského domova?
- 4) Odkud k Vám nejčastěji přichází podnět k hodnocení funkčnosti rodiny? (např. člen rodiny, zástupce státu hájící zájmy dítěte, pracovník nebo organizace zabývající se rodinou či dítětem, atd.)
- 5) Používáte nějaký z níže uvedených modelů hodnocení rodiny?
Rámec pro hodnocení potřebných dětí a jejich rodin
Darlingtonovský systém pro hodnocení rodiny (Wilkinson)
Dotazník funkčnosti rodiny (Dunovský)
SIDRO
- 6) Můžete mi prosím přesně krok za krokem popsat, co se děje od okamžiku, kdy dostanete podnět k šetření v rodině, u které panuje obava, že je něco v nepořádku?
- 7) Jak často se provádí šetření v rodině, jejíž dítě je už v dětském domově umístěno? Je to podle Vás dostatečně často?
- 8) Liší se způsob hodnocení rodiny, která má dítě ještě ve své péči a hodnocení té, jejíž dítě už je umístěno v dětském domově? Pokud ano, tak jak?
- 9) Souhlasíte s tím, že mediální obraz sociálních pracovníků není příliš dobrý? (jsou to ti, co "berou rodinám děti", popř. ti co "si ničeho nevšimli", když se objeví kauza týraného a zanedbávaného dítěte.) Pokud ano, proč myslíte, že tomu tak je?
- 10) Vzhledem k tomu, že pracovník OSPODu může dávat soudu návrh na odejmutí dítěte z rodiny, má skutečně velkou „společenskou zodpovědnost“. Uvítal(a) byste nějakou teoretickou pomoc (např. metodickou příručku), která by Vám mohla Vaši práci usnadnit? Pokud ano, prosím stručně mi Váš nápad charakterizujte.

Příloha 2 – Otázky pro vychovatele v dětském domově

- 1) Vychovatel v dětském domově zpracovává pedagogickou dokumentaci svěřených dětí. Můžete mi prosím popsat, co všechno tato dokumentace obsahuje?
- 2) Jakým způsobem jsou tvořeny výchovné plány dětí? (např. týdenní, roční). Na co jsou zaměřené (čeho se týkají)?
- 3) Jsou tyto plány s někým konzultovány nebo je vytváří pouze vychovatel daného dítěte?
- 4) Podílí se na tvorbě těchto plánů i samotné dítě? Pokud ano, jak?
- 5) Jak jsou tyto plány zpětně hodnoceny? Ve smyslu, zda se povedlo je naplnit či ne.
- 6) Jakým způsobem spolupracuje dětský domov s OSPODem?
- 7) Spolupracujete Vy jako vychovatel nějak s rodinou dítěte?